

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

DEMİR ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU'DA 'GLACİSLER'

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Recep CESUR

Danışman

Prof. Dr. Abdulkadir BARAN

2022 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

DEMİR ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU'DA 'GLACİSLER'

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Recep CESUR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdulkadir BARAN

2022 – MUĞLA

DEMİR ÇAĞI SONUNA KADAR ANADOLU'DA 'GLACİSLER'

ÖZET

Anadolu, Prehistorik Dönemden günümüze kadar çok farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu bölge bölge değerlendirilecek olursa farklı uygarlıklardan etkilenmiş ve aynı zamanda etkilemiştir. Çalışmanın amacı olarak, bilinen en erken dönemlerden Demir Çağı sonuna kadar olan süreçte Anadolu'daki *glacis*ler incelenmiştir. Bu kapsamda tespit edilen *glacis*ler öncelikle bulundukları bölgedeki *glacis* ile, daha sonra Anadolu'daki benzer buluntularla ve nihayetinde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde tespit edilen benzer *glacis* ile değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır.

Glacis en kısa tanımıyla eğimli destek duvarı anlamına gelmektedir. *Glacis*ler, sadece savunma sistemlerinde olmaksızın, ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Özellikle tepe yerleşimlerinde (ki erken örneklerde genelde tepe yerleşimlerinde görüyoruz) *glacis*lere sıkça rastlamaktayız. Yamaçlarda, yapay tepe üstündeki duvarları korumak için inşa edilen *glacis*ler yerleşimde yaşayanların ekonomik ve erişilebilirlik bakımından uygun malzemeyi seçip yapılarda kullandıkları görülmüştür. Çalışmada kullanılan malzemeye ve *glacis*in inşa edildiği yere göre başlıklar oluşturulmuş ve bu bağlamda incelemeler yapılmıştır. Tepe yerleşimi dışında da tercih edilen *glacis*ler savunma duvarının yıkılmaması için inşa edilmiştir. Toprakta yapılmış basit *glacis*lerden, iri taşlardan yapılmış anıtsal *glacis*lere kadar geniş bir yelpaze mevcuttur. Yamaçta, sur duvarının önünde ve sur duvarıyla birleşik olarak karşımıza çıkan *glacis* tipleri bazen tamamen taştan, bazen de moloz ve taş kaplama olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak sıkıştırılmış topraktan ve kerpiçten yapılan örnekler de söylenebilir. Yapılan çalışmalar sonucunda *glacis*in Troia'dan Batı Anadolu'ya ve Anadolu'nun içlerine ve oradan da Doğu Akdeniz'e yayılımı görülmektedir.

İncelenen literatür çalışmasında *glacis* teriminin ne kadar az kullanıldığı, bunun yerine *glacisi* tam olarak karşılamayacak başka terimler kullanıldığı görülmüştür. Yapılan çalışmayla birlikte *glacis* teriminin açıklanması ve tipolojisinin belirlenmesi arkeoloji literatürüne katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelime: *Glacis*, Savunma Yapısı, Anadolu, Tunç Çağı, Demir Çağı.

‘GLACIS’ VIEWED IN THE WALL SYSTEM IN ANATOLIA

ABSTRACT

Anatolia had been home to numerous civilizations since prehistory to the modern times. While it has been home to many civilizations, which influenced others in the neighboring regions, Anatolia was subject to influences and contributions from outside as well. The main purpose of this study is to investigate the presence of *glacis* in settlements dating to the earliest times until the Iron Age. First, glacis in a specific subregion is compared and contrasted with those within that region and in closest proximity. Then, it is discussed with those in entire Anatolia and finally those in Eastern Mediterranean.

Glacis, in its shortest definition, means inclined support wall. *Glacis* emerged out of necessity in defense systems. We frequently come across glacis especially in hilly settlements (which we usually see in mounds in early examples). It has been observed that the *glacis* built on the slopes to protect the walls above the mound and slopes, the inhabitants of the settlement chose the appropriate materials in terms of economy and accessibility and used them in the structures. Headings were created according to the material used in the study and the place where the *glacis* was built, and investigations were made in this context. The *glacis*, which were also preferred outside the mound settlement, were preferred so that the defensive wall would not collapse. It ranges from simple earthen *glacis* to monumental *glacis* made of colossal stones. The *glacis* types that appear on the slope, in front of the fortification wall and combined with the fortification wall, sometimes appear entirely of stone, and sometimes as rubble and stone pavement. In addition, examples made of compressed earth and mud brick can be mentioned. As a result of the studies, it is possible to follow the spread of *glacis* from Troy to Western Anatolia and to the interior of Anatolia and from there to the Eastern Mediterranean.

It was observed that the term *glacis* is rarely used in the literature which often times mentioned a term that does not exactly correspond to the technical term in meaning. With the study, the explanation of the term glacis and the determination of its typology will contribute to the archeology literature.

Keywords: *Glacis*, Defense Structure, Anatolia, Bronze Age, Iron Age.

ÖNSÖZ

Lisans eğitimim sırasında Adnan Menderes Üniversitesi'nden hocam Dr. Öğr. Üyesi Rafet Dinç hocamın yönlendirmesi ile Lydia Arkaik Dönem Mimarlığı lisans bitirme tezimi yapıp, arkeolojide mimari konusuna yöneldim. Yüksek Lisans eğitimim sırasında Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Prof. Dr. Abdulkadir Baran hocam arkeolojide boşluk olan *glacis* konusu bana önerdi. Ön araştırma yapıp *glacis* konusunda çalışmaya karar verdim. *Glacis* konusu daha önce hiç araştırılmamış, yayınlarında bahsedenler genelde tam anlamını karşılamayacak şekilde tanımlamışlardır. Bu açığı giderebilmek adına *glacis* konusunu seçtim.

Yüksek Lisans sürecinde gerek ders aşamasında gerekse tez aşamasında yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Abdulkadir Baran'a teşekkür ederim. Lisans eğitimim boyunca gelişimimi isteyen, destek olan, her anlamda yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi Rafet Dinç hocama teşekkürü borç bilirim. Tez süreci boyunca yardımlarını benden esirgemeyen Doç. Dr. Çiler Çilingiroğlu'na teşekkür ederim.

Araştırma yaptığım süre boyunca yardımlarını benden esirgemeyen Uzman Arkeolog Hasret Garan'a, Uzman Arkeolog Orhan Yavuz'a, Uzman Arkeolog Ebru Kiras'a, çizim konularında yardımcı olan Berat Ersoy'a teşekkür ederim. Ayrıca hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

RECEP CESUR

14/06/2022

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
LEVHALAR LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ANADOLU’DA GLACİSLER.....	7
1.1.Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ.....	7
1.1.1. Mezraa-Teleilat Höyüğü.....	7
1.1.2. Hoca Çeşme.....	8
1.1.3. Güvercinkayasası Höyüğü.....	9
1.1.4. Değerlendirme.....	9
1.2.Tunç Çağı.....	10
1.2.1. Troia.....	10
1.2.2. Liman Tepe.....	12
1.2.3. Demircihöyük.....	14
1.2.4. Kanlıgeçit Höyüğü.....	14
1.2.5. Küllüoba Höyüğü.....	15
1.2.6. Karataş Semayük.....	16
1.2.7. Bademağacı Höyüğü.....	17
1.2.8. Titriş Höyük.....	18
1.2.9. Acemhöyük.....	19
1.2.10. Çokcapınar.....	19
1.2.11. Bakla Tepe Höyüğü.....	20
1.2.12. Kinet Höyük.....	21
1.2.13. Maydos Kilisetepe Höyüğü.....	22
1.2.14. Alalakh.....	23
1.2.15. Alishar Höyük.....	25
1.2.16. Araban.....	25
1.2.17. Sarissa.....	26
1.2.18. Taşlı Geçit Höyüğü.....	27
1.2.19. Hattuşa.....	28
1.2.20. Alaca Höyük.....	29
1.2.21. Değerlendirme.....	30
1.2.22. Tunç Çağında Anadolu Dışındaki Örnekler.....	33
1.3.Demir Çağı.....	41
1.3.1. Karkamış.....	41
1.3.2. Şam’al.....	42
1.3.3. Alishar Höyük.....	43
1.3.4. Gordion.....	44
1.3.5. Seçme Kalesi.....	46
1.3.6. Hacıtuğrul Höyüğü.....	46

1.3.7. Göllüdağ.....	48
1.3.8. Çevre Kale.....	49
1.3.9. Havuzköy.....	50
1.3.10. Uşaklı Höyük.....	50
1.3.11. Klazomenai.....	52
1.3.12. Hattuşa.....	53
1.3.13. Daskyleion.....	53
1.3.14. Sardeis.....	55
1.3.15. Akalan.....	58
1.3.16. Sinop Kalesi.....	59
1.3.17. Tilkigediği Tepe.....	59
1.3.18. Kerkenes.....	60
1.3.19. Phokaia.....	62
1.3.20. Ortabelen.....	63
1.3.21. Eski Smyrna (Bayraklı Höyük)	65
1.3.22. Değerlendirme.....	68
1.3.23. Demir Çağında Anadolu Dışındaki Örnekler.....	72
1.3.24. Geç Dönemde Görülen Örnekler.....	74
2. BÖLÜM: GLACİSLER.....	77
2.1. Glacis Nedir.....	77
2.2. Glacis Terminolojisi	77
2.3. Glacis Tercih Edilme Sebepleri.....	78
2.4. İnşa Malzemesi.....	81
2.5. Glacis Tipolojisi.....	82
2.5.1. Duvar Altında Yamaçta Glacis.....	82
2.5.2. Duvar Önüne Düzensiz Taşlardan Glacis.....	82
2.5.3. Duvarla Birleşik Basamaklı Taş Glacis.....	82
2.5.4. Duvar Önünde Basamaklı Taş Glacis.....	83
2.5.5. Duvar Önünde Düz Yatay Taş Glacis.....	83
2.5.6. Duvar Önünde Taş Kaplama Glacis.....	83
2.5.7. Duvar Önünde Toprak Glacis.....	83
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	89
TABLolar.....	113
LEVHALAR.....	128

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Anadolu’da <i>glacis</i> görülen yerleşimler.....	116
Tablo 2.1: Neolitik ve Kalkolitik Çağ.....	119
Tablo 3.1: Tunç Çağı.....	120
Tablo 4.1: Demir Çağı.....	112
Tablo 5.1: Taş kaplama <i>glacis</i> buluntu merkezleri.	124
Tablo 6.1: Yamaçta <i>glacis</i> buluntu merkezleri.	126
Tablo 7.1: Duvarın önünde düzensiz taşlardan <i>glacis</i> buluntu merkezleri.....	127
Tablo 8.1: Duvarın önünde basamaklı taş <i>glacis</i> buluntu merkezleri.....	128
Tablo 8.2: Duvarın önünde düz yatay taş <i>glacis</i> buluntu merkezleri.....	128

LEVHALAR LİSTESİ

(Kaynağı belirtilenlerin dışındaki fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.)

Levha 1.1: Anadolu’da görülen <i>glacis</i> lerin Neolitik ve Kalkolitik Çağ haritası.....	129
Levha 1.2: Anadolu’da görülen <i>glacis</i> lerin Tunç Çağı haritası.....	129
Levha 1.3: Anadolu’da görülen <i>glacis</i> lerin Demir Çağı haritası.....	129
Levha 2.1: Troia I Dönemi Wall IW olarak adlandırılan duvardan <i>glacis</i> görünümü (Sazcı, 2005: fig 4).	130
Levha 2.2: Troia II <i>glacis</i> çizimi (Sazcı, 2005: Planum 3).....	130
Levha 2.3: Troia III’e ait <i>glacis</i> çizimi (Sazcı, 2005: Planum 8).....	130
Levha 3.1: Liman Tepe savunma yapısı görünümü (2020).....	131
Levha 3.2: Liman Tepe savunma yapısı görünümü (2020).....	131
Levha 4.1: Demircihöyük yerleşim planı görünümü (Efe ve Türkteki, 2011: plan 1).....	132
Levha 4.2: Demircihöyük rampa girişi ve yamaçtaki <i>glacis</i> lerin görünümü (Korfmann, 1983: fig. 344).....	132
Levha 5.1: Kanlıgeçit Höyük yerleşim planı ve <i>glacisi</i> (Naiboğlu, 2019: fig. 7).....	133
Levha 5.2: Küllüoba sur yapısının önüne gelecek olan <i>glacis</i> görünümü (Fidan, 2012: res. 15).....	133
Levha 6.1: Küllüoba’da yukarı yerleşmedeki <i>glacisin</i> görünümü (Efe, 2007: fig. 5b).....	134
Levha 6.2: Karataş-Semayük’ün en üst kısmında bulunan yönetici yapısı? ve <i>glacis</i> görünümü çizimi (Mellink ve Angel, 1966: Ill 2).	134
Levha 7.1: Bademağacı Höyük planı (Duru ve Umurtak, 2010: res 1).....	135
Levha 7.2: Bademağacı Höyük <i>glacis</i> ve sur? duvarı görünümü (Duru ve Umurtak, 2011b: res 8).	135
Levha 8.1: Titriş Höyük’ten <i>glacis</i> görünümü (Guillermo ve Adnan, 1993: fig. 11).136	
Levha 8.2: Acemhöyük sur duvarı, <i>glacis</i> ve yapı katları görünümü (Öztan, 2013: res. 4).....	136
Levha 9.1: Çokçapınar Höyüğü <i>glacis</i> görünümü (Sarı, 2017b: res. 7).....	137
Levha 9.2: Bakla Tepe Höyük’ten sur duvarı ve <i>glacis</i> (hendek?) görünümü (Şahoğlu ve Tuncer, 2012: Fig. 4).....	137
Levha 10.1: Kinet Höyük sur duvarı ve <i>glacis</i> görünümü (https://dortyol.bel.tr/onemli-mekanlar-detay/kinet-hoyuk-(bir-kuzeydogu-akdeniz-limani)/ 28.08.2020).....	138

Levha 10.2: Maydos Kilisetepe Höyüğü <i>glacis</i> planı çizimi (Sazcı, 2013: Plan 3)...	138
Levha 11.1: Maydos Kilisetepe Höyüğü <i>glacis</i> yukarıdan görünüm (Sazcı ve Mutlu, 2018: Resim 1).....	139
Levha 11.2: Tell Atchana'dan tapınak duvarı ve <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Wooley, 1955: fig. 24).....	139
Levha 12.1: Tell Atchana'da sur duvarı ve <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Wooley, 1955: fig. 52 a).....	140
Levha 12.2: Alishar, Hitit Dönemi Alishar sur duvarı ve <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Osten, 1937: fig. 52).....	140
Levha 12.3: Araban Höyük'ten <i>glacis</i> görünümü (Ünal, 2015: fig. 9).....	140
Levha 13.1: Sarissa-Kuşaklı Kuzeybatı Barajı <i>glacis</i> görünümü (Hüser, 2006: abb. 5).....	141
Levha 13.2: Taşlı Geçit Höyüğü <i>glacis</i> görünümü (Benati ve Zaina: 2013: fig. 7)...	141
Levha 13.3: Hattuşa, Yerkapı (Sfenksli Kapı) konumundaki savunma sistemi (Neve, 1983: Resim 21).....	141
Levha 14.1: Hattuşa, Yerkapı savunma yapısı profilden görünüm (Klahn, 1994: Abb 2 a-b).....	142
Levha 14.2: Alaca Höyük'te <i>glacis</i> görünümü (Koşay, 1951: Lev. 16).....	142
Levha 15.1: Karkamış, Sur duvarı ve <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Wooley, 1921: fig. 14).....	143
Levha 15.2: Şam'al'dan <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Schloen ve Fink, 2009: 2).....	143
Levha 15.3: Alishar, Geç Hitit-Phryg Dönemi Alishar sur yapısı ve <i>glacis</i> görünümü (Schmidt, 1931: fig. 176).	143
Levha 16.1: Gordion, Kentin kuzeyinde kalan kısımdan erken Phryg Dönemi savunma duvarı ve <i>glacis</i> çizimi (1 nolu yeşil duvar) (Rose, 2017: fig. 21).	144
Levha 16.2: Gordion, Kent girişi önünde bulunan <i>glacis</i> (Rose, 2017: fig. 24).	144
Levha 17.1: Seçme Kalesi uzay fotoğrafından savunma yapısı (kapı, sur duvarı, <i>glacis</i> gibi) ve evlerin görünümü (Massa vd. 2020: fig. 10 b).....	145
Levha 17.2: Hacıtuğrul Höyüğü <i>glacis</i> (http://trptych.brynmawr.edu/cdm/singleitem/collection/Mellink/id/1096/rec/2 24.08.2020).....	145
Levha 17.3: Çevre Kale'den sur duvarı ve <i>glacisin</i> rekonstrüksiyonu (Summers, 1992: fig. 4).....	145
Levha 18.1: Havuzköy'den <i>glacis</i> görünümü (Vergnaud, 2012: fig. 116).....	146
Levha 18.2: Uşaklı Höyük, Alan C olarak adlandırılan alanda <i>glacis</i> rekonstrüksiyonu (Mazzoni vd. 2019: plan 6).	146

Levha 19.1: Uşaklı Höyük, Alan D olarak adlandırılan açmada <i>glacis</i> görünümü (Mazzoni vd. 2017: fig. 8).....	147
Levha 19.2: Klazomenai’de sur duvarı ve <i>glacis</i> görünümü (Ersoy vd. 2009: Res. 14).....	147
Levha 20.1: Hattuşa Aslanlı Kapı <i>glacisin</i> görünümü (Vergnaud, 2013: Fig. 6).....	148
Levha 20.2: Daskyleion’un kuzey eteklerindeki <i>glacis</i> (2020).....	148
Levha 20.3: Sardeis, MMS sektöründe sur duvarı ve <i>glacis</i> çizimi (Cahill ve Kroll, 2005: fig. 10).....	145
Levha 21.1: Sardeis, <i>Glacisin</i> günümüzde görünümü (2020).....	149
Levha 21.2: Sardeis surları ve <i>glacisleri</i> rekonstrüksiyonu (Greenewalt, 2010: Res. 25).....	149
Levha 22.1: Akalan <i>glacis</i> görünümü (Dönmez ve Ulugergerli, 2010: 37).....	150
Levha 22.2: Sinop Kalesi Op 1 açması <i>glacis</i> üstten görünümü (Doonan vd. 2016: fig. 3).....	150
Levha 23.1: Tilkigediği Tepe Höyüğü <i>glacis</i> görünümü (Summers vd. 1995: Plate 1 b).....	151
Levha 23.2: Kerkenes Kent Planı (Baran, 2016: 50).	151
Levha 24.1: Kerkenes’te <i>glacisin</i> karşıdan görünümü (Vergnaud, 2012: Fig. 105)..	152
Levha 24.2: Phokaia surları önündeki <i>glacis</i> görünümü (2017).....	152
Levha 25.1: Ortabelen’de <i>glacis</i> çizimi (Özbey ve Yiğit, 2019: fig 4).....	153
Levha 25.2: Ortabelen’de <i>glacis</i> (Özbey ve Yiğit, 2019: fig 12).....	153
Levha 26.1: Smyrna’da Klasik Dönem basamaklı <i>glacis</i> planı (Nicholls, 1958: fig. 24).....	154
Levha 26.2: Smyrna’daki <i>glacis</i> görünümü (Nicholls, 1958: plate 19 d).....	154
Levha 27.1: Pergamon <i>glacis</i> görünümü (Mellink, 1991: fig. 29).....	155
Levha 27.2: Beçin Kalesi <i>glacis</i> görünümü (2022).....	155
Levha 28.1: Duvarın altında yamaçta <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.2: Duvar önüne düzensiz taşlardan <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.3: Duvarla birleşik basamaklı taş <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.4: Duvar önünde basamaklı taş <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.5: Duvar önünde düz yatay taş <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.6: Duvar önünde taş kaplama <i>glacis</i> örneği.....	156
Levha 28.7: Duvar önünde toprak <i>glacis</i>	156

GİRİŞ

Anadolu coğrafyası tarihten günümüze Asya ve Avrupa arasında köprü olmuş birçok kültürden etkilenmiş ve birçok kültürü de etkilemiştir. MÖ III. binyılda Anadolu yerleşimleri genel anlamda yapay tepeler yani yapay tepeler üzerine kurulmuşlardır. Yine aynı dönemlerde yerleşim yerleri arasında çekişmeler, saldırılar ve güç gösterileri bağlamında savunma yapıları inşa edilmiştir. Savunma yapıları ihtiyaçlar ve imkanlar doğrultusunda yenilikler içermek zorunda kalmış ve uygulanmıştır. Bağımsız olarak karşımıza çıkan veya savunma yapısına ait en ilginç elemanlardan bir tanesi de eğimli destek duvarı olan *glacis*lerdir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki *glacis*ler sadece savunma duvarlarına destek olmak için değil erozyonu engellemek için yamaçlara da inşa edilirler. Tunç Çağı sonrasında *glacis*ler erozyon sebebinden çok yerleşim yerlerinde görülme, yine ilk başta savunma yapılarına destek olmak, anıtsallık, doğal afetlerden korunma gibi sebeplerdir.

Amaç

Çalışma konusu olan *glacis*in tanım olarak yeterince kullanılmaması ve/veya çok az kullanılması ve belirgin şekilde karşımıza çıkmasına rağmen araştırma eksikliğinden dolayı tercih edilmiştir. *Glacis*lerde araştırma eksikliği fazladır. Özellikle son dönemlerde araştırmacıların ismen kullanmayı daha çok tercih ettiği *glacis*ler farklı isimler ile karşımıza çıkmaktadır. Rampa, taş kaplama duvar, eğim gibi tam anlamıyla *glacis*i karşılamayan terimler ve tanımlar yapılmıştır. Arkeoloji terminolojisinde *glacis* terim olarak özellikle Türkiye’de büyük eksiklik içermektedir. Tez kapsamında *glacis*in tanımı, kullanım yerleri, neden tercih edildiği gibi sorulara değinip sorunların giderilmesine yardımcı olmak en büyük amaçtır. Mimari konuda araştırma yapan bilim insanlarının özellikle bu alana daha fazla ilgi göstererek adımlar atması daha doğru sonuçlara ön ayak olacaktır.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda *glacis* teriminin ne kadar az kullanıldığını, buna karşılık farklı isimler kullanıldığınıyla karşılaşmaktayız. Tezde yapılan çalışmalar ile artık *glacis*in ne olduğu tam anlaşılabilecek ve Türk Arkeolojisi terminolojisine sokulacaktır.

Kapsam

Başlık olarak sadece Anadolu'nun tercih edilmesi sebebi ilk başta bir sınırlama getirme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. İncelenen dönemler içerisinde sadece Anadolu'da farklı yerleşimlerde 51 adet farklı tipte *glacis* ile karşılaşılmıştır. Ancak her ne kadar Anadolu sınır alınsa da Doğu Akdeniz coğrafyasında bahsedilen *glacis*ler de tespit edilecek ve Anadolu'da görülen *glacis*ler ile karşılaştırma yapıp bir sonuca bağlanacaktır.

Çalışma kapsamı, Anadolu sınırları içerisinde kalan arkeolojik alanlarla sınırlandırılacaktır. Anadolu'da yer alan Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı ve Demir Çağı yerleşmeleri incelenecektir. Kapsadığı zaman olarak da Neolitik Dönemden Demir Çağı sonuna kadar olan süreç belirlenmiştir.

Yöntem

Çalışmada ilk olarak kronolojik ve coğrafi sınırlama yapılacaktır. Bu bağlamda Anadolu'da inşa edilen, Neolitik Çağdan Demir Çağı sonuna kadar olan süreçteki *glacis*ler tespit edilecektir. Rampa, eğimli duvar ve şev gibi söylemler de tez kapsamında incelenecek ve içlerinde *glacis* olanlar incelenecek, çalışma içerisine alınacaktır.

Glacis için 2022 yılı dahil olmak üzere günümüze kadar yayınlanan çalışmalar tespit edilecek ve incelenecektir. Yüzey Araştırmaları çalışmalarının da dahil edildiği çalışmada toplam 44 yerleşim yeri incelenecek, toplamda farklı dönemlere ait 51 *glacis* detaylı halde sunulacaktır. Kronolojik sırayla düzenlenen yerleşim yerleri içerisinde tespit edilen yapılar öncelikle dönemi ve yakınındaki benzer *glacis*lerle karşılaştırılacaktır. Ek olarak bölüm sonunda Anadolu dışındaki örnekler ile ele alınacaktır. Devamında yerleşim yerleriyle ilgili kısa bilgiler ve tarihçesi verilecek, daha sonrasına *glacis*ler ve varsa bağlantılı olduğu mimari yapı ve/veya yapılarla ilgili elde edilen bilgiler verilecektir.

Araştırma Tarihçesi

Wright¹ ve Nicholas Wernick² ilk olarak 17. yüzyılda Fransa kalelerindeki eğimli destek duvarlarını tanımlamak için kullanılmış olduğunu söylemektedir. Ancak bu tanım *glacisi* tam anlamıyla karşılamamaktadır. Wright ve Wernick dışında; Celal Esad Arseven³ siper şevi, Nihan Naiboğlu⁴ savunmayı dıştan çevreleyen eğimli kuşak, Olcay Zengin Koşan⁵ savunma duvarının dışında, duvarın dip kısmına eğimli kaplama taş ya da kil gibi sıkıştırılmış toprak döşeme, Çiğdem Maner⁶ glacisler için; surların önündeki eğimli yüzey olarak tanımlamıştır. Gwendolyn Leick⁷ *glacisi*, savunma yapısının ön tarafına doğru uzanan yapay ya da doğal eğim olarak vurgulamıştır. Jacop Kaplan⁸ *glacislerin* askeri amaçla tasarlanmış, askeri yapılar olduğunu, saldırı yapanlar topografik dezavantaja sahip olacağını bildirmiştir. Yine Kaplan'a göre savunma yapısı ve sur duvarının bağlantılı olması gerekmediğini ve ikisinin her zaman ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindedir. Baptiste Vergnaud⁹ sur duvarının önünde eğimli duvar tanımlamasını yapmıştır. Aaron Alecander Burke¹⁰ erozyonu önleyen eğimli duvar yorumunu yapmıştır. Konuyla ilgili en net ve kısa tanımı Abdulkadir Baran¹¹ ve Sinan Paksoy¹² eğimli destek duvarı diyerek yapmışlardır¹³. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi daha önce *glacislerle* ilgili detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Genel olarak kullanılan malzeme, tipoloji, terminoloji, gelişimi ve uygulaması gibi konular araştırılmamış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatür çalışması sırasında özellikle Anadolu ve sonrasında Akdeniz coğrafyası sınırları içerisinde kalan yerleşim yerleri incelenmiştir. İncelenen çalışmalar içerisinde *glacis* ya küçük başlıklar altında veya bir paragraf halinde

¹ Wright, 1968: 1.

² Wernick, 2016: 115-116.

³ Arseven, 1943: IV.

⁴ Naiboğlu, 2017: 30.

⁵ Koşan, 2009: 16-17.

⁶ Maner, 2019: 169.

⁷ Leick, 1988: 88.

⁸ Kaplan, 1975: 3.

⁹ Vergnaud, 2012: 172.

¹⁰ Burke, 2004: 113-114.

¹¹ Baran, 2016: 76.

¹² Paksoy, 2019: 14.

¹³ Tanımlar için bkz; **Glacis Terminolojisi**.

incelenmiştir ya da sadece varlığından bahsedilmiştir. Yigael Yadin 1963 yılında yayınladığı *The art of Warfare in Biblical Lands* adlı kitabında tıpkı Rudolf Naumann gibi neden *glacis* inşa edildiğiyle ilgili bilgi aktarmıştır. G. R. H. Wright 1968 yılında yayınladığı *Iran the Glacis* adlı makale çalışmasında *glacis* tanımını yapmış ve detaylı bahsetmiştir. Böylelikle Glacis konusunda yapılan en detaylı çalışmalardan birisi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ilk kez bir yayın başlığında *glacis* ismi de kullanılmıştır. Rudolf Naumann 1975 yılında yayınladığı *Eski Anadolu Mimarlığı* kitabında *glacisin* neden tercih edildiğini anlatmıştır. Gwendolyn Leick 1988 yılında yayınladığı *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture* adlı kitap çalışmasında *glacis* konusunu bir başlık altında açıklamıştır ve yine aynı çalışma içerisinde Hattuşa, Tell Gezer, Jerusalem, Ugarit gibi yerleşimlerde *glacis* olduğundan bahsetmiştir. Aytekin Erdoğan 1991 yılında yayınladığı *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi* adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında *glacis*lerden hiç bahsetmemiştir. Aaron Alexander Burke 2004 yılında yayınladığı *The Architecture of Defense: Fortified Settlements of the Levant During the Middle Bronze Age* adlı doktora tezi çalışmasında *glacis* konusunu bir başlık altında açıklamıştır. Yine aynı çalışma içerisinde bahsedilen dönem ve bölge içerisindeki *glacis*lerden bilgiler verilmiştir. Alev Erarslan 2008 yılında yayınladığı *Anadolu Kent Modeli: Kökeni ve Gelişimi (M.Ö. 5200-2200)* adlı makalesinde glasi olarak bahsetmiştir. Olcay Zengin Koşan 2009 yılında yayınladığı *Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Savunma Mimarisi* adlı doktora tez çalışmasında *glacis*leri bir başlık altında açıklamıştır. Ancak burada 'taş yamaç döşeme' olarak yorumlanmıştır. Çalışmada bahsedilen dönemler içerisindeki tüm yerleşim yerlerindeki *glacis*lerden bahsedilmese de birçoğu çalışma içerisinde açıklanmıştır. Yine aynı yazar tarafından 2012 yılında yayınlanan *Anadolu'da Prehistorik Dönem Savunma Duvarlarına Yönelik Bir Değerlendirme* adlı makale çalışmasında Bademağacı, Küllüoba ve Liman Tepe yerleşimlerinde *glacis* olduğunu bildirmiştir. Sinan Ünlüsoy 2010 yılında yayınladığı *Die Stratigraphie der Burg von Troia* adlı doktora çalışmasında Troia benzeri kültürlerdeki *glacis*lerden bahsetmiştir. Erkan Fidan 2011 yılında yayınladığı *Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçerisindeki Yeri* adlı doktora tezinde Küllüoba ve Liman tepe yerleşimlerindeki *glacis*lerden rampa diye bahsetmiş *glacisi* hiç kullanmamıştır. Baptiste Vergnaud 2012 yılında yayınladığı *Recherches sur les fortifications*

d’Anatolie occidentale et centrale au debut du premier millenaire av. J.-C. (Xe-VIe s.) adlı doktora tezinde *glacis*ten bir başlık altında geniş biçimde yer vermiştir. Geç Demir Çağı’nın önemli yerleşimlerinde görülen *glacis*lerinden bahsetmiştir. Konuya dahil asıl dönem olan Demir Çağı ve bahsedilen bölgeler içerisinde kalan *glacis*ler detaylı aktarılmıştır. Yine aynı yazarın 2013’te yayınlanan A Phrygian Identity in Fortifications? ve 2016’da yayınlanan Focus on fortifications New Research on Fertifications in the Ancient Mediterranean and the Near East adlı makale çalışmalarında Hattuşa, Gordion, Kerkenes ve benzer kültürdeki Orta Anadolu *glacis*lerinden bahsedilmiştir. Federico Zaina ve Benati Giacomo 2013 yılında yayınladığı makalelerinde A Late Bronze Age I Fortress at Tasli Geçit Hoyuk and the Defensive Architecture of Anatolia and the Northern Levant During the 2nd Millennium BC adlı makalesinde Taşlı Geçit, Hattuşa, Sarissa, Alaca Höyük, Tell Alalakh Tell Afis, Beirut yerleşimlerinde *glacis* olduğundan bahsetmişlerdir. Stephanie Lisan Selover 2015 yılında yayınladığı Excavating War: The Archaeology of Conflict in Early Chalcolithic to Early Bronze III Central and Southeastern Anatolia adlı doktora tezinde Anadolu ve yakın çevresindeki bazı yerleşimlerde *glacis* olduğunu söylemiştir ancak spesifik bir başlık veya paragraf açılmamıştır. Abdulkadir Baran 2016 yayınladığı Kerkenes Kazısı 2012-2013 Yılları Çalışmaları ve Yerleşimin Tanımlanması Üzerine Değerlendirmeler adlı makale çalışmasında Kerkenes, Sardeis ve benzer Demir Çağı *glacis*leriyle ilgili bilgi vermiştir. Nicholas Wernick 2016 yılında yayınladığı Re-Evaluation of Beni Hasan’s ‘Battering Ram’ and ‘Glacis’ adlı makale çalışmasında Naumann ve Yadin gibi neden tercih edildiğiyle ilgili bilgiler vermiştir. Sebastian Rey 2016 yılında yayınladığı Mesopotamian Poliorcetics Before Assyria: Genesis of the Art of Fortification and Siege Warfare adlı makale çalışmasında Naumann, Yadin ve Wernick gibi tercih edilme sebeplerinden bahsetmektedir. Nihan Naiboğlu 2017 yılında yayınladığı Batı Anadolu ve Güneydoğu Avrupa Kentleşme Modellerinin Karşılaştırması adlı doktora tezinde Thrakia ve Batı Anadolu Bölgesindeki erken dönem *glacis*lerinden bahsetmiştir, ancak sözkonusu çalışmada da *glacis* bir başlık altında değil sadece yerleşimde görülmesi olarak bahsedilmiştir. Çiğdem Maner 2019 yılında tamamladığı “Du sollst für die Ewigkeit bauen!” Untersuchungen zu hethitischen und mykenischen Befestigungen adlı doktora tezi çalışmasında *glacis* başlığı altında *glacis* tanımı yapmıştır. Aynı zamanda

yayınlanan çalışma içerisinde bahsedilen yerleşimlerdeki *glacis*ler tanımlanmıştır. Sinan Paksoy 2019 yılında senesinde tamamladığı Antik Dönemde ‘Gelandemauer’ (Hattı Bala) Tipi Kent Surlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi adlı doktora tez çalışmasında *glacis* konusunu bir paragraf altında açıklamıştır. Yine aynı çalışmada Demir Çağında görülen yerleşimlerden bahsetmiştir. Yine aynı yazar 2018 yılında yayınladığı Arkaik Dönem Ionia Kent Surlarının Gelişiminde Phryg ve Lydia Sur İnşaat Tekniklerinin Katkıları adlı makale çalışmasında bahsedilen bölgelerdeki *glacis*ler hakkında bilgi vermiştir. Sabri Arıcı 2021 yılında yayınladığı Arkaik Dönemde Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler adlı makale çalışmasında *glacisten* eğimli destek duvarı (payanda) diye bahsetmiştir. Sonuçta farklı yayınlarda farklı şekilde *glacis* bahsedilse dahi spesifik olarak bir başlık altında bugüne kadar toplanmamış ve bu kadar sık tercih edilen mimari elemanın bir başlık altında incelenmesi ve çalışma yapılması gerekliliğini doğurmuştur.

1. BÖLÜM: ANADOLU'DA GLACİSLER

1.1. Neolitik Çağ ve Kalkolitik Çağ

Tunç Çağı öncesinde Anadolu ve çevresi incelendiği zaman savunma yapılarının nadiren inşa edildiği karşımıza çıkmaktadır.

Koşan¹⁴ *glacis*lerin Neolitik Çağdan beri kullanımının olduğunu savunmaktadır. Özellikle Tunç Çağı Anadolu'sunda yoğun kullanımının sebebi savaşların çoğalması ve savunma yapılarının güçlenmesidir. Her ne sebeple olursa olsun artan savaş yeni savunma ihtiyaçları doğurmuş ve yerleşimlerin gelişimi ile yapay tepe yerleşimlerinde saldırı ya da savunma olmaksızın erozyonu engellemek isteme sonucunda *glacis*ler inşa edilmiştir.

Neolitik Çağ'da Anadolu'da veya başka coğrafyada *glacis*in yapılıp yapılmadığı henüz net değildir. *Glacis* olduğunu savunan tek yayın Koşan'ın yayınıdır (**Tablo 2.1**). Yine de tez kapsamına alınmıştır.

Tunç Çağı öncesinde Mezraa-Teleilat ve Neolitik Çağın sonu Kalkolitik Çağ başlangıcına denk gelen dönemde Hoca Çeşme yerleşimlerinde görülmektedir. Mezraa-Teleilat Anadolu'nun doğusunda yer alırken Hoca Çeşme Anadolu'nun batısında konumlanmıştır (**Lev. 1.1**).

Kalkolitik Çağ incelendiği zaman aslında tıpkı bir önceki dönem olan Neolitik Çağ gibi *glacis*in olup olmadığı kesin değildir. Yine bir tek Koşan *glacis* olduğunu savunmaktadır. Bu sebepten tez kapsamına alınmıştır.

Kalkolitik Çağ başlangıcına denk gelen dönemde Hoca Çeşme'de görülmüştür¹⁵. Aynı dönem içerisinde Hoca Çeşme dışında bir de Güvercinkayası Höyüğü yerleşiminde görülmüştür. (**Lev. 1.1**).

1.1.1. Mezraa-Teleilat Höyüğü

Mezraa Teleilat Höyüğü, Anadolu'nun Güneydoğu Bölgesinde, Şanlıurfa'da yer almaktadır. Birecik İlçesi sınırları içerisinde kalan Neolitik yerleşim Mezraa Köyü'ndedir. Tepe yerleşimi Çanak Çömleksiz Neolitikten Akhaemenid Dönemine

¹⁴ Koşan, 2009: 180.

¹⁵ Neolitik Çağ başlığı altında incelenmiştir.

kadar iskan görmüştür. Güneydoğu Anadolu’da bilinen en eski sur duvarı olabilecek yapı Mezraa Teleilat’ta karşımıza çıkmaktadır.

Mezraa Teleilat’ta Çanak Çömlekli-Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme (MÖ 7400-7000¹⁶) denk gelen süreçte bir çevre duvarı inşa edilmiştir. Tabaka olarak IV. ve III. yapı katlarını işaret etmektedir. Höyüğün batı yamacında inşa edilen duvarın yaklaşık 20 metresi açığa çıkarılmıştır. Duvarın devamında yuvarlak planlı bir yapı bulunmuş ve kule olabileceği düşünülmektedir. Mezraa Teleilat’ta açığa çıkarılan duvar yerleşmeyi komple sarıyor mu bilinmemektedir. Duvarın en eski evresine ait yaklaşık 2 metre kadarı açığa çıkarılabilmektedir. Büyük taşlardan oluşmuştur. Neolitik Çağa ait duvarın, Fırat Nehri’ne bakan yüzünde bir *glacis* inşa edilmiştir¹⁷. *Glacisi* inşa edebilmek için Fırat Nehri tabanında konglomera bloklar seçilmiştir. Daha sonraki evrelerde *glacisin* üzeri kapatılmış ve kare planlı yapı haline getirilmiştir¹⁸.

1.1.2. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme olarak adlandırılan yerleşim Trakya’da yer almaktadır. Edirne’nin Enez ilçesi sınırları içerisinde kalan Hoca Çeşme Meriç deltasına hakim bir konumdadır. Yaklaşık 70x90 metre ölçülerinde mütevazı bir yerleşimdir. Tepe yerleşiminde modern yol geçişinde kalması ve yoğun tarımdan dolayı oldukça tahrip olmuştur. Neolitik ve Kalkolitik Çağ kültür katları tespit edilmiştir. Anadolu ve Balkanlar’ın sınırında yer alan tepe yerleşiminde ağırlıklı olarak Anadolu kültürü izlenmiştir. Ancak Neolitik Çağ sonunda artık Balkan özelliğini tamamen göstermektedir.

Hoca Çeşme Höyüğün kuzey ve doğusunda savunma duvarı tespit edilmiştir. Yerleşimde tespit edilen duvar Güneydoğu Avrupa’nın bilinen en eski sur duvarıdır¹⁹. Duvarın yaklaşık olarak 20 metrelik bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Neolitik Çağa tarihlenen savunma duvarı aynı dönem içerisinde küçük değişikliklerle kullanılmaya devam edilmiştir. Duvarın en alt kısmında yaklaşık 70-80 cm boyutlarında büyük taşlar kullanılmıştır. Neredeyse 1 metre kalınlığa ulaşan alt duvar yukarı çıktıkça daralmıştır. Aynı zamanda üst sırada daha küçük taşlar kullanılmıştır. Duvarın üst

¹⁶ Kronoloji için bkz; Özdoğan, 2007 b: 199.

¹⁷ Özdoğan, Karul ve Özdoğan, 2003: 241; Özdoğan, 2007 b: 194; Koşan, 2009: 296.

¹⁸ Koşan, 2009: 296; Özdoğan, 2007 b: 194.

¹⁹ Karul, 2006: 480.

kısmı olasılıkla ahşaptan inşa edilmiştir. Aynı zamanda duvara destek için palisad yapıldığı da düşünülmektedir²⁰. Savunma duvarının geç evrelerinde (Neolitik Çağ sonu MÖ 6200-6000²¹) yıkılan duvarla oluşturulan (ya da yıkıldığı gibi bırakılan?) *glacis* olduğu düşünülen bir yapı ile karşılaşmıştır²². Taş kaplamadan yapılmıştır. *Glacisin* yanında da yaklaşık 1,4 metre genişliğinde kapı girişi tespit edilmiştir.

1.1.3. Güvercinkayası Höyüğü

Güvercinkayası Höyüğü Aksaray’a bağlı Çatalı Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Mamasın Baraj Gölü’nün kıyısında konumlanmıştır. Yerleşim bir Kalkolitik Çağ yerleşimidir. Güvercinkayası yerleşimi nehir vadisinin kenarında yükselmiştir. Aşağı ve yukarı şehirde sur duvarı saptanmıştır.

Koşan Güvercinkayası V (Orta Kalkolitik Çağ/MÖ 5400-4500) evresinde bir *glacis* tespit edildiğini söylemektedir²³. *Glacis* 6 H açması olarak adlandırılan alanda görülmüştür. Kalkolitik Çağın erken dönemi molozlarının üzerine inşa edilmiştir. *Glacis* büyük taşlarla yapılmıştır ve yamacın eğimine göre devam etmiştir. Taş temelli ve kerpiç üst duvarlı olan kazamat veya ona benzer odaları ve/veya terası desteklemektedir²⁴. Ancak yapıyla ilgili detaylı bilgi edinilememiştir.

1.1.4. Değerlendirme

Neolitik ve Kalkolitik Dönem Anadolu yerleşimlerinde görüldüğü üzere savunma yapıları denilebilecek boyutta duvarlar tespit edilmiştir. Savunma yapıları illa düşmanlara karşı yapılmasına gerek olmaksızın su taşkınları, erozyon engelleme gibi doğal afetleri önlemek için de tasarlanmış olabilirler. Mezraa-Teleilat Höyüğü, Hoca Çeşme ve Güvercinkayası Höyüğü (**Tablo 2.1**) incelenen örnekler içerisinde Anadolu’da bildiğimiz ilk savunma yapılarının örnekleridir. Ancak bunların önünde *glacis* olduğuna dair tek yayın, 1.1’de bahsettiğimiz gibi Koşan’a aittir. Koşan’ın söylediklerini doğru olarak kabul edecek olursak Anadolu’daki en erken *glacisin* MÖ 8. binyıla denk geldiğini söylemek doğru olacaktır.

²⁰ Özdoğan, 1998: 70-71; Karul, 2006: 480; Özdoğan, 2007: 416; Koşan, 2009: 250; Koşan, 2012: 266.

²¹ Kronoloji için bkz; Karul, 2006: 479; Özdoğan 2007: 420.

²² Karul, 2006: 480; Koşan, 2009: 250; Koşan, 2012: 266.

²³ Koşan, 2009: 237; Koşan, 2012: 265.

²⁴ Gülçur ve Fırat, 2005: 42; Gülçur ve Kiper, 2007: 119; Koşan, 2009: 237-238.

1.2. Tunç Çağı

Tunç Çağı incelendiğinde kentleşmenin iyice yoğunlaştığı yerleşimler arasında çekişmeler, saldırılar ve savaşlar görülmektedir. Saldırı ve savaş sonucu ortaya kuşkusuz ki savunma teknolojisi çıkmıştır. Dolayısıyla yerleşimlerde savunma yapıları karşımıza çıkmaktadır. Savunma yapıları içerisinde güçlü sur duvarları, kuleler, kapılar, *glacis*ler görülmektedir. Savunma duvarları genelde taş temel üzerine kerpiç olarak devam etmektedir. Kerpiç doğal koşullar dolayısıyla çabuk bozulma özelliği gösteren bir mimari elemandır. Nemlenme gibi sorunlara karşılık hemen yıkılma özelliği bulunmaktadır. Muhtemelen *glacis* yapıları bu yıkılmayı da oldukça aza indirmiştir.

MÖ III. binyılda Batı Anadolu ve Ege Ada yerleşimlerindeki kapı, kule, sur, *glacis* gibi savunmaya ait olan elemanlar anıtsal hale gelmiştir²⁵. Bununla birlikte yine MÖ III. bin Anadolu'sunda yerleşim düzeninin en basit haliyle bir avlu etrafında radyal planda düzenlenmiş yapılardan oluşmaktadır. Dairesel görünümlü yerleşim etrafında genelde savunma yapıları ve *glacis* görülmektedir²⁶. Troia, Bademağacı, Karataş Semayük, Liman Tepe, Bakla Tepe, Kanlıgeçit, Küllüoba, Demircihöyük ve daha birçok Tunç Çağı Anadolu yerleşimi radyal planda kentlerini kurmuşlardır. Saydığımız yerleşimlerin ortak diğer özelliği ise savunma yapılarında *glacis* inşa etmeleridir (**Tablo 3.1**).

Tunç Çağının tüm evrelerinde Anadolu coğrafyasının hemen hemen tamamında *glacis*in yayıldığını görüyoruz (**Lev. 1.2**).

Erken Tunç Çağı Filistin'indeki *glacis*ler için Anadolu'dan etkilenildiği ve inşa edildiği yorumu yapılmaktadır²⁷.

1.2.1. Troia

Troia, MÖ 3500/3000 gibi yerleşim görmüş, toplamda 10 tabakası olan önemli bir Tunç Çağı merkezidir. Anadolu ile Yunanistan'ı birbirine bağlayan yol üzerinde, bir körfezde, dar geçitte konumlanmıştır. Ege Denizi ile Karadeniz'i bağlayan dar geçit sayesinde gemi yoluna hakim konum almıştır. Ticaret yolu üzerinde olmasından dolayı

²⁵ Naiboğlu, 2019: 160.

²⁶ Durğun, 2012: 16.

²⁷ Burke, 2004: 16.

döneminde oldukça zenginleşmiştir. O kadar ki destanlara konu olan hikayeleri mevcuttur²⁸. Kentte radyal yerleşim planı görülmektedir.

Troia I (MÖ 2920-2550 civarı Erken Tunç Çağı I-II), Troia II (MÖ 2550-2250 civarı-Erken Tunç Çağı II) ve Troia III (MÖ 2250-2200 civarı-Erken Tunç Çağı II)²⁹ tabakalarında savunma yapılarının önünde bir *glacis* ile karşılaşmıştır. Savunma duvarı birkaç aşamada inşa edilmiştir. Yapıda görülen girinti-çıkıntılar görülmektedir ve dolayısıyla savunma daha da güçlü hal kazanmıştır. Zikzak savunmanın da en erken örneği karşımıza çıkmaktadır³⁰. Troia I, Troia II ve Troia III savunma yapılarının önlerinde birer *glacis* inşa edilmiştir. Sur duvarının önündeki *glacis*ler sayesinde sur duvarı kolay yıkılmaktan kurtulmuş, payanda görevini üstlenmiştir. Bahsedilen görevlerden ziyade bir de savunmada, saldırıyı gözlemek kolay hale gelmiştir.

Kentte yapılan sondajlar sayesinde Troia I ile ilgili detaylı bilgilere sahibiz. Erken Tunç Çağı I'de Batı Anadolu'daki en erken savunma yapısıyla birlikte en sağlam ve güçlü savunma yapısı da Troia I savunma yapısıdır³¹. Savunma duvarının alt kısmındaki taşlar iri boyutlarda tercih edilmiş, yukarıya çıktıkça daha küçük boyutlu olanlar kullanılmıştır. Bunun üzerine de kerpiç olarak inşa edilmiştir. İri boyutlardaki taşların yüzleri az da olsa düzeltilmiştir ve poligonal şekilde inşa edilmiştir. Savunma duvarının içi yer yer toprak ile doldurulmuştur³². Sur duvarı anakaya üzerinde yer almıştır. Erken Tunç Çağı Troia I katmanında, Carl Blegen'in IW olarak adlandırdığı duvar höyüğün yamacına ve sur duvarına yaslanmış *glacis*tir (**Lev. 2.1 ve Tablo 5.1**)³³. *Glacis*, sarımsı bir kil tabakasıyla sıvanmıştır. Troia I'e tarihlendirilen höyüğün kuzey kısmında da bir *glacis* ile karşılaşmıştır³⁴.

²⁸ Fields, 2004: 13-16; Uslu vd. 2010: 395.

²⁹ Tarihlleme için bkz; Manfred Korfmann kronojisi; Korfmann ve Kromer, 1993: 135-171; Korfmann, 2002: 347-354.

³⁰ Fields, 2004: 36; Korfmann, 2006: 6; Koşan, 2009: 308; Koşan, 2012: 260; Vergnaud, 2012: 206.

³¹ Ünlüsoy, 20016: 398.

³² Erdoğan, 1991: 64.

³³ Yadin, 1963: 56; Parr, 1965: 38-39; Easton, 1989: 216; Koşan, 2009: 308; Easton, 2014: 64; Bacchuber, 2015: 108-110; Ivanova, 2016: 44.

³⁴ Easton, 1989: 216; Koşan, 2009: 310; Easton, 2014: 64; Bacchuber, 2015: 108-110; Ivanova, 2016: 44.

Kentin kuzey köşesinde keşfedilen Troia IIc olarak adlandırılan savunma duvarı yaklaşık 5 metre yüksekliktedir³⁵ ve yaklaşık 4 metre genişliğe ulaşmıştır³⁶. Troia I'den Troia IIc'ye kadar savunma yapısı 3 kez değişiklik geçirmiştir. Yine de Troia I savunma yapısıyla ortak yönleri vardır. Büyük taş temeller, daha küçük gövde ve üstte kerpiç kullanarak duvar inşa edilmiştir. Duvarın üzerine de belki ahşaptan yürüme yolu ve korkuluk inşa edilmiştir. Troia IIc savunma yapısı anıtsal boyutlara ulaşmıştır³⁷. Schliemann'ın yağmalaması sırasında zarar görmüştür. Duvarı ortaya Schliemann çıkartmıştır. Savunma duvarının önünde bir *glacis* tespit edilmiştir (**Lev. 2.2 ve Tablo 5.1**). Kentin batısında da küçük bir kısımda, yine aynı döneme ait bir *glacis* Dörpfeld zamanında bulunmuştur³⁸. Troia IIc *glacisi* Erken Tunç Çağı Troia'sında inşa edilen üç *glacis* içerisinde en geniş olanıdır³⁹. *Glacis* büyük ve yassı taşlardan bir araya getirilmiştir. İç kale yerleşimindeki *glacis* batıya doğru inşa edilmiştir⁴⁰.

Troia III katmanında kentin gerilediği tespit edilmiştir⁴¹. Bağlantılı olarak savunma yapılarına verilen önemde azalmıştır. Ancak yine de bir savunma yapısı inşa edilmiştir. Troia III'e ait savunma duvarının önünde taştan yapılmış bir *glacis* tespit edilmiştir (**Lev. 2.3 ve Tablo 6.1**). *Glacisin* iç dolgusu da düzensiz taşlardan oluşmaktadır. Küçük ve düzensiz taşlardan bir araya getirilmiştir. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanmaktadır⁴². Katmandaki *glacis* iç kale sur duvarıyla bağlantılı olarak inşa edilmiştir. Yükselen tepelik alanda savunma duvarı kaymaması için yapılmış olmalıdır.

1.2.2. Liman Tepe

Liman Tepe yerleşimi İzmir'in Urla ilçesinde, büyük limanı olan önemli bir Batı Anadolu/Ege yerleşimidir. Günümüzde Eski İzmir Çeşme yolu Liman Tepe'nin tam ortasından geçerek yerleşimi ikiye bölmüştür. Yerleşimde en erken buluntular Neolitik Çağdan gelmektedir. Neolitik Çağdan günümüze kadar kesintisiz iskan

³⁵ Sazcı, 2005: 43-45; Ünlüsoy, 2010: 123-124; Bacchuber, 2015: 110-111.

³⁶ Erdoğan, 1991: 65; Erarslan, 2008: 185; Sağır, 2010: 28.

³⁷ During, 2011: 78; Ünlüsoy, 2016: 399.

³⁸ Easton, 1989: 216-217; Koşan, 2009: 312; Ünlüsoy, 2010: 62; Bacchuber, 2015: 108-110.

³⁹ Bacchuber, 2015: 110.

⁴⁰ Jablonka, 2016: 67.

⁴¹ Erdoğan, 1991: 65.

⁴² Sazcı, Sazcı, 2016: 84.

görmüştür. Erken Tunç Çağı Liman Tepe'sinde en önemli yapılardan biri savunma sistemleridir. Tunç Çağında oldukça önemli bir yerleşim yeri olan Liman Tepe'de anıtsal savunma yapıları inşa edilmiştir⁴³.

Liman Tepe VI sur duvarının yaklaşık 25 metrelik uzunluğu ve 2,70 metre kadar yüksekliğe ulaşan kısmı açığa çıkarılmıştır. Savunma duvarının taş temel üzerine kerpiç yapıldığı ve toplamda 10-12 metre kadar olabileceği düşünülmektedir. Anıtsal kapı, savunma duvarı (yaklaşık 0,90 metre kadar kalınlıkta) ve bunun da önünde bir *glacis* inşa edilmiştir⁴⁴ (**Lev. 3.1 ve Tablo 8.2**). Taş temel üzerine kerpiçten yapılmış olan duvarlar ve şehir kapısı yerleşimin ne kadar geliştiğini göstermektedir. Erken Tunç Çağı I ve II'ye tarihlenen *glacis* yaklaşık 2,5 metre kadardır (**Lev 3.2 ve Tablo 8.2**). Savunma duvarının önüne yapılan *glacis*in iç dolgusu topraktan ve dış kısmı taş kaplama uygulaması ile inşa edilmiştir.

Liman Tepe katmanlarında VI ve V kültür tabakaları Erken Tunç Çağı I ve Erken Tunç Çağı II'yi temsil etmektedir. Erken Tunç Çağı II kültür katına gelindiğinde Liman Tepe V'deki savunma yapısının yandığı ve üzerine yeni savunma yapıları yapıldığı tespit edilmiştir. Kültür katlarındaki en anıtsal savunma yapısı Erken Tunç Çağına denk gelmektedir⁴⁵. Liman Tepe V'de *glacis*lerin iç dolgusu bir önceki dönemin molozları kullanılarak yapılmıştır. Dışı yine kaplama gibi yapılan taşlardan oluşan *glacis*dir.

Erken Tunç Çağında radyal plan görülen Liman Tepe'nin savunma duvarları deniz seviyesinin altında kalmıştır. *Glacis*in işlevi de deniz suyunun savunma duvarına ve altındaki toprağa zarar vermesi ile savunma duvarının yıkılması gibi enkazları önlemesi sebebiyle inşa edildiği düşünülebilir.

⁴³ Efe, 2003: 272-273; Yıldırım ve Gates, 2007: 290; Erarslan, 2008: 183-184; Koşan, 2009: 284; Ünlüsoy, 2010: 193-194; Efe ve During, 2011: 78; Türkteki, 2011: 207; Erkanal ve Şahoğlu, 2016: 157-158; Naiboğlu, 2017: 38-39.

⁴⁴ Yıldırım ve Gates, 2007: 290; Erkanal, 2008: 180; Koşan, 2009: 284-286; Fidan, 2011: 173, 307; Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 225; Koşan, 2012: 258; Bachhuber, 2015: 111; Erkanal ve Şahoğlu, 2016: 157-158; Naiboğlu, 2017: 39, 70-71; Gündoğan vd. 2019: 1092-1093.

⁴⁵ Koşan, 2009: 284-286; Ünlüsoy, 2010: 193-194; Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 225; Erkanal ve Şahoğlu, 2016: 162; Bachhuber, 2015: 111; Naiboğlu, 2017: 155-156.

1.2.3. Demircihöyük

Demircihöyük Eskişehir'in Çukurhisar İlçesi sınırları içerisinde yer alan bir yerleşim yeridir. En erken buluntusu Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Özellikle Tunç Çağında iskan gören Demircihöyük bazı evrelerde iskan görmemiştir.

Demircihöyük yerleşiminde Erken Tunç Çağının erken evrelerinde (MÖ 3000-2700) bir sur duvarıyla çevrenmiştir. Yerleşim radyal plana sahiptir. Sur duvarının neredeyse 60 metresi korunmuştur. İç taraftaki evlerin arka duvarları da ayrıyeten ikinci bir sur duvarı işlevi görmüştür ve sur duvarı ile duvarlar arası molozla doldurulmuştur. Böylelikle savunma duvarı ve evlerin duvarı neredeyse 3,5 metre kalınlığa erişmiştir. Savunma yapısına ait sur duvarı zikzak planda inşa edilmiştir. Duvarın dış yüzüne de bir *glacis* yapılmıştır (**Lev. 4.1 ve ve Tablo 5.1**). Megaron evlerin arka duvarı, sur duvarı ile aralarındaki moloz ve *glacis*le birlikte 4 metreyi aşan bir genişlik söz konusudur⁴⁶. *Glacis* sur duvarına payanda görevi görmüştür (**Lev. 4.2**). Kentin doğu tarafına yapılan *glacis*in önünde de bir hendek olduğu düşünülen yapı ile karşılaşmıştır.

1.2.4. Kanlıgeçit Höyüğü

Kanlıgeçit Höyüğü Kırklareli'nin merkezine yakın konumda bulunan Erken Tunç Çağı yerleşimidir. Kanlıgeçit Höyüğü, Aşağıpınar Höyüğü'nün yaklaşık 300 metre batısında yer almaktadır. Yerleşimde Erken Tunç Çağı'nın erken dönemlerinde ilk önce Trakya kültürü görülürken sonradan Troia yerleşim tipi modeli izlenmektedir. Yerleşimdeki en erken buluntular Geç Kalkolitik Döneme aitken en geç buluntular ise Helenistik Döneme aittir.

Kanlıgeçit Höyüğü yerleşimi MÖ 3. binyılın ikinci yarısında tahrip edilerek bir tepe yerleşimi haline getirilmiştir. Aynı zamanda yerleşime taştan yapılmış bir savunma yapısı da inşa edilmiştir. Sur duvarı kulelerle inşa edilip güçlendirilmiştir. Sur duvarı yaklaşık 65 metre uzunluğundadır. Temeli yassı taşlarla ve üzerine kerpiç örnek suretiyle duvar inşa edilmiştir. Taş temelli savunma duvarının önünde bir de *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 5.1 ve Tablo 5.1**) ve savunma yapısı daha da

⁴⁶ Korfmann, 1983: 198; Efe, 2003: 268-271; Erarslan, 2008: 178; Efe ve Türkteki, 2011: 200-201; Fidan, 2011: 116-117; Bachhuber, 2015: 108; Slover, 2015: 259, 273.

güçlendirilmiştir⁴⁷. *Glacis* sur duvarının kaymaması için yapılmış olmalıdır. *Glacis* anıtsallık katarken savunmayı da güçlendirmiştir. Tabakadaki yapıların, savunma yapıları dahil, Troia II tipine benzer biçimde planlanmıştır.

MÖ 3. binyılın ilk yarısında basit bir Trakya köyü özelliği gösteren Kanlıgeçit, 3. bin ikinci yarısında Anadolu özelliği gösteren yerleşim planına dönmüştür. Eski yerleşimin üzerine komple toprakla örtülmüştür ve yapay bir höyük oluşturulduğu görülmektedir. İşte bu dönemde anıtsal yapılar inşa edilen yerleşimde *glacis* de yapılmıştır. Troia II yerleşim modelinin aynısı Kanlıgeçit'te de kullanılmıştır⁴⁸. Benzerlik açısından Troia'lı ustaların Kanlıgeçit'te çalıştığı ya da Kanlıgeçit'in Troia'dan bir göç aldığı söylenebilir.

Kanlıgeçit Erken Tunç Çağının henüz başlarında küçük bir Trakya yerleşimi izlenimi vermektedir. Kanlıgeçit'in çevresindeki yerleşimlerde aynı şekilde küçük köylerden ileri gidememişlerdir. Ancak Erken Tunç Çağı III'e gelindiğinde Trakya köyleri olarak adlandırılan yerleşimlerde bir yükselme başlamıştır. Kanlıgeçit ve Mihaliç Höyüğü yükselenler içerisindeki en güzel örnekleri arasında sayılabilir⁴⁹. Aynı zamanda Mihaliç Höyüğü yerleşiminde de Kanlıgeçit gibi bir *glacis* inşa edilmiştir⁵⁰.

1.2.5. Küllüoba Höyüğü

Küllüoba Höyüğü Orta Anadolu'da bulunan Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yaklaşık 300x150 metre genişlikte olan yerleşim 10 metre kadar yükselir. En erken buluntu Geç Kalkolitik Çağda başlamaktadır. Yoğun olarak Tunç Çağında yerleşim görmüştür. Sonraki süreçte önemini yavaş yavaş kaybeden yerleşimin en geç buluntusu Helenistik Döneme aittir.

Küllüoba yerleşimi sağlam bir savunma yapısı ile korunmuştur. Yerleşimin doğu kısmındaki sur duvarının önüne bir *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 5.2 ve Tablo 5.1**). Sur duvarına ek olarak inşa edilen *glacis*le birlikte toplam ölçüleri ortalama 3-3,5

⁴⁷ Özdoğan, 1986: 36; Özdoğan vd. 1997: 8-10; Özdoğan, 1998: 78; Karul, 2002: 665-667; Yıldırım ve Gates, 2007: 293; Erarslan, 2008: 181; Koşan, 2009: 253-254; Arı vd. 2010: 230; Ünlüsoy, 2010: 192-193; Fidan, 2011: 307; Özdoğan, 2016: 204-205; Naiboğlu, 2017: 51-52; Naiboğlu, 2019: 160.

⁴⁸ Erarslan, 2008: 185; Koşan, 2009: 253-254; Ünlüsoy, 2010: 192; During, 2011: 78; Fidan, 2011: 307; Özdoğan, 2016: 199-200.

⁴⁹ Koşan, 2009: 175; Naiboğlu, 2017: 52, 61-62.

⁵⁰ Stefanova, 2003: 638; Naiboğlu, 2017: 52.

metre kadar olduğu bildirilmiştir⁵¹. Sur duvarının devam eden kuzeybatı kesiminde ve güneydoğudaki kapıya kadar ulaştığı anlaşılmıştır. Yerleşimi komple sarmamışsa bile belli aralıklar ile *glacis* inşa edilmiştir. Topraktan yapılan *glacis*in üzerine kil ile sıvanmış ve en üstüne taş kaplama olacak şekilde tasarlanmıştır. *Glacis* inşa edilen savunma yapısı Erken Tunç Çağı II'ye tarihlenmektedir⁵².

Yukarı yerleşim olarak adlandırılan bölgede de *glacis* tespit edilmiştir, *glacis* sur duvarına destek olarak yapılan gibi toprak üzerine 25-30 cm kalınlığında kil sıvama ve çeşitli büyüklükte taşlarla kaplama olarak inşa edilmiştir⁵³. Bölgede tespit edilen *glacis*ler evlerin kaymasını engellerken aynı zamanda savunma görevi gören evlerin duvarlarına da anıtsallık katmıştır (**Lev. 6.1 ve Tablo 5.1**). *Glacis* savunma yapısına anıtsallık katmıştır. Yerleşimde *glacis*in ilk görevi payandadır. Ancak payanda dışında savunmayı da güçlendirdiği şüphesizdir.

Erken Tunç Çağı II Küllüoba'sında radyal planın uygulandığı görülmektedir. Anadolu yerleşim planı olarak da adlandırılan radyal plan Erken Tunç Çağında Anadolu'da oldukça sık uygulanan bir plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzerliğin yanına *glacis*ler de eklenebilir. Tunç Çağı ile Anadolu'daki *glacis*ler artış göstermiştir.

1.2.6. Karataş Semayük

Antalya'nın Elmalı ilçesinde, Anadolu'nun güneybatısında Karataş-Semayük yerleşimi bulunmaktadır. Tepelik alan yaklaşık 100 metre çapındadır ve 3-4 metre yüksekliktedir. Yerleşim Erken Tunç Çağında iskan almıştır ve özellikle Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı için oldukça önemlidir.

Karataş-Semayük yerleşiminin gittikçe önem kazandığını savunma yapısından da anlayabiliyoruz. Merkezi tepede yönetici yapısına ait olabilecek bir yapı tespit edilmiştir. Yapının oturduğu yer doğal tepe konumundadır. Evi saran tepenin etrafı sur duvarı ve taştan yapılma bir *glacis* ile güçlendirilmiştir (**Lev. 6.2 ve Tablo 7.1**). Sur duvarının kalınlığı 2 metreden fazladır. Tepelik alanın güneydoğu tarafındaki sur

⁵¹ Efe, 2003: 268-270; Erarslan, 2008: 182; Koşan, 2009: 280-281.

⁵² Efe, 2003: 274; Efe, 2004: 31-32; Efe ve Fidan, 2008: 70-71; Koşan, 2009: 280-281; Efe vd. 2011: 493; Fidan, 2011: 14-15; 320-321; Efe ve Türkteki, 2011: 198-199; Fidan, 2012: 15-16. 255; Koşan, 2012: 180. 258.

⁵³ Efe, 2004: 34; Efe, 2007: 49; Efe ve Ay Efe, 2007: 256-258; Yıldırım ve Gates, 2007: 288-289; Efe ve Fidan, 2008: 70-71; Efe vd. 2011: 493; Fidan, 2011: 65-66; Fidan, 2012: 15-16; Bacchurber, 2015: 112-113.

güçlendirmesi sırasında, surun dış yüzeyine bir *glacis* yapılmıştır (**Lev. 6.2 ve Tablo 7.1**). Semayük IV. tabakasına (Erken Tunç Çağı II) denk gelen *glacis* taştan inşa edilmiştir ve sonradan yüzü sıvanmıştır. Sur duvarı *glacis*le birlikte 3-3,5 metreyi aşmıştır. *Glacisin* 6 metre kadar uzantısı günümüze ulaşabilmiştir⁵⁴. İnşa edilen *glacis* sur duvarını desteklerken doğal olarak yönetici sınıfına ait olduğu düşünülen evi de erozyondan korumuştur. Ayrıca *glacis* sur duvarına ve yönetici yapısına gerçek bir anıtsallık katmıştır.

1.2.7. Bademağacı Höyüğü

Bademağacı Höyüğü, Antalya ilinin merkezine yakın bir konumda yer almaktadır. Yerleşimde Neolitik Çağdan itibaren iskan tespit edilmiştir. Tunç Çağına girildiğinde alandaki evlerin arka duvarı sur duvarı olarak kullanılmış, ancak yerleşimin kuzeyinde bağımsız bir duvar savunma duvarı olarak kullanılmıştır. Bademağacı Höyüğü Erken Tunç Çağında radyal plan tasarlanarak yerleşilmiştir.

Tepe yerleşiminde Erken Tunç Çağı II'ye (MÖ 2700-2400) tarihlendirilen Refik Duru ve Gülsün Umurtak'ın taş kaplama⁵⁵ diye bahsettiği, kenti saran eğimli yamaca bir *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 7.1 ve Tablo 6.1**). *Glacis*, Bademağacı Höyüğü'nün kuzey, batı ve doğu yamaçlarında köşe yapmadan devam etmektedir. *Glacisin* oldukça sağlam olarak inşa edilmiştir. Yapının genişliği 4 metre ile başlayıp bazı yerlerde 8 metreye aşarak devam etmektedir. Yapıdaki taşlar irili ufaklı halde üst üste sıra halinde konulmuştur (**Lev. 7.2 ve Tablo 6.1**). Bazı yerlerde 40-50 cm. kalınlığında toprak birikim ile ayrılmıştır ve böylelikle de iki ayrı dönemde *glacisin* inşa edildiği sonucuna varılmıştır⁵⁶. Daha erken tarihlere ait verilere ulaşabilmek amacı ile *glacis* sonradan kaldırılmıştır. Bademağacı Höyüğü'nde inşa edilen *glacisin* sur duvarını, tepelik alan üzerindeki megaron yapıları desteklediği ya da erozyon

⁵⁴ Mellink, 1966: 36; Mellink ve Angel, 1966: 251; Mellink, 1972: 259-260; Mellink, 1974: 353; İlseven, 1999: 64; Efe, 2003: 271-272; Koşan, 2009: 261; Ünlüsoy, 2010: 197; Efe ve Türkteki, 2011: 199-200; During, 2011: 78; Slover, 2015: 259, 367.

⁵⁵ Duru, 2000: 200; Duru, 2005: 14; Duru ve Umurtak, 2006: 14; Duru ve Umurtak, 2007: 9; Erarslan, 2008: 180; Duru ve Umurtak, 2009: 17; Duru ve Umurtak, 2010: 21; Sağır, 2010: 47; Duru ve Umurtak, 2011a: 12; Duru ve Umurtak, 2011b: 33; Fidan, 2011: 307; Slover, 2015: 259.

⁵⁶ Duru, 2000: 200; Greaves ve Helwing, 2001: 134; Duru, 2005: 14-15; Duru ve Umurtak, 2006: 14; Yıldırım ve Gates, 2007: 287; Duru ve Umurtak, 2007: 9; Erarslan, 2008: 180; Duru ve Umurtak, 2009: 17-18; Naiboğlu, 2009: 210-213; Duru ve Umurtak, 2010: 21; Sağır, 2010: 47; Duru ve Umurtak, 2011a: 12; Duru ve Umurtak, 2011b: 33; Üstün, 2006: 8; Koşan, 2012: 258; Bachhuber, 2015: 108; Naiboğlu, 2017: 31, 141.

olmaması sebebiyle yapıldığı düşünülmektedir. Aynı ayrı iki tabakada keşfedilen *glacis*lerden ikincisi Erken Tunç Çağı III'e (MÖ 2400-2000) ait olabileceği düşünülmektedir. İnşa edilen *glacis*in yapıma sebeplerine ek olarak, tepe yerleşiminin boyutunun artması ve erozyonu engellemesi eklenebilir. Kazı ekibi yerleşim çevresinde zaman zaman oluşan göller sebebiyle, suların aşınması sonucu yapılara zarar gelmemesi için *glacis* inşa edildiğini bildirmiştir⁵⁷. *Glacis* bu sebeplerin hepsini karşılamak için de yapılmış olabilir. Ancak her ne olursa olsun nihayetinde ihtiyaçları gidermiştir.

1.2.8. Titriş Höyük

Titriş Höyük Şanlıurfa ilinde, Fırat Nehri'nin kolu olan Tavuk Çay'ı üzerinde yer almaktadır. Mezopotamya'da yer alan tepelik alan geçiş yolu üzerinde konumlanmıştır. 45 hektarlık alana yayılan yerleşim yerine en erken iskan Erken Tunç Çağına tarihlenmektedir.

Titriş Höyük'te 1992'de yapılan GPS çalışmaları kapsamında alanın güneydoğusunda kalan kısımda (dış şehirde), olasılıkla sur duvarının önünde rampa ya da hendek olduğu düşünülen bir yapı tespit edilmiştir (**Lev. 8.1 ve Tablo 5.1**). Hendek ya da rampa olduğu söylenen yapının aslında bir *glacis* olduğu anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalar kapsamında yapının en az 14 metre uzunluğunda olduğu ve neredeyse 3 metre derinlikte olduğu tespit edilmiştir⁵⁸. Erken Tunç Çağının sonuna (MÖ 2400-2100-Erken Tunç Çağı III) tarihlenen *glacis*, taş temel üzerine kerpiçten yapıma sur duvarının önünde destek sağlamaktadır. Savunma için yapılan duvar yaklaşık 6 metre boyutlarındadır. Temel kısmındaki taşlar şekilsiz ve büyüktür⁵⁹. Olasılıkla sur duvarına payanda görevi görmesi için inşa edilmiş olmalıdır.

Titriş Höyük'te bulunan *glacis*le aynı inşa tekniğiyle yapılmış olan Tell Mozan (Suriye) *glacisi* bilinmektedir⁶⁰. İki kentte de sur duvarı hemen önüne inşa edilen *glacis*, sur duvarı temeline göre daha düşük kotta inşasına başlanmıştır. Yine benzer

⁵⁷ Duru ve Umurtak, 2006: 14; Naiboğlu, 2009: 210-213; Duru ve Umurtak, 2011: 33; Bachhuber, 2015: 108; Naiboğlu, 2017: 31, 66.

⁵⁸ Alzage ve Mısır, 1993: 157; Matney ve Alzage, 1995: 42-43; Gates, 1996: 290; Alzage vd. 2001: 33-34; Koşan, 2009: 305-306; Alzage ve Matney, 2011: 1001-1002; Slover, 2015: 262, 288.

⁵⁹ Matney ve Alzage, 1995: 42-43; Alzage vd. 2001: 25, 33-34; Koşan, 2009: 305-306; Alzage ve Matney, 2011: 1001-1002; Slover, 2015: 288; Irvine, 2019: 6.

⁶⁰ Tell Mozan savunma yapıları ve *glacis* için bkz; Tunç Çağı Değerlendirme başlığı.

özellikler arasında ikisinin de savunma yapısındaki kulelere ve yakınlarına inşa edildiği söylenebilir. Aynı döneme tarihlendirilen Byblos'un savunma sistemi incelendiğinde *glacis* ile karşılaşılmıştır⁶¹. *Glacis* teknik olarak Titriş Höyük'teki ile benzerlik göstermektedir. Üç yerleşim aynı dönemde varlıklarını göstermekle birlikte, üçü de Mezopotamya Ovası'nda konumlanmıştır.

1.2.9. Acemhöyük

Acemhöyük Aksaray ilinin Yeşilova'ya bağlı 700x650 metre ölçülerinde, aşağı kenti de olan Orta Anadolu'nun en büyük tepelik alan yerleşimlerinden birisidir. Tunç Çağından itibaren iskan almıştır. Yerleşim gittikçe büyümüş, önemi arttığı buluntular ile desteklenmektedir.

Acemhöyük'te, 2012-2013 yıllarında yapılan çalışmalar neticesinde Erken Tunç Çağına ait buluntular keşfedilmiştir. Modern yerleşimler suru tahrip etmiştir. Sur duvarının yaklaşık 45 metresine ulaşılmıştır. Troia'daki gibi eğimli bir sur duvarı inşa edilmiştir. Kentin güneyinde kalan kısımdaki sur duvarının önünde kazı ekibinin eğimli şev olarak bahsettiği, bir *glacis* ile karşılaşılmıştır (**Lev. 8.2**). *Glacis*in üzeri düzgün şekilde sıvanmıştır. Yapının çoğu bölümünün üzerinde daha geç tarihli yapılar olduğu için daha araştırma eksikliği vardır. *Glacis*in temeline ulaşılammıştır, şu anda en az 4,1 metreyi bulan ölçüleriyle, döneminde oldukça gösterişli ve anıtsal olduğu düşünülebilir. Kazı ekibi döneminde Anadolu'nun en görkemli *glacis* olduğunu söylemektedir⁶². Sur duvarının önüne yapılan *glacis* topraktan inşa edilmiştir⁶³. Topraktan inşa edilen nadir örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprak tercih edilme sebebi olarak acilen inşa edilmesi gerektiği söylenebilir. Ek olarak ciddi bir tehditten öte sadece kısmi erozyonu engellemek için yapıldığı da düşünülebilir.

1.2.10. Çokçapınar

Çokçapınar olarak adlandırılan tepe yerleşimi Bilecik ili, Bozüyük ilçesi, Çokçapınar Köyü sınırlarında yer almaktadır. Tepelik alan Erken Tunç Çağında en

⁶¹ Byblos savunma yapıları ve *glacis* için bkz; Tunç Çağı Değerlendirme başlığı.

⁶² Öztan, 2013: 142; Öztan, 2014: 65-66.

⁶³ Öztan, 2014: 65.

erken iskan görülmektedir. En geç buluntu grubu Demir Çağına aittir⁶⁴. Tepelik alan yaklaşık 100x75 metre boyutlarında ve 3 metre kadar yüksekliktedir.

Höyük ilk kez Turan Efe⁶⁵ tarafından tespit edilmiştir. 2016 yılında Deniz Sarı'nın⁶⁶ yaptığı araştırma kapsamında tepelik alan tekrar ziyaret edilmiştir. Tepe yerleşimi yakınına 1970'li yıllarda yapılan Dodurga Barajı sayesinde, yerleşimin kuzey tarafında kalan kesimden yıllar içinde toprak çekilmesi olmuştur. Toprak çekilmesi sayesinde, bu konumda yerleşimi çevirdiği anlaşılan *glacis* ile karşılaşmıştır (**Lev. 9.1 ve Tablo 5.1**). Yapı olasılıkla Erken Tunç Çağı ve sonrasında inşa edilmiş olmalıdır. *Glacis* yaklaşık olarak 6 metre genişliğinde ve 1 metre meyille inşa edilmiştir. Bazı yerlerde *glacise* dayanmış ev temelleri ile karşılaşmıştır⁶⁷. Çokcınar'da tespit edilen *glacis* olasılıkla savunma için yapılmamıştır. Savunmanın yerine erozyonu önlemek suretiyle yerleşimin tepesine inşa edilen yapıların kaymaması için yapılmış olmalıdır.

1.2.11. Bakla Tepe Höyüğü

Bakla Tepe Höyüğü İzmir ilinin Menderes ilçesinde konumlanmıştır. Tepelik alanda bulunan yerleşim bakla yetiştiriciliği sebebiyle Bakla Tepe Höyüğü ismiyle anılmıştır. Alana yapılacak Tahtalı Barajı sebebiyle araştırmalar yapılmıştır. Günümüzde Tahtalı Barajı'nın altında yer almaktadır. Bulunduğu konum itibarıyla hem Ege Denizi hem de İç Anadolu ile bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Tepelik alan yaklaşık 250 metre çapındadır ve 20 metreye kadar yükselmektedir. Zengin buluntulara sahip yerleşimin en erken tarihli buluntusu Kalkolitik Çağda başlayıp Erken Tunç Çağına kadar gitmektedir⁶⁸. Bakla Tepe'nin Erken Tunç Çağı evresinde radyal plan uygulaması görülmüştür.

Bakla Tepe Höyüğü'nde korunmaya ihtiyaç duyulmuş ve savunma yapısı inşa edilmiştir (**Lev. 9.2 ve Tablo 7.1**). Sur duvarı tüm yerleşimi çevrelemektedir. Erken Tunç Çağına ait 19 metre uzunluğunda bir sur duvarı ortaya çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı içerisinde savunma yapısı deprem gibi sebepler sonucunda sürekli yenilenerek

⁶⁴ Efe, 1990: 411; Sarı, 2017a: 338; Sarı, 2017b: 152.

⁶⁵ Efe, 1990: 411.

⁶⁶ Sarı, 2017a: 338; Sarı, 2017b: 152.

⁶⁷ Sarı, 2017a: 338; Sarı, 2017b: 152.

⁶⁸ Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 91; Erarslan, 2008: 179; Gündoğan vd. 2019: 1089.

günümüze ulaşmıştır. Savunma yapısına dahil olarak kuleler de inşa edilmiş ve daha güçlü hale getirilmiştir. Daha geç tarihte yapılan sur duvarında testere dişi tekniği uygulanmıştır. Taştan yapılan duvar kısmının yaklaşık 1 metresi günümüze sağlam olarak gelmiştir. Sur duvarının temelinde başlayan taşlar daha büyük boyutlu, yukarı doğru çıktıkça daha küçük olacak şekilde yapılmıştır. Duvar temelde daha kalınken yukarı çıktıkça daha dar hale gelmiştir. Sur duvarının taş kısmının üzerine kerpiç çikılmıştır. Kerpiçler sarı renkle yapılmıştır. Savunma yapısının içerisinde taştan yapılma bir merdiven ile karşılaşmıştır. Merdiven savunma duvarının üzerinde yürüyüş alanına işaret ediyor olabilir. Savunma duvarının yamaca yakın olan kuzey kesiminde taşlar dağılmış durumdadır. Yaklaşık olarak 4,40 metrelik bir alana yayılmıştır. Taşların büyüklüğü ve yayıldığı düzleme bakıldığında bir *glacis* olabileceği düşünülmektedir⁶⁹.

Sur duvarının kuzey-güney doğrultudaki kısmın önüne bir hendek yapısı inşa edilmiştir. Ancak bu bir *glacis* gibi inşa edilmiştir. Taştan inşa edilen yapının asıl yapılma sebebi olarak, sur duvarının kaymaması için, sur duvarının sağlamlığını artırmak için ve kulelere destek olmak için inşa edilmiş olmalıdır. İnşa edilen *glacis*le (hendek?) birlikte sur duvarı güneyde yaklaşık 3,5 metreye kadar ulaştığı tespit edilmiştir⁷⁰.

Bakla Tepe yerleşimin *glacis* tespit evresinde, yani Erken Tunç Çağında radyal planlı olarak kurulduğu görülmüştür.

1.2.12. Kinet Höyük

Kinet Höyük Hatay ili Dört Yol ilçesinde, İskenderun Körfezi kıyısında yer almaktadır. Yaklaşık 33 dönüm alana yayılan tepelik alan 26 metre kadar yüksektir. Yerleşim Geç Neolitik Çağda iskan görmeye başlamış ve Helenistik Döneme kadar iskan almıştır.

Tepe yerleşimi, sur duvarı ile güçlendirilmiştir. Kinet Höyük'te Orta Tunç Çağına ait kalenin altında kalan kulelerin temellerinde *glacis* ile karşılaşmıştır. Erken

⁶⁹ Erkanal ve Özkan, 1998: 339-340; Erkanal ve Özkan, 1999: 268; Naiboğlu, 2009: 214-215; Fidan, 2011: 170-171; Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 93-95; Şahoğlu ve Tuncel, 2012: 77-78; Gündoğan vd. 2019: 1089-1096.

⁷⁰ Erkanal ve Özkan, 1998: 339-340; Erkanal ve Özkan, 1999: 268; Fidan, 2011: 170-171; Erkanal ve Şahoğlu, 2012: 93-95; Şahoğlu ve Tuncel, 2012: 77-78; Gündoğan vd. 2019: 1089-1096.

Tunç Çağına tarihlenen *glacis* taştan inşa edilmiştir (**Lev. 10.1 ve Tablo 6.1**). B Açması olarak adlandırılan açma içinde tespit edilmiştir. Yerleşimin kuzey kısmında kalan açmada *glacis* topraktan ve dolgu malzemesinden oluşmuştur ve en üstte düzgün kesilmiş taşlardan kaplama yapılmıştır. Yaklaşık 2,5 metre yükseklikte inşa edilmiştir⁷¹. Savunma yapısının özellikleri incelendiğinde Erken Tunç Çağını yansıtmaktadır. *Glacis* payanda görevi görmüş ve yamacı güçlendirmiştir.

1.2.13. Maydos Kilisetepe Höyüğü

Tunç Çağında Batı Anadolu yerleşimlerinden biri olan Maydos Kilisetepe Höyüğü, Çanakkale’de yer almaktadır. Çanakkale Boğazı kıyısına kurulan yerleşim yeri hem akıntı ve rüzgarlardan hem de dışarıdan gelecek etkilere karşı korunaklı konumdadır. Boğaz için stratejik olan tepelik alan çağlar boyunca dikkat çekmiştir. MÖ III. binden sonra iskan başlamış ve uzun yıllar boyu terkedilmemiştir. Toplam 9 tabaka görülen tepe yerleşiminde Osmanlı Devri sonuna kadar yerleşim olduğu tespit edilmiştir⁷².

Maydos Kilisetepe Höyüğü’nün MÖ III. bin sonu II. bin başı tarihlerinde, önemli bir yerleşim olduğunu ortaya koyacak sur duvarı ile karşılaşılmasıdır. Savunma duvarının arkasına kazamat⁷³ denilebilecek odalar inşa edilmiştir. Orta Tunç Çağı sonuna ait olan VII. tabakada, yerleşimin kuzeyinde yapılan çalışmalar neticesinde sur duvarı ile karşılaşılmasıdır. Kentin kuzeyindeki yamaçta *glacis* tespit edilmiş⁷⁴ (**Lev. 10.2 ve Tablo 8.1**), yapı yerleşim boyunca eğimin olduğu yerlerde devam ettiği düşünülmektedir. Düzgün kesme kireç taşlarında basamaklı gibi yapılmıştır (**Lev. 11.1 ve Tablo 8.1**). Taşların boyu ortalama 40-50 cm. kadardır. Yapının üst katı korunamamıştır, ancak kerpiç izleriyle karşılaşılması ve üst yapıya kerpiç ile devam edildiği düşünülmektedir. *Glacis* üzerinde tespit edilen kerpiç izleri döküntü değilse, taş *glacisin* üzerine kerpiç uygulaması Anadolu’da tek uygulanan yerleşimdir. Zaman içinde tahrip olan *glacis* 2 metre yüksekliği günümüze gelmiştir⁷⁵. Ancak güneybatı yönünde devam eden yapı oldukça fazla tahrip olmuştur. Devam eden yıllardan

⁷¹ Gates, 1993: 195-196; Gates, 1996: 295; Akar, 2006: 43; Yıldırım ve Gates, 2007: 307; Gates, 2013: 87.

⁷² Mutlu, 2019: 2.

⁷³ Kazamat için bkz; Tekçam, 2011: 113.

⁷⁴ Sazcı, 2012: 49; Sazcı, 2013: 34; Rose, 2017: 163-166. Sazcı ve Mutlu, 2018: 151. Mutlu, 2019: 5.

⁷⁵ Sazcı, 2012: 49; Sazcı, 2013: 34; Sazcı ve Mutlu, 2018: 151; Mutlu, 2019: 5.

yapılan çalışmalar içerisinde *glacis*in hemen yanında kentin girişi olduğu dnlmektedir⁷⁶.

Kazı ekibi yayınlarda duvara *glacis* değil eğimli sur duvarı demişlerdir. Ancak yapının *glacis* olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yamaca yaslanmış *glacis*in yaklaşık 2-3 metre i tarafına (tepe yerleşimi merkezi tarafı) bir sur duvarı inşa edilmiştir. *Glacis* ile arasında 5-6 metre kadar kot farkı mevcuttur. Basamaklı düzgün taşlardan meydana gelen *glacis*in i dolgusu moloz, toprak ve irilik-küçüklü taşlardan oluşmaktadır. Yerleşimin güney kısmında, yamaca yakın bir kısımda diğerinden daha erkene tarihlendirilen, Orta Tunç ağına ait bir *glacis* bulunduğu aktarılmıştır. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmalarda duvarın daha net anlaşılabileceğini söylemek doğru olacaktır.

Yerleşimin yamacında bulunan *glacis*in ilk görevi şüphesiz toprak kaymasını önlemek suretiyle savunma duvarını sağlam halde tutmaktır. Ayrıca savunmaya anıtsallık katmıştır. İleri sayfalarda görülecek olan Gordion, Smyrna gibi yerleşimlerinin *glacisi* ile benzerdir.

1.2.14. Alalakh (Tell Atchana)

Tell Atchana ya da Alalakh (Alalah) Hatay ili Antakya ilçesi sınırları içerisinde yer alan önemli bir kent devletidir. Ur kültürü gösteren Tell Atchana Tunç ağının ortalarında (M 2000 civarı) ilk iskanı almıştır ve Tunç ağı sonuna kadar önemli bir merkez olmaya devam etmiştir. Geç Tunç ağında kent artık Hititlerin hakimiyeti altına girmiştir. Deniz Gleri (?) ile (M 1200'ler) yerleşim son kez tahrip edilmiş ve bir daha iskan almamıştır.

Tell Atchana'da bulunan tapınak, inşası sırasında duvara g vermesi için bir *glacis* ile güçlendirilmiştir (**Lev. 11.2 ve Tablo 5.1**). Tapınak temelinden dik bir şekilde yukarı doğru uzayan duvarlar önünde yer almıştır. Bir nceki dönemden kalma molozu *glaciste* kullanmışlardır. Moloz üzerini de kireç sıvası yapılmıştır. En s yzeeye taş kaplama ile son halini almıştır. *Glacis*in eğimi yaklaşık 0,55 metreydi ve

⁷⁶ Sazcı ve Mutlu, 2019: 193.

yaklaşık olarak 1 metre uzunluğunda karşımıza çıkmaktadır. Yapı MÖ 2. binyıl ilk yarısına tarihlenmektedir⁷⁷.

Tell Atchana’da kerpiçlerin üst üste konulup ve sonrasında sıvanması ile bir savunma duvarı inşa edilmiştir. Sur duvarı yerleşimin dik yamacında köşeye inşa edilmiştir (**Lev. 12.1**). Sur duvarının önüne de bir *glacis* inşa edilmiştir. *Glacis* kerpiçten inşa edilmiştir ve günümüze çok az izi gelebilmiştir. Savunma duvarının önüne, onu güçlendirsın diye yapılan *glacis* yaklaşık 5 metrelik eğimle devam etmektedir. Daha sonradan *glacis* genişletilmiş, genişletilirken en çok kullanılan malzeme moloz olmuştur. Artık 8 metre yüksekliğe kadar çıkmaktadır ve 10 metreye kadar uzamaktadır. Bu haliyle hem duvarın önünde hem de yamaçta yer almaktadır. Denk geldiği savunma yapısında da kule tespit edilmiştir. Yapı Orta Tunç Çağına tarihlenmiştir⁷⁸. İnşa edilen *glacis* savunma duvarına payanda görevi görmüş, yamaca inşa edilip daha da güçlendirilmiştir. Sadece sur duvarına değil kuleyi de güçlendirmiştir.

Hitit işgalinden sonra (MÖ 16-15. yüzyıl) Geç Tunç Çağı’na denk gelen dönemde, Tell Atchana’da inşa edilen savunma yapısı içerisinde yeniden bir *glacis* yapıldığı tespit edilmiştir (**Lev. 12.1**). Neredeyse 4 metre kalınlığındaki sur duvarının önüne kaba taşlardan ve molozdan bir *glacis* yapılmıştır. Dış yüzüne taş kaplama yapılmıştır. Sur duvarının ve inşa edilen kulenin önünde yer alan *glacis* anıtsal boyuttadır. Ancak ne yazık ki *glacisten* günümüze hiçbir şey kalmamıştır⁷⁹.

Tell Atchana’da neredeyse her dönemde savunma yapıları güçlü bir şekilde inşa edilmiştir. MÖ II. binyıl-MÖ 13. yüzyıl arası yerleşimde birçok kez sur duvarı ve *glacis* inşa edilmiştir. Günümüze gelindikçe daha güçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşimde savaşta, saldırıda ya da herhangi bir yangında savunma yapıları yıkılmış olsa da yeniden ayağa kaldırma işlemi başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hitit Dönemine tarihlenen kapı yapısı Hattuşa ve Karkamış’ın prototipi olarak söylenebilir.

⁷⁷ Wooley, 1955: 50-52; Parr, 1975: 28-30; Maner, 2019: 25-16.

⁷⁸ Wooley, 1955: 133-136; Parr, 1975: 28-30; Yener, 2005: 100, 106-108; Dardeniz, 2016: 33; Maner, 2019: 25-16.

⁷⁹ Wooley, 1955: 144-147; Yener, 2005: 100, 106-108; Dardeniz, 2016: 33; Furlan, 2019: 32.

1.2.15. Alishar Höyük

Alishar Höyük, Yozgat ilinin Sorgun ilçesindeki Alishar Köyü'ndedir. Tepe yerleşimi MÖ 4.-1. bin arasında iskan görmüştür. Hitit Döneminde Hititlerin hakimiyetine geçmiştir. Hititler yıkıldıktan sonra da Phrygler kültürü izlenmektedir. Kentin her döneminde savunma duvarı karşımıza çıkmaktadır. Hititler, Alishar Höyüğü ele geçirdikten sonra surları daha da güçlendirilmiştir. Sur duvarlarına ek olarak kuleler de inşa edilmiştir⁸⁰.

Hitit Döneminde yerleşimin güçlendiği oldukça belirgindir. Hitit Döneminde yerleşimde bulunan savunma yapısının anıtsal boyutlara ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapı incelendiğinde sur duvarının taş temel üzerine kerpiç yapıldığı anlaşılmıştır. Kerpiç yapının üzerinde de olasılıkla ahşaptan yapılmış olabilecek ancak günümüze ulaşamamış testere dişli görünümde üst yapı olduğu söylenebilir (**Lev. 12.2**). Sur yapısının önünde olasılıkla sıkıştırılmış topraktan yapılma bir *glacis* görülmektedir⁸¹ (**Lev. 12.2**). Sur yapısının altında kente potern adı verilen bir tünel ile ulaşılmaktadır. Tünel olasılıkla askeri amaçla inşa edilmiştir ve Hattuşa'daki ile benzer olduğu söylenebilir ancak Hattuşa'daki yapıda kullanılan taşlardan daha büyük taşlar yapı elemanı olarak işlev görmüşlerdir. Sur duvarı ve *glacis*in hemen altında geçen potern taştan tonozlu biçimde inşa edilmiştir. Potern üzerine inşa edilen sur duvarının, olasılıkla kayma yapmaması için topraktan bir *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 12.2**). *Glacis* sur duvarıyla birlikte değil sonradan önüne toprak döküp destek vermek suretiyle inşa edilmiştir. Savunma yapısı Hitit Dönemine yani MÖ II. bin üçüncü çeyreğine tarihlenmektedir⁸². Ronal Gorny⁸³ yapıyı MÖ 1240-1190 yıllarına tarihlemektedir.

1.2.16. Araban

Araban, Gaziantep'in ilçelerinden bir tanesidir. İlçede çeşitli yerleşimler olduğu büyüklü-küçüklü tepe yerleşimleri ile anlaşılmaktadır. İlçedeki en büyük tepelik alan bugün Araban Kale diye geçen alanın altında yer almaktadır. Yerleşim

⁸⁰ Vergnaud, 2012: 170-171; Vergnaud, 2013: 236; Vergnaud, 2016a: 97-98.

⁸¹ Schmidt, 1930: 197; Schmidt, 1931: 122-124; Vergnaud, 2012: 170-171; Vergnaud, 2013: 236; Slover, 2015: 259; Vergnaud, 2016a: 97-98; Vergnaud, 2016b: 101-103; Bacchuber, 2015: 113.

⁸² Schmidt, 1931: 122-124; Osten, 1937: 4-10.

⁸³ Gorny, 1994: 194.

Fırat Nehri'nin hemen batısındaki Araban Ovasında konumlanmıştır. Ahmet Ünal yerleşimin Hitit yazıtlarında geçen Ursu olabileceğini⁸⁴ söylemektedir. Yerleşimin oldukça büyük ve etkileyici olmasına karşılık bugüne dek düzenli bir çalışma yapılmamıştır⁸⁵.

Tepe yerleşiminde yapılan çalışmalar, iskana Hitit Döneminde başladığını göstermektedir. Aynı döneme ait olduğu düşünülen olasılıkla sur duvarına ait olması gereken bir *glacis* ile (**Lev. 12.3 ve Tablo 7.1**) karşılaşılmıştır. Düzenli ve düzensiz yöre taşları kullanılarak destek duvarı inşa edilmiştir. Ancak alanda kazı çalışması yapılmadığı için sur duvarına mı ait olduğu kesin bilinmemektedir. Ünal tepelik alandaki sur duvarının kesme taştan yapıldığını vurgulamaktadır⁸⁶. *Glacis* olasılıkla duvarın kaymaması için inşa edilmiş olabilir.

1.2.17. Sarissa

Sarissa Kuşaklı ilçesinde yer alan, Geç Tunç Çağına, yani MÖ 1600-1200 yıllarına ait yerleşim yeridir. Sivas'ın 60 km. kadar uzağında yer almaktadır. Oldukça ihtişamlı olan kentin çevresinde su sıkıntısı olduğunu bilinmektedir. Su sıkıntısını yerli halk baraj gölet yardımıyla çözmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla da inşa edilen 3 baraj tespit edilmiştir. Bu barajlar kentin kuzeybatısı, kuzeyi ve güneyinde konumlanmaktadır. Barajların üçü de kent kapılarının çıkışlarına denk gelmiştir. Yapılan barajlar sayesinde sulama sistemi geliştirilmiş ve kentin su ihtiyacı giderilmiştir. Yerleşim, bilinen en eski barajlardan biri unvanını almıştır⁸⁷.

Kuzeybatı kapısının önünde yer alan baraja yine kapı isminden yola çıkarak Kuzeybatı Barajı (NW Dam) adı verilmiştir. Barajda yüzey araştırması ve jeofizik araştırmaları yapılmış, bunlara ek olarak da sondaj kazıları gerçekleştirilmiştir. Alanda yapılan çalışmalar sonucunda mühendislik harikası olarak tanımlanabilecek olan bir *glacis* ile karşılaşılmıştır. İnşa edilen *glacis* büyük taşlardan meydana gelmektedir (**Lev. 13.1 ve Tablo 5.1**). *Glacis*in amacı hem toprak kaymasını önlemek hem de hızla gelen suyun durmasını sağlamak ve toprağın daha az emerek ulaşması için inşa edilmiştir. Dolgu katmanının (koyu kil ve taşlardan oluşan) üzerine kireçtaşından oluşan

⁸⁴ Ünal, 2015: 29.

⁸⁵ Casana ve Cothren, 2013: 38.

⁸⁶ Ünal, 2015: 29.

⁸⁷ Müller-Karpe ve Müller-Karpe, 2013: 220; Maner, 2019: 169-170.

büyük taşlar yerleştirilmiştir. Dolgu katmanındaki kil sıkıştırılmıştır ve böylelikle taşlardan sızan su emme işlemini oldukça aza indirmiştir. Kilin analiz çalışmaları yapılmıştır. Varılan sonuçlara göre kil su ile temas ettikten sonra şişmekte ve suyu emmektedir. İnşa edilen *glacis*in iki evresi olduğu tespit edilmiştir⁸⁸.

İki evreli olan barajın ilk evresinin MÖ 1550-1525'lere kadar dayandığı bulunan keramikler ile tarihlenmiştir. İkinci evresinin de 1400-1300 yıllarına tarihlendiği düşünülmektedir⁸⁹.

Baraj bu haliyle 60 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde ve ortalama olarak 5 metre derinlikte olarak hesaplanmıştır. Gölet yaklaşık olarak 4300 m³ su tutabilmektedir⁹⁰.

1.2.18. Taşlı Geçit Höyüğü

Taşlı Geçit Höyüğü Gaziantep ilinin İslahiye ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Tepe yerleşimi yaklaşık 9 metre yüksekliktedir. Erken Tunç Çağında iskana başlanmıştır. Orta Tunç Çağına gelirken yerleşim bir anda terkedilmiştir, ancak hemen yüz yıl sonra önemli bir yerleşim haline gelmiştir ve tepelik alan sur duvarıyla donatılmıştır. Önemli bir Hitit yerleşimlerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Taşlı Geçit Höyüğünde yapılan çalışmalar kapsamında güçlü bir savunma yapısı ile karşılaşılmıştır. Savunma yapısı içerisinde güçlü kuleler inşa edilmiştir. Bununla birlikte yerleşimin kuzeydoğusunda, yüksekliği 6 metreyi aşan düzensiz taşlardan yapılmış, düzensiz bir *glacis* ile karşılaşılmıştır (**13.2 ve Tablo 5.1**). *Glacis* tepelik alanın yamacındaki Karak Su Nehri'nin yarattığı taşkınlar sebebiyle kayma yapmasın⁹¹, sur duvarına payanda görevi görsün diye inşa edilmiş olmalıdır. Savunmaya görünüm olarak anıtsallık katarken, aynı zamanda güçlendirmiştir de. Düzensiz taşlardan inşa edilen *glacis*, buluntuları sayesinde Geç Tunç Çağına tarihlenmektedir⁹².

⁸⁸ Hüser, 2006: 95-97; Erkul vd. 2008: 3-5; Ökse, 2009: 6; Mielke, 2011: 1042-1045; Schachner, 2011: 246-248; Beckman, 2013: 157; Karadeli, 2016: 6, 48-52.

⁸⁹ Ökse, 2009: 6; Karadeli, 2016: 52.

⁹⁰ Hüser, 2006: 95-96; Karadeli, 2016: 51.

⁹¹ Marchetti, 2010: 300; Marchetti, 2011a: 533-534; Marchetti, 2011b: 46; Benati ve Zaina: 2013: 16-24; Marchetti, 2016b: 320-322; Maner, 2019: 169-170.

⁹² Marchetti, 2010: 300; Marchetti, 2011a: 533-534; Marchetti, 2011b: 46; Benati ve Zaina: 2013: 16-24. Marchetti, 2016b: 320-322; Maner, 2019: 169-170.

1.2.19. Hattuşa

Hititler, MÖ II. binde Orta Anadolu Bölgesi'nde varlığını sürdürmüş, neredeyse Anadolu'nun tamamını ele geçirmiş başarılı bir uygarlıktır. Hitit Uygarlığının başkenti Hattuşa'dır (Boğazköy-Hattuşaş). Hattuşa Çorum'un Boğazköy ilçesinde yer almaktadır.

Hitit Uygarlığı Orta Anadolu'da birçok konuda ilerleme kat ettiği gibi mimari konuda da ilerlemiştir. Oldukça güçlü savunma yapıları inşa etmişlerdir. Hattuşa'da çift sur sistemi görülmektedir. Çift surun arasında yaklaşık 6 metre kadar boşluk bırakılmıştır. Savunma yapısı sadece koruyucu olarak değil aynı zamanda yerlilerin gücünü de simgelemiştir.

Sur yapıları büyük ve küçük taşlardan oluşmuş, üzerine kerpiç devam ettirilmiştir. Kerpiç üzerine de ahşap yapılmış olacağı da düşünülmektedir. Sur yapısı kuleler ile güçlendirilmiştir. Güçlü sur sistemi Hititlerin gücünü ve ihtişamını bir kez daha gözler önüne sermektedir⁹³.

Boğazköy'de kentin güneyinde Yerkapı (Sfenksli/Sphinks⁹⁴ Kapı) konumlanmıştır. Kentin en anıtsal girişi Yerkapı'nın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kapının önündeki yamaçta iri taşlardan bir *glacis* çok düzgün şekilde inşa edilmiştir⁹⁵ (**Lev. 13.3 ve Tablo 5.1**). *Glacis*in altından potern⁹⁶ (**Lev. 14.1**) geçmektedir. Potern inşa edildikten sonra üzerine toprak yığma yapıldığı ve sonrasında *glacis* inşa edildiği düşünülmektedir⁹⁷. Yine *glacis* üzerinde kente ulaşabilmek için daha sonraki dönemlerde inşa edilen bir merdiven ile karşılaşmıştır. Kireçtaşlarından yapılan *glacis* savunma duvarının hemen altından başlayıp yamaca yaslanmış, toprak kaymasını yani dolayısıyla sur duvarının zarar görmesini engellemiştir (**Lev. 14.1 ve Tablo 5.1**). Doğu-batı doğrultuda inşa edilmiştir. *Glacis* Hitit Dönemine⁹⁸ (MÖ 1600-

⁹³ Atakuman vd. 2006: 68-70.

⁹⁴ Sphinks tanımı için bkz; Tekçam, 2011: 206,207.

⁹⁵ Naumann, 1957: 6-8; Bittel, 1970: 147; Parr, 1975: 36-37; Mellink, 1980: 503-504; Neve, 1982: 40; Neve, 1983: 146; Neve, 1984: 159; Naumann, 1991: 315; Klahn, 1994: 133-136; Summers vd. 1996: 212; Nossov, 2008: 55; Schachner, 2011: 172-174; Umurtak, 2011: 23; Zaina ve Benati, 2013: 16; Bachhuber, 2015: 111; Slover, 2015: 250; Vergnaud, 2016b: 99; Rose, 2017: 163-164, 172; Paksoy, 2018: 567-568; Maner, 2019: 59.

⁹⁶ Potern tanımı için bkz; Tekçam, 2011: 180; Maner, 2019: 149.

⁹⁷ Naumann, 1991: 315; Klahn, 1994: 133; Schachner, 2011: 173-174; Maner, 2019: 169.

⁹⁸ Hitit kronolojisi için bkz; Akurgal, 2014: 93; Gates, 2015: 197.

1200 civarı) tarihlenmektedir⁹⁹. Andreas Schachner¹⁰⁰ MÖ 14. yüzyıl tarihini önermektedir. Kurt Bittel¹⁰¹ MÖ 14.-13. yüzyıllarda yapılmış olabileceğini söylemektedir. Bittel aynı zamanda Mısır'daki Giza Piramidine benzerliğini vurgulamıştır. *Glacis* duvara destek olurken aynı zamanda teras izlenimi vermektedir.

Hattuşa'da görülen savunma yapısı ihtiyacı Hititlerin çok güçlenmesinin yanı sıra arazi şartlarının bu tür savunma yapısı müsaade etmesine bağlıdır. Tabi bununla birlikte mimarlar ve ekonomi de savunma yapılarının nasıl olacağına şekil vermiştir. *Glacis* sayesinde savunmanın yanında, heyelanı önleme ve yağmur suyunun da kolay atıldığı şüphesizdir.

1.2.20. Alaca Höyük

Alacak Höyük, Çorum'a 53 km. kadar uzaklıktadır. Boğazköy'ün 36 km. kuzeyinde konumlanmıştır. En erken izler Kalkolitik Çağdan gelmiş ve devamında Tunç Çağı katmanları da tespit edilmiştir. Hitit Döneminde tepe yerleşimine uygun bir sur duvarı inşa edilmiştir. Savunma duvarı toprak üzerine yapılmıştır. Sur duvarı yaklaşık 250 metre kadardır¹⁰².

Alaca Höyük yerleşiminde bir *glacis* tespit edilmiştir. *Glacis* kentin iç yüzüne bakmak suretiyle inşa edilmiştir (**Lev. 14.2 ve Tablo 5.1**)¹⁰³. Yuvarlatılmış taşların üst üste konmasıyla yapılmış *glacis* 2 metre genişlikte ve 2,5 metre kadar yüksekliktedir¹⁰⁴. Büyük kireçtaşlarının üst üste konmasıyla yapılmıştır. *Glacis* erozyonu engellemek için tasarlanmıştır. Güney-kuzey doğrultuda inşa edilmiştir. Savunma duvarının hemen önünde yer almaktadır. Hamit Zübeyr Koşay¹⁰⁵ II. mimari katı olan Hitit Dönemine (MÖ 1600-1200) tarihlemiştir. Bittel¹⁰⁶ MÖ 14.-13. yüzyıllarda inşa edildiğini söylemiştir.

⁹⁹ Neve, 1982: 150; Nichols, 1958/1959: 99; Schachner, 2010: 665; Vergnaud, 2012: 173-174, 187; Vergnaud, 2013: 235-236; Zaina ve Benati, 2013: 23; Vergnaud, 2016a: 102-103; Rose, 2017: 163-164.

¹⁰⁰ Schachner, 2011: 172.

¹⁰¹ Bittel, 1970: 147-148.

¹⁰² Maner, 2019: 75.

¹⁰³ Koşay, 1951: 10; Bittel, 1970: 147-148; Parr, 1975: 37-38; Naumann, 1991: 316; Maner, 2019: 78.

¹⁰⁴ Maner, 2019: 78-79.

¹⁰⁵ Koşay, 1951: 8-10.

¹⁰⁶ Bittel, 1970: 147-148.

1.2.21. Değerlendirme

Tunç Çağına girildiğinde Anadolu'da savunma yapılarının artmasıyla birlikte *glacis*lerde de artış görülmektedir (**Tablo 1 ve Tablo 3**). Bunun çeşitli sebepleri vardır. En önemli sebep Tunç Çağı içerisinde yapay tepeler olan höyüklerdeki yamaçlarda erozyonu engellemek için *glacis*lere ihtiyaç duyulmasıdır. Bir başka sebep olarak savaşların artması ve dolayısıyla savunma yapılarına ağırlık verilmesi suretiyle yeni teknolojilere yönelmedir.

Anadolu'da bilinen en erken *glacis* yapısı Erken Tunç Çağı I'de (MÖ ortalama 3000-2700) inşa edilmiştir. Troia en erken örneği vermiş ve devamında Anadolu'ya yayıldığını görmekteyiz.

Batı Anadolu ve İç Batı Anadolu'da Troia, Liman Tepe, Demircihöyük, Kanlıgeçit Höyüğü, Küllüoba Höyüğü, Karataş Semayük, Bademağacı Höyüğü, Bakla Tepe Höyüğü, Çokcapınar ve Maydos Kilisetepe Höyüğü yerleşimlerinde *glacis* ile karşılaşmıştır. Yerleşim yerlerinde Çokcapınar'da kazı çalışması hiç olmamıştır ve Maydos Kilisetepe Höyüğünde kazılar henüz çok yenidir. Dolayısıyla bahsedilen tepelik alanların yerleşim planları hakkında bilgimiz kısıtlıdır. Ancak Troia, Liman Tepe, Demircihöyük, Kanlıgeçit Höyüğü, Küllüoba Höyüğü, Karataş Semayük, Bademağacı Höyüğü ve Bakla Tepe Höyüğü yerleşimleri Erken Tunç Çağında *glacis*ler tasarlanmış ve bahsedilen yerleşimlerin hepsinde radyal plan görülmüştür. Anadolu yerleşim planı olarak bilinmekte olan radyal planın İç Batı Anadolu ve Batı Anadolu'da yayılım göstermesinin sebebi olarak kültürel etkileşimi söylemek yanlış olmayacaktır. Radyal plan dışında kültürel etkileşimle birlikte *glacis* yayılımını da izleyebilmekteyiz. Yerleşimlerin ihtiyaçları doğrultusunda *glacis* inşa ettikleri şüphesizdir, ancak yine de kültürel etkileşimle yayıldığını söylemek doğru olacaktır.

Troia, Liman Tepe, Demircihöyük, Küllüoba Höyüğü, Karataş Semayük yerleşimlerinde *glacis* doğrudan savunma duvarına yaslanmıştır (**Tablo 5.1**). Çokcapınar yerleşiminde kazı olmadığı için tam olarak yeri tespit edilememiştir. Maydos Kilisetepe Höyüğü, Bakla Tepe Höyüğü, Kanlıgeçit Höyüğü ve Bademağacı Höyüğünde ise *glacis* yamaca yaslanmaktadır (**Tablo 6.1**). Savunma duvarlarına veya evlerin arka duvarlarına destek olmuştur, ancak doğrudan fiziki bağlantıları yoktur.

Ayrıca Demircihöyük, Bademağacı Höyüğü ve Küllüoba Höyüğü'nün ortak diğer özelliği belli bölgelerde evlerin duvar kısımlarına *glacis* inşa edilmesidir.

MÖ III. bin ikinci yarısından itibaren Kanlıgeçit Höyüğü ve Mihaliç Höyüğü yerleşimleri bu zamana kadar gösterdikleri Trakya kültürüne son vermişler, yerleşimlerinin üzerlerini komple kapatmışlardır. Sonraki süreçte artık köy görünümündeki yerleşimler Anadolu özellikleri göstermeye başlamıştır. Özellikle Kanlıgeçit Höyüğü, Troia II ile aynı planda tasarlanmıştır. Mihaliç Höyüğü'nde de *glacis* ve savunma duvarları Kanlıgeçit Höyüğü ve Troia ile benzerdir.

Tunç Çağı İç Batı ve Orta Anadolu'sunda *glacis*in görüldüğü yerleşim yerleri ağırlıklı olarak Halys (Kızılırmak) ve Sangarios (Sakarya) Nehirleri üzerinde konumlanmıştır. Batı Anadolu yapıları genelde deniz kenarlarında liman şehirleri olarak kurulmuşlardır.

Yine Tunç Çağında Anadolu'nun orta bölümü incelendiğinde *glacis*ler farklı inşa malzemeleriyle yapılmıştır. Erken Tunç Çağına ait Acemhöyük *glacisi* topraktan yapılan en erken örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Topraktan inşa edilen *glacis*lerin iş gücü daha az olmakla birlikte daha az maliyetli olarak düşünülebilir. Ancak Acemhöyük'ün Erken Tunç Çağı evresinde ne kadar geliştiği göz önüne alındığında topraktan yapılma *glacis*in sağlamlığı ile bağlantı kurulamaz. Ancak ya *glacis* acele yapılıp bitirilmesi gerektiği için topraktan yapılmış ya da savunma duvarına sadece erozyonu engellesin diye yapılmış olmalıdır.

Özellikle Yozgat ve çevresinde Orta Anadolu'da *glacis* örnekleri yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Alishar Höyükte tıpkı Acemhöyük'te olduğu gibi sur duvarının önünde topraktan bir *glacis* inşa edilmiştir. Hitit Dönemine tarihlenen *glacis*lerin altından bir potern geçmektedir. Önce potern yapısı yapılmış üzerine topraktan *glacis* inşa edilmiş ve nihayetinde savunma duvarı yapılmıştır.

Tunç Çağı Sarissa'sında tespit edilen *glacis* tüm dönemler içerisinde incelediğimiz *glacis*lerin hepsinden farklıdır. *Glacis* bir göle inşa edilmiştir. Ancak her ne olursa olsun savunma duvarına da destek olmuştur. Bulunan *glacis* sayesinde *glacis*lerin sadece savunma yapıları için inşa edilmediğini de görüyoruz.

Geç Tunç Çağı Anadolu'nun orta bölümünde *glacis* buluntularından en anıtsal örneği Hattuşa'da karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Alishar Höyük örneğinde olduğu gibi önce bir potern inşa edilmiştir. Potern üzerine toprak atılmış ve büyük taşlardan kaplama yapılmıştır. En üstte savunma duvarı taş temelli yapıp kerpiçten devam edilmiştir. Yerkapı'da inşa edilen *glacis* bilinen tüm zamanların en anıtsallarından olarak söylemek yanlış olmayacaktır. *Glacis*in görevi sadece savunmaya destek olmak değil aynı zamanda güç gösterisi içindir. Yerkapı'da inşa edilen *glacis*in bir benzeri de Demir Çağına tarihlenen Tilkigediği *glacisi* olarak söylemek doğru olacaktır. İkisinde de ortak olarak sanki bir teraslama havası sezilmektedir. Aynı bölge içerisinde yer alan Alaca Höyük *glacisinin* nadir örneklerden biri olmasını sebebi sur duvarının dışına değil iç tarafına *glacis* inşa edilmesinden dolayıdır. İncelediğimiz tüm zamanlarda iki tane savunma içerisine inşa edilen *glacis*den birisi Alacak Höyük diğeri ise Geç Hitit Dönemine tarihlendirilen Çevre Kale'dedir.

Orta Anadolu *glacisleri* incelendiğinde Batı Anadolu'daki örnekler genel olarak savunma yapılarına inşa edilmiştir. Bölgedeki *glacislerin* ortak yönleri kültürel etkileşimden kaynaklanmaktadır. Alishar Höyük ve Hattuşa'da aynı tipte potern ve üzerine *glacis* inşa edilmiş, Alaca Höyük ve Alishar Höyükte ortak olarak topraktan *glacis* inşa edilmiştir.

Aynı dönem içerisinde Anadolu'nun doğusunda yer alan Titriş Höyükte bulunan *glacisle* aynı inşa tekniğiyle yapılmış olan Tell Mozan (Suriye) *glacisi* bilinmektedir¹⁰⁷. İki kentte de sur duvarının hemen önüne inşa edilen *glacis*, sur duvarı temeline göre daha düşük kotta inşasına başlanmıştır. Yine benzer özellikler arasında ikisinin de savunma yapısındaki kulelere ve yakınlarına inşa edildiği söylenebilir. Yine aynı dönemlere tarihlendirilen Byblos'un savunma sistemi incelendiğinde *glacis* ile karşılaşılmıştır¹⁰⁸. *Glacis* teknik olarak Titriş Höyükteki ile benzerlik göstermektedir. Üç yerleşim aynı dönemde varlıklarını göstermekle birlikte, üçü de Mezopotamya Ovası'nda konumlanmıştır. Tell Atchana'da bulunan *glacislerden* biri sur duvarına destek olurken diğeri nadir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen *glacis* tapınak duvarına destek olmak için inşa edilmiştir. Tell Atchana ve Titriş Höyük

¹⁰⁷ Tell Mozan savunma yapıları ve *glacis* için bkz; Buccelatti ve Kelly-Buccelatti, 1988: 58-64; Matney ve Alzage, 1995: 34, 42-43; Creekmore, 2014: 43.

¹⁰⁸ Byblos savunma yapıları ve *glacis* için bkz; Lampl, 1967: 35-36.

dışında Doğu Anadolu bölgesinde Kinet Höyük, Araban ve Taşlı Geçit Höyüğünde *glacis*ler tespit edilmiştir. Hepsi taştan sur duvarını desteklemektedir. Özellikle Taşlı Geçit Höyüğündeki *glacis* düşman saldırıları için değil Karak Su Nehri'nin yarattığı taşkınlar sebebiyle yapılmıştır. *Glacis*lerin tümü her ne sebeple yapılmış olursa olsun savunmaya destek olmuşlar, erozyon engellenmiş, anıtsal görünüm sağlanmış ve bunlara benzer birçok faydaları vardır.

Tunç Çağında Anadolu'da *glacis*lerinin yapılmasındaki en önemli sebep kuşkusuz erozyonu engellemektir. Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen *glacis*lerin ortak özellikleri vardır. Genelde yamaca inşa edilmişlerdir. Toprak, taş, kil ve kerpiç gibi çeşitli inşa malzemeleri kullanılsa da genel olarak taştan ve kaplama biçiminde inşa edilmişlerdir. Erozyonu engellemesi dışında savunma yapılarına anıtsallık katmıştır. Ayrıca yamaçta ya da savunma duvarının önünde bitki çıkmasını engellemiş, yağmur sularından yerleşimleri korumuştur.

1.2.22. Anadolu Dışındaki Örnekler

Tunç Çağında Anadolu dışında inşa edilen *glacis*ler incelendiğinde; Mısır'da bulunan Canaan yerleşiminde 1960 yıllarında bir yapılan çalışmalar kapsamında kerpiçten inşa edilmiş kalın bir duvarın önünde *glacis* tespit edilmiştir¹⁰⁹. *Glacis* Anadolu'da Orta Tunç Çağına denk gelen MÖ 2000-1600 yıllarında inşa edilmiştir. Detaylı araştırma yapılmadığı için detaylı bilgilere sahip değiliz. Kerpiçten inşa edilen *glacis*ler oldukça az şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en büyük sebebi dayanıksız olmasından dolayı günümüze ulaşamaması söylenebilir. Anadolu'da da Tell Atchana yerleşiminde kerpiçten inşa edilen *glacis* görülmüştür.

Liman Tepe *glacisi* benzeri *glacis* Mısır'da bulunan Beni Hasan Mezarlığı alanında, bir mezarda yapılmış olan kazıma şeklindeki duvar resminde bir kule ve askerler tasvir edilmiştir. Dıştan verilen kulenin ayağında *glacis* inşa edilmiş halde karşımıza çıkmaktadır¹¹⁰. Yapım malzemesinin ne olduğu anlaşılmassa dahi Liman Tepe'de tespit edilen *glacisin* bir kısmının da kuleye destek olduğunu görmekteyiz. Ancak Liman Tepe'de tespit edilen Erken Tunç Çağına, Beni Hasan'daki Orta Tunç

¹⁰⁹ Canaan *glacisi* için bkz; Yeicin, 1960: 201-203.

¹¹⁰ Beni Hasan Mezarlığı'nda bulunan resim için bkz; Yadin, 1963: 65; Wernick, 2016: 110-118, fig. 1.

Çağına tarihlenmektedir. Yani en azından bu tarihlerde Mısırlıların *glacisi* bildiğini söyleyebiliriz.

Kanlıgeçit, Küllüoba ve Bademağacı gibi yerleşimlerde görülen yamaca *glacis* örneği; Mısır'da, Nil'in bir kolunda yer alan Tell el-Yehudiyah yerleşimi Orta Tunç Çağında Hyksos (yabancı yöneticilerin başta olduğu döneme verilen isim) Döneminde bir *glacis* ile karşılaşmıştır¹¹¹. Yamaca inşa edilmiştir. Doğu Akdeniz'de yamaca inşa edilen diğer *glacis*ler İsrail'de Tell Gezer ve Filistin'de yer alan Tell Nagila'da görülmektedir.

Anadolu'da özellikle Taşlı Geçit Höyüğündeki *glacisin* Karak Su Nehri taşkınları sebebiyle yapıldığını bilmekteyiz. Mısır'da yer alan Semna yerleşimi Nil üzerinde konumlanmıştır. Taşlı Geçit Höyüğü *glacisine* benzer olarak savunma duvarının önünde bir *glacis* inşa edilmiştir¹¹². Bir tepe yerleşimi olan Semna düz bir zeminde yer almaktadır. *Glacis* tarafında kentten Nil'e inen bir tünel açılmıştır. İnşa edilen *glacis* saldırılar için değil de daha çok Nil'in taşması ve ondan korunmak için inşa edilmiş olması olasıdır. *Glacis* Orta Tunç Çağına tarihlenmektedir.

Anadolu'da Tunç Çağı'nda Demircihöyük, Kanlıgeçit Höyüğü, Küllüoba Höyüğü, Bademağacı Höyüğü, Maydos Kilisetepe Höyüğü, Sarissa, Hattuşa, Alaca Höyük, Kinet Höyük ve Araban yerleşim yerlerinde kaplama tekniğinde *glacis* görülmektedir. Benzer örnek olarak İsrail'de bulunan Tell Poleg yerleşimi bu coğrafyadaki en erken *glacis*lerden birine sahiptir¹¹³. Orta Tunç Çağının erken dönemine tarihlendirilmiştir. Yaklaşık 5 metre olan savunma duvarları önünde kumtaşından kaplama şeklinde *glacis* inşa edilmiştir. Tell Poleg'deki *glacis* taş kaplama şeklinde inşa edilmiştir. Kaplama inşa tekniği çok sık karşımıza çıkan bir tekniktir ve inşası en kolay olanlardan birisidir. Doğu Akdeniz'de Anadolu dışında da oldukça yaygın biçimde karşımıza çıkan taş kaplama tekniğinde *glacis*; İsrail'de Megido ve Beit Mirsim'de, Filistin'de Tell Far'ah, Tell Yavne ve Jericho'da, Lübnan'da Byblos'da ve son olarak Suriye coğrafyasında Umm el Marra ve Tell Afis'de tespit edilmiştir. Tunç Çağının tüm evrelerinde bu yapı tekniği kullanılmış,

¹¹¹ Tell el-Yehudiyah *glacisi* için bkz; Wright, 1968: 12-17 Tafel 4, Tafel 5.

¹¹² Semna *glacisi* için bkz; Lawrence, 1965: 76-82; Wright, 1968: 12-17.

¹¹³ Tell Poleg *glacisi* için bkz; Parr, 1968: 27.

hatta sadece Tunç Çağı değil Demir Çağında da en çok tercih edilen tekniklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İsrail sınırları içerisinde yer alan Megiddo yerleşiminde savunma yapıları keşfedilmiştir. Sur duvarının temeli taştan inşa edilmişken üst yapı kerpiçten devam etmektedir. Savunma yapılarının önünde başta *glacis* olmadığı savunulsa da sonradan yapılan çalışmalar ile kireçtaşından yapılma *glacis* ile karşılaşılmuştur¹¹⁴. Taş kaplama şeklinde inşa edilmiştir. Jericho ile benzer teknikte tasarlanmıştır. Orta Tunç Çağına tarihlenen *glacis* yaklaşık 11 metre kadar yüksekliktedir. Aynı coğrafyadaki diğer yerleşim yeri olan Tell Poleg’de de aynı tipte *glacis* görülmüştür. Tunç Çağı Anadolu yerleşimlerinde de taş kaplama türündeki *glacis*ler oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁵.

Günümüzde İsrail’de yer alan Tell Beit Mirsim yerleşiminde tarla taşlarından oluşan temel üzerine kurulan savunma duvarının önünde taş kaplı *glacis* ile karşılaşılmuştur. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Orta Tunç Çağına ait olduğu düşünülmektedir¹¹⁶.

Tunç Çağında Anadolu’da sıkıştırılmış topraktan *glacis* örnekleri Alishar ve Acem Höyükte görülmektedir. İsrail sınırlarında konumlanan Tell Akko yerleşimi bir liman kentidir. Geç Tunç Çağına gelindiğinde yerleşim yerinde sur duvarının önüne *glacis* inşa edilmiştir¹¹⁷. *Glacis* dolgu şeklinde; kum, kül, irili ufaklı taşlar ve keramik parçalarından oluşmaktadır. En üstünde taş kaplama olduğu düşünülse de kanıtı yoktur. Ancak sıkıştırılmış topraktan en üst katman olduğunu söyleyebiliriz. Yaklaşık 1,5 metrelik bir azalma ile eğim yapmaktadır. Yine toprak *glacis* tekniğinde Doğu Akdeniz coğrafyasında Suriye’de de kullanım görmüştür. Tell Chuera ve Tell Beydar’da aynı tipte *glacis* karşımıza çıkmaktadır. En az tercih edilen tiplerden biri olmasının sebebi dayanıksız olmasındandır.

İsrail’de yer alan Tell Gezer yerleşiminde yapılan çalışmalar sonucunda savunma duvarına fiziki bağlantısı olmayan, önünde yamaçta yer alan bir *glacis* tespit

¹¹⁴ Megiddo *glacisi* için bkz; Loud, 1948: 6; Parr, 1968: 24-27; Burke, 2004: 615-624; Akar, 2006: 46.

¹¹⁵ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹¹⁶ Tell Beit Mirsim *glacisi* için bkz; Parr, 1968: 23. Burke, 2004: 540.

¹¹⁷ Tell Akko *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 485- 488. Raban, 1983: 60-61.

edilmiştir¹¹⁸. Geç Tunç Çağının sonuna tarihlenmektedir. Yüzü doğuya bakan *glacis* dik bir şekilde konumlandırılmıştır. İrili ufaklı düzensiz taşlardan inşa edilmiştir. Yaklaşık 10 metre boyunca devam ettiği izlenmiştir. *Glacisin* altında Orta Tunç Çağına tarihlendirilen daha erken bir *glacis* ile karşılaşmıştır¹¹⁹.

Filistin’de Tell el-Far’ah’ yerleşiminde bir *glacis* bulunmuştur¹²⁰. *Glacis*, Orta Tunç Çağının erken dönemine tarihlendirilen taş temelli savunma duvarının önünde taş kaplama şeklinde inşa edilmiştir¹²¹. Araştırma eksikliği ve yayın azlığı sebebiyle net bilgilere sahip değiliz.

Filistin’de yer alan bir başka *glacise* sahip alan, Tell Garisa (Tell Gerise) yerleşiminde Orta Tunç Çağı sonu ve Geç Tunç Çağı başına ait yaklaşık 3 metre taş temelli ve kerpiç üst yapılu duvarın önünde bir *glacis* inşa edilmiştir¹²². *Glacis* toprak dolgulu ve taş kaplamalı olarak inşa edilmiştir. En son *glacis* yüzeyi sıvayla dümdüz olacak şekilde tasarlanmıştır. Savunma duvarının önünde başlayan *glacis* yamaca doğru devam etmektedir. Anadolu’daki Demircihöyük, Küllüoba Höyüğü, Hattuşa, Kinet Höyük ve Taşlı Geçit Höyüğündeki *glacis*ler ile benzerlik göstermektedir. Sıvalı olması bakımından ise Anadolu’daki Troia I, Küllüoba Höyüğü, Karataş Semayük ve Tell Atchana *glacis*leri ile benzer teknikte inşa edilmiştir. Doğu Akdeniz’de de sıvalı teknik uygulayan yerleşim yerleri içerisinde yine Filistin’de yer alan Tell Ta’annek, Lübnan’da Tell Burak ve Suriye’de Jerablus ve Tell Mozan yerleşimleri bilinmektedir.

Anadolu’da örnekleri Bademağacı Höyüğü, Kanlıgeçit Höyüğü ve Maydos Kilisetepe Höyüğünde (?) görülen savunma duvarıyla bağlantısı fiziki olarak olmayan, yamaca inşa edilmiş dolgu üzerine taş kaplamalı *glacis* inşa edilen örneğin benzeri, Filistin’deki başka bir Orta Tunç Çağı yerleşimi olan Tell Nagila’da inşa edilmiştir

¹¹⁸ Tell Gezer *glacisi* için bkz; Dever, 1986: 11-14, 24, 29. Burke, 2004: 548-554. Ortiz, Wolff & Arbino, 2011: 3-4.

¹¹⁹ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında Mısır’daki Tell el-Yehudiyah başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹²⁰ Tell el-Far’ah *glacisi* için bkz; Vaux, 1962: 239. Yadin, 1963: 53. Wright, 1965: 25. Parr, 1968: 23. Burke, 2004: 543-545. Akar, 2006: 44.

¹²¹ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹²² Tell Garisa *glacisi* için bkz; Kaplan, 1975: 3. Burke, 2004: 545-547.

(Tell en-Nagile)¹²³. Tell Nagila'daki savunma duvarının önüne inşa edilen *glacis* toprak ve taş karışımından oluşmuştur¹²⁴.

Anadolu'da daha erken tarihli Demircihöyük ve Küllüoba Höyüğü aynı teknikte *glacis* yapılmıştır. Yine Anadolu'da aynı tarihte ya da biraz daha geç olarak Tunç Çağı içerisinde Hattuşa, Kinet Höyük ve Taşlı Geçit Höyüğünde aynı tipte *glacis* inşa edilmiştir. Filistin sınırları içerisinde yer alan Yavne Yam (Minet Rubin) yerleşimi sahil kenarında yer almıştır. Günümüzde kentin sur duvarının sahile bakan yüzü deniz sularının yükselmesi sebebiyle yok olmuştur. Sıkıştırılmış beyaz ve kırmızı toprak iç dolgulu sur duvarının önüne yine sıkıştırılmış topraktan bir *glacis* inşa edilmiştir¹²⁵. Taş kaplamalı olan *glacis* ve sur duvarı Orta Tunç Çağına tarihlenmiştir. MÖ. II. bin ilk yarısına girilirken işgal tabakası ile karşılaşmıştır. Ancak sonraki süreçte yani Geç Tunç Çağında *glacisin* üzerine moloz dökülmüştür ve yine taş kaplı bir şekilde *glacis* yapılmıştır. Yaklaşık 3 metre yüksekliğe ulaşmıştır. Bu haliyle Tell Garisa'daki ile benzer olarak inşa edilmiştir¹²⁶.

Filistin'in Batı Şeria bölgesinde Jericho (Eriha) yerleşimi konumlanmıştır. Dünyanın bilinen en eski savunma yapısına ait olduğu düşünülen kule yapısı Neolitik Dönemde inşa edilmiştir. Yaklaşık 8,5 metre çapında ve 7,75 metre yüksekliği günümüze korunarak gelmiştir¹²⁷. Tunç Çağı yerleşiminde belirgin savunma yapıları ortaya çıkmıştır. Orta Tunç Çağında anakaya üzerine yerleştirilmiş sur duvarı sağlam biçimde taştan inşa edilmiştir. Duvarın önünde yine aynı tarihli *glacis* taş kaplama olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁸. Tel Nagila işçiliğine benzer olarak inşa edilen Jericho *glacisi* daha geç inşa edilmiştir. *Glacis* üç farklı dönemde karşımıza çıkmaktadır. Savunma duvarının temel kısmından başlayıp yamaca doğru inşa edilmiş olan ilki diyebiliriz. Hattuşa *glacisi* ile oldukça benzer teknikte inşa edilmiş olarak karşımıza

¹²³ Tell Nagila *glacisi* için bkz; Yadin, 1963: 67; Kaplan, 1975: 4; Burke, 632-634.

¹²⁴ Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında Mısır'daki Tell el-Yehudiyah başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹²⁵ Yavne Yam *glacisi* için bkz; Kaplan, 1975: 4-6.

¹²⁶ Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail'deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹²⁷ Jericho Neolitik kulesi için bkz; Yadin, 1963: 53-54; Taha & Qleibo, 2010: 28; Taha, 2011: 58-60. <https://holylandphotos.org/browse.asp?s=1,2,6,17,40&img=ICJVJO02>.

¹²⁸ Jericho *glacisi* için bkz; Kenyon, 1954: 103-110; Yadin, 1963: 90-91; Kenyon, 1965: 582-583; Parr, 1968: 22; Kaplan, 1975: 6-7; Yosef, 1986: 157-162; Burke, 2004: 581-596; Barkai ve Liran, 2008, 273-283; Taha ve Qleibo, 2010: 40; Taha, 2011: 58-60.

çıkılmaktadır. Diğeri yamacın altına doğru (sanki aşağı şehir gibi) *glacis* inşa edilmiştir. En son duvarın da önünde yeni bir duvar inşa edilmiş ve onun da önünde *glacis* yapılmıştır¹²⁹.

Filistin’de Tell Ta’annek (Tell Ti’nnik) yerleşimi Jericho ile benzer taş kaplı *glacis* inşa edildiği bildirilmiştir¹³⁰. Taş kaplı ve sıvanmış olan *glacis* Orta Tunç Çağına aittir ve detaylı çalışma yapılmamıştır¹³¹.

Doğu Anadolu’da yer alan Titriş Höyük *glacis*inde kullanılan taşların temelde büyük yukarı çıktıkça daha küçüklerin seçilmesine benzer bir başka örnek Lübnan’ın sahil kesiminde yer alan Byblos yerleşiminde görülmüştür. Erken Tunç Çağından itibaren savunma yapıları inşa edilmiştir. Erken Tunç Çağı sonunda bir *glacis* inşa edilmiştir¹³². Kırmızı kilden üzerine taş kaplama şeklinde tasarlanmıştır. Küçük taşlardan yapılan *glacis* savunmaya destek olmuştur. Orta Tunç Çağı’na girildiği zaman yerleşim yerinde yeni bir *glacis* yine taş kaplama şeklinde inşa edilmiştir. Toprak dolgu üzerine kireçtaşı ve kumtaşından oluşan *glacis* meydana getirilmiştir. *Glacis*in en alt kısımlarında daha büyük taşlar kullanılmıştır. Orta Tunç Çağı’nın ortalarına doğru yeniden değişime uğrayan savunma yapılarının içerisinde *glacis* yine yerini almıştır. Koyu kahverengi kil ve kum tabakalarından oluşan dolgu üzerine kumtaşından *glacis* oluşturulmuştur. *Glacise* Hyksos *Glacisi* de denilmektedir. Hyksos *Glacisi* de savunma duvarının önünde yerleşim yerini sarmaktadır. Ancak ortalama 8 metre yükseklik ile anıtsal boyutlara ulaştırılmıştır. Ve yine diğerlerine oranla daha eğimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Geç Tunç Çağında da *glacis*in alt kısımlarında iri taşlar seçilmiştir. Benzerlerinin Lübnan kıyılarında görüldüğü belirtilmiştir. Byblos *glacisi* Pers Dönemi de dahil olmak üzere toplam üç kere daha değişime uğrayarak günümüze gelmiştir¹³³.

Tell Burak yerleşimi Lübnan’ın sahil kesiminde yer alan bir yerleşim yeridir. Orta Tunç Çağına ait anıtsal nitelikte savunma duvarının önünde yine anıtsal olarak

¹²⁹ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹³⁰ Tell Ta’annek *glacisi* için bkz; Parr, 1968: 24.

¹³¹ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında Filistin’deki Tell Garisa başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹³² Byblos *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 390-399; Sala, 2013: 179-184.

¹³³ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

yorumlanan *glacis* inşa edilmiştir¹³⁴. Taş kaplama şeklinde yapılan *glacis*in üzeri sıvalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Oldukça dik olan *glacis* ile karşılaşmıştır, o kadar diktir ki bindirme tekniği gibi inşa edilmiştir. Taş kaplamalı *glacis*'in iç dolgusu çakıl taşı, toprak, kemik gibi malzemelerden oluşmaktadır. Tıpkı Byblos yerleşiminde olduğu gibi Tell Burak'ta da *glacis* temelinde iri taşlar kullanılmıştır. Taş boyları *glacis*in uzunluğu boyunca küçülerek devam etmiştir. Anıtsallık olarak bakıldığı takdirde; Anadolu'da Hattuşa Yerkapı'daki *glacis*le kıyaslamak doğru olacaktır. İkisi de oldukça anıtsal olarak inşa edilmişlerdir¹³⁵.

Suriye'de bulunan Tell Chuera yerleşiminde savunma yapıları ile karşılaşmıştır. ID duvarı olarak adlandırılan savunma duvarı yaklaşık 6 metre genişliğinde ve 7,5 metre yüksekliktedir. İnşa edildiğinde yaklaşık 10 metre yükseklikte olduğu düşünülen duvar kerpiçten inşa edilmiştir. Sur duvarının önünde sıkıştırılmış topraktan *glacis* inşa edilmiştir¹³⁶. Yapının Erken Tunç Çağında (MÖ 2500 ve sonrasında) inşa edildiği görülmüştür¹³⁷.

Suriye Türkiye sınırında yer alan, Karkamış'a çok yakın yerleşim olan Jerablus Tahtani (Gerablus Tahtani) Erken Tunç Çağının sonuna tarihlendirilen savunma yapıları vardır. Taş temelli ve kerpiç üst yapıli savunma duvarının önünde, bazı yerlerde, *glacis* inşa edilmiştir¹³⁸. *Glacis* de tıpkı savunma duvarı gibi Erken Tunç Çağının sonuna tarihlenmektedir. Savunma duvarının dış yüzeyine temas eden *glacis* sıvalı bir yüzeye sahiptir. Yaklaşık 12 metre genişliğe sahip taş kaplı *glacis*tir¹³⁹.

Tell Mozan (Urkesh, Urkish) yerleşimi günümüzde Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır. Yerleşimde Erken Tunç Çağının sonlarına doğru inşa edilmiş,

¹³⁴ Tell Burak *glacisi* için bkz; Bertsch, 2019: 159-170.

¹³⁵ Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında Filistin'deki Tell Garisa başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹³⁶ Tell Chuera *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 346; Creekmore, 2014: 43, 58; Butterlin ve Rey, 2016: 28; Helms ve Meyer, 2016: 145-149; Rey, 2016: 36; Helms, 2018. 345, fig. 5.

¹³⁷ Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında Filistin'deki Tell Garisa başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹³⁸ Jerablus Tahtani *glacisi* için bkz; Selover, 2015: 286-287; Rey, 2016: 37.

¹³⁹ Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail'deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

kerpiçten yapılma bir *glacis* tespit edilmiştir¹⁴⁰. Dış yüz sıvalı yapılmıştır. Yaklaşık 3,5 metre kalınlığındadır ve 10 metresine ulaşılmıştır¹⁴¹.

Suriye’de bulunan bir başka yerleşim olan Tell Beydar’da güçlü savunma yapıları bulunmuştur. İç ve dış savunma duvarları görülen yerleşimde Tell Chuera benzeri *glacis* ile karşılaşılmıştır¹⁴². *Glacis* iç savunma duvarının önündedir. Savunma duvarı aynı zamanda teras gibi yapılmış ve *glacis* de duvara destek olmuştur¹⁴³.

Suriye’nin kuzeyinde yer alan Umm el Marra yerleşiminin akropolisini çevreleyen sur duvarı yaklaşık 2,5 metre kadar kalınlıktadır. Sur duvarının önüne kahverengi kilden oluşan *glacis* inşa edilmiştir¹⁴⁴. Yapı Orta Tunç Çağına tarihlenmiştir. Orta Tunç Çağı evreleri içerisinde *glacis* değişimlere uğramıştır. İlk başta tarla taşından kaplama yapılmıştır. Daha sonrasında kireçtaşı ve beyaz renkli taşlar kullanılarak *glacis* yeniden inşa edilmiştir. Yaklaşık 2,3 metre yükseklikte ve 5,3 metre genişlik ölçülerine ulaşılmıştır¹⁴⁵.

Suriye’de bulunan Tell Afis’te yapılan yüzey araştırmalarında bir *glacis* tespit edilmiştir¹⁴⁶. Orta Tunç Çağına tarihlendiği düşünülen yapı kalenin duvarına yaslanmaktadır. Kırmızı kerpiçten inşa edilmiş, dışı yüzünde taş kaplama olduğu belirtilmektedir. Kerpiçlerin elde yapıldığı bildirilmiştir. Özellikle su baskınları, taşkın gibi doğal afetlere karşı *glacis*in koruduğu düşünülmektedir. Araştırma yetersizliği sebebiyle çok bilgimiz yoktur¹⁴⁷.

Son olarak Dikili Tash, Yunanistan’da yer alan, Neolitik ve Tunç Çağında iskan görmüş yerleşim yerlerinden bir tanesidir. 1991 yılında yapılan çalışmalar kapsamında, sektör II olarak adlandırılan açmada anakayaya ulaşmak amacıyla

¹⁴⁰ Tell Mozan *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 367-368, fig. 22; Creekmore, 2014: 43; Yates, 2014: 196, 232; Rey, 2016: 37.

¹⁴¹ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında Filistin’deki Tell Garisa başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹⁴² Tell Beydar *glacisi* için bkz; Creekmore, 2014: 43, 58; Rey, 2016: 36.

¹⁴³ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Akko başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹⁴⁴ Umm el Marra *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 467-470; Akar, 2006: 55.

¹⁴⁵ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

¹⁴⁶ Tell Afis *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 382-383; Cecchini, 2005: 78-79. 41; Affanni ve Michele, 2010: 41-46, fig. 3.

¹⁴⁷ Doğu Akdeniz’de görülen bu tipteki *glacis*in diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail’deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

alışmalar gerçekleşmiştir. Amada tabanda yanmış kerpiç izler ve bir *glacis* ile karşılaşıldığı bildirilmiřtir¹⁴⁸. Olasılıkla taş temel üzerine kerpiçten yapıma duvar sur duvarına ait olmalıdır. Savunma duvarının önüne de taş ve topraktan inşa edilmiş bir *glacis* inşa edilmiştir.

1.3. Demir ağı

Demir ağına girildiğinde, özellikle Lydialıların ve Perslerin işgalleri sırasında savunma duvarlarına saldırıları bilinmektedir. rnek olarak Eski Smyrna, Gordion, Paphos Soloi ve Thasos'taki kuşatma tümseklere buluntusu¹⁴⁹ söylenebilir. Savunma duvarlarını yıkmak için koçbaşı ve mancınık sisteminin yanında savunma duvarını temelde kazıp yıkmaması veya tüneller açıp kente girme uygulamasının kullanılması *glacis* ihtiyaını doğurmuş olabilir. Benzer saldırı tekniklerinin Yeni Asur Döneminde Doğu Akdeniz'de kuşatmalarda kullanıldığı ve buradan da Persler tarafından benimsendiği bilinmektedir¹⁵⁰. Dolayısıyla Anadolu'da Kerkenes, Gordion, Sardeis, Phokaia (**Lev. 2.3 ve Tablo 4.1**) gibi kentler daha güçlü savunma yapıları inşa ederken *glacis*ler de inşa etmişlerdir. Yerleşimdeki kapılar saldırıya en açık alandır. Ancak *glacis* gibi üstünlük sağlayacak mimari yapılar geliştirmek bu kapıları koruyacaktır.

Özellikle Demir ağı yerleşim yerlerinin çoğu (Batı Anadolu yerleşimleri gibi) yapay tepeler yerine polis tarzında inşa edilmiştir. Yani artık Tunç ağı tepe yerleşimlerinin yamaç kısımlarında görülen *glacis*ler Demir ağında genelde savunma duvarlarının önüne inşa edilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır (**Lev. 2.3 ve Tablo 4.1**). Ancak her ne kadar polis tarzı yerleşimler artsa da tepe yerleşimlerinde *glacis* rneklerini görmeye devam etmekteyiz. Özellikle Anadolu'nun orta ve doğu bölümünde daha yoğun olarak yapay tepe yerleşimlerinde *glacis* uygulaması devam etmektedir.

1.3.1. Karkamış

Karkamış (Karkamış) yerleşimi, günümüzde Gaziantep sınırları içerisinde, Türkiye-Suriye sınırında yer almaktadır. En erken iskan M 6. binyılda başlamış ve Roma Döneminde dek, zaman zaman öneminin kaybetse de varlığını srdrmştir.

¹⁴⁸ Dikili Tash *glacisi* için bkz; French, 1991-1992: 50-51.

¹⁴⁹ Nicholls 1958/1959: 128; Paksoy, 2018: 556-571; Paksoy, 2019: 14-15.

¹⁵⁰ Frediksen, 2011: 69; Paksoy, 2018: 556-557; Paksoy, 2019: 14-15.

Yerleşim sırasıyla Mitanni, Mısır, Hitit, Asur, Babil, Akhaemenid, Büyük İskender, Seleukos ve Roma hakimiyetine boyun eğmiştir. Hitit yazıtlarından Mısır yazıtlarına kadar konu alan yerleşim yeri Kitabı Mukaddes'te de konu olmuştur. En parlak dönemi Geç Hitit Dönemi olarak bilinmektedir. Mısır ile Anadolu'nun geçiş yolunda olan yerleşim yeri, Fırat Nehri'nin sol kıyısına konumlanmıştır. Antik Dönem ticaret yollarına da yakındır¹⁵¹.

Kargamış bu haliyle önemli bir yerleşim statüsü almıştır. Önemli yerleşimin de savunma yapıları oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Yerleşimde taş temel üzerine kerpiçten yapılma sur duvarları ile karşılaşılmıştır. Sur yapısında, kapılar, kuleler tespit edilmiştir. Savunmanın en anıtsal olduğu dönem Geç Hitit Dönemine aittir. Yerleşim yerinde toplam 3 sur duvarı ile karşılaşılmıştır. Batı kapısı önünde *glacis*li sur duvarıyla karşılaşılmıştır (**Lev. 15.1 ve Tablo 6.1**). Yapı savunma duvarıyla birlikte inşa edilmiştir. MÖ 11-10. yüzyıllara tarihlenmektedir. *Glacis* 10 metre yukarı yamaçta yer alan sur duvarı önünde yer almaktadır. Savunmadan daha çok payanda görevi görmesi için *glacis* inşa edilmiştir. *Glacis* taştan inşa edilmiştir ancak üzerine kerpiç koyulduğu düşünülmektedir. Oldukça dik olan *glacis* pürüzsüz bırakılmıştır¹⁵².

1.3.2. Şam'al

Günümüzde Gaziantep sınırları içerisinde yer alan Zincirli, Şam'al (Şam'al) yerleşiminin modern adıdır. Osmanlı Döneminde zincirin yeri anlamına gelen Zincirli ismiyle anılmaktadır. Şam'al'ın en erken buluntuları MÖ III. binyıla kadar gitmektedir. Ticaret yolları üzerine kurulmuştur. Günümüzde Anadolu ile Suriye sınırında konumlanmaktadır. Demir Çağında Şam'al önemli bir Geç Hitit yerleşimi haline gelmiştir. MÖ 8-7. yüzyıllarda da Asur'a bağlanmıştır. En sonda da küçük bir Pers Kalesi olarak işlev görmüştür¹⁵³.

Yerleşimde güçlü sur yapıları ile karşılaşılmıştır. Çift sur sistemi olarak inşa edilmiştir. Yerleşim surları yaklaşık olarak 2,2 km kadar uzanmaktadır. 4 metreden daha fazla genişliğe sahiptir. 3-4 metre kadar taş temel üzerine toplamda 10 metreyi aşacak kerpiç eklenmiştir. İç sur ile dış sur arasında 7 metre bırakılmıştır. Savunma

¹⁵¹ Hogarth, 1914: 13-25; Koşan, 2009: 262-263; Marchetti, 2016a: 268.

¹⁵² Wooley, 1921: 47, 65, 86; Naumann, 1991: 316-317; Koşan, 2009: 263; Vergnaud, 2012: 176, 189-190; Vergnaud, 2016b: 99, 101-103; Marchetti, 2016a: 268; Rey, 2016: 37.

¹⁵³ Schloen ve Fink, 203-206; Üngör, 2011: 140-141; Schloen, 2016: 286.

yapısı yaklaşık olarak 100 kadar kuleler ile donatılmıştır¹⁵⁴. Sur duvarı planı hemen hemen yuvarlak olarak ve dış sur duvarı çift olarak tasarlanmıştır. Saldırı yapanlar bir duvarı aşarsa iki duvar arasında kalıp, sıkışmış ve içeride savunma yapanların saldırısına maruz kalmıştır. Sur yapısının temeli taş, ahşap ve topraktır. Şam'al'da, yerleşimin güney kısmında kalan sur duvarının önünde taştan inşa edilmiş bir *glacis* keşfedilmiştir (**Lev. 15.2 ve Tablo 6.1**). *Glacis*, savunmaya payanda görevi görmüştür. Ayrıca su giderini sağlamış ve toprak kaymasını da engellemiştir. *Glacis* temelin birazcık üst kısmında başladığı görülmektedir. Duvar yükseldikçe içe doğru eğimin devam ettiği düşünülmekte, böylelikle duvarın daha güçlü olduğu düşünülmektedir. Vergnaud yapı için MÖ 10-9. yüzyıl tarihini önermektedir. David Schloen ve Amir Fink ise yapı için Tunç Çağından beri var olabileceğini savunmaktadır¹⁵⁵.

1.3.3. Alişar Höyük

Alişar Höyük, Yozgat ilinin Sorgun ilçesindeki Alişar Köyü'ndedir. Tepe yerleşimi MÖ 4.-1. bin arasında iskan görmüştür. Hitit Döneminde Hititlerin hakimiyetine geçmiştir. Hititler yıkıldıktan sonra da Phrygler kültürü izlenmektedir. Kentin her döneminde savunma duvarı karşımıza çıkmaktadır. Hititler, Alişar Höyüğü ele geçirdikten sonra surları daha da güçlendirilmiştir. Sur duvarlarına ek olarak kuleler de inşa edilmiştir¹⁵⁶.

Alişar'ın Alt Kale alanındaki savunma yapısı Geç Hitit-Phryg Döneminde (MÖ 10-8. yüzyıl) iç duvar ile dış duvar olarak inşa edilmiştir. İç duvar düz, dış duvar ise Troia sur duvarlarını andırır biçimde şevli tasarlanmıştır. İki duvar arasında da dolgu görülmektedir. Dolgu içerisinde en yoğun malzeme tipi topraktır. Sur duvarının dışındaki kerpiçler 45x45 cm. olarak tasarlanmıştır. Bu haliyle dış duvar bir destek almadan inşa edilemeyeceği Bittel¹⁵⁷ tarafından söylenmiştir. Sur duvarının dış tarafında *glacis* görülmektedir. *Glacis* erken dönemdeki gibi topraktan değil artık taştan inşa edilmiştir ve sağlamlık kazanılmıştır. Ayrıca *glacis* sur yapısıyla birlikte inşa edilmiştir. *Glacis* burada eğimliden ziyade düz havası katılarak yapılmıştır. Surun

¹⁵⁴ Schloen ve Fink, 207-208; Schloen, 2016: 289-291.

¹⁵⁵ Naumann, 1991: 274-275; Schloen ve Fink, 2009: 209, 212; Baran, 2016: 76; Vergnaud, 2012: 176, 188-189; Vergnaud, 2013: 235; Vergnaud, 2016a: 102; Vergnaud, 2016b: 101-103; Schloen, 2016: 291-307.

¹⁵⁶ Vergnaud, 2012: 170-171; Vergnaud, 2013: 236; Vergnaud, 2016a: 97-98.

¹⁵⁷ Bittel, 1937: 328.

batı kısmı dış *glacis*li duvar ve iç düz duvar arasındaki boşluk toprakla doldurulmuştur. Yapı 8 metre genişliğine kadar ulaşmıştır. Belirtilen boyutlarıyla teras gibi bir izlenim kazanmıştır. Düzensiz taşlardan oluşan temel üzerinde düzgün taş bloklardan oluşan duvar yükselmektedir. Taş temeller ve duvar üzerine kerpiç sur duvarına daha da anıtsallık katmıştır. Savunma yapısı dikdörtgen kutu gibi görülmektedir. En üst kısımda yürüyüş yolu ve mazgal var mı bilinmemektedir. Ancak üst yapının olduğu ve ahşap olabileceği düşünülebilir (**Lev. 15.3 ve Tablo 8.2**). Anadolu'nun iç kısımlarındaki yerleşimlerde büyük bloklardan yapı inşa etme durumu nadiren görülmektedir. *Glacis* Geç Hitit Dönemine tarihlenmektedir¹⁵⁸.

1.3.4. Gordion

Gordion, Ankara'nın Polatlı ilçesinde yer alan Yassihöyük üzerine kurulmuş bir Phryg yerleşimidir. Phryg kültürünün başkenti olarak bilinmektedir. MÖ 8. yüzyılda büyük bir yerleşim halini almıştır. Kent Phryg kültürünü oldukça iyi şekilde yansıtmaktadır.

Orta Anadolu'da MÖ I. binyıl ilk yarısı içerisinde oldukça güçlenen Phryg uygarlığının savunma yapıları da oldukça ihtişamlı hal almaya başlamıştır. Gelişen Gordion yerleşimi, düşmanlarından korunabilmek için oldukça güçlü sur duvarları, kuleler ve *glacis* gibi savunma yapıları inşa etmiştir. Sur duvarı taş temel üzerinde kerpiç olarak yükselmiştir. Kerpiciin üzerinde de ahşap olduğu ve en üstünde de bir yürüme yolu olduğu düşünülmektedir.

Erken Phryg Dönemi¹⁵⁹ yani MÖ 950-800 yıllarındaki savunma duvarının önünde bir *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 16.1 ve Tablo 6.1**). Savunma duvarından günümüze sadece temelleri kalmıştır. Duvar kotundan devam eden ve daha da aşağıya doğru yapılmış olan *glacis* toprak altından kalarak kısmen korunmuş halde günümüze kadar ulaşmıştır. Kireçtaşından inşa edilen *glacisin* içi dolgu ile doldurulmuştur. Dolgu üzerine iyi kesilmiş taşlardan basamaklı olarak inşa edilmiştir. *Glacis* kentin kuzeyinde ve batısında bulunmuştur¹⁶⁰. Yapılan araştırmalar neticesinde Erken Phryg Dönemi *glacis* savunma duvarından ayrı bir proje olarak gerçekleştiğini

¹⁵⁸ Schmidt, 1931: 126-141; Gorny, 2004: 21; Vergnaud, 2012: 101, 117; Vergnaud, 2016a: 102; Vergnaud, 2016b: 99, 101-103; Rose, 2017: 163-166.

¹⁵⁹ Erken Phryg Dönemi için bkz; Thonemann 2013, 10.

¹⁶⁰ Baran, 2016: 76; Vergnaud, 2016b: 95-97; Rose, 2017: 162; Paksoy, 2019: 64.

düşündürmektedir¹⁶¹. Kentin güneybatı tarafında yapılan jeofizik araştırmalarında *glacis* benzeri bir yapı keşfedilmiş, ancak henüz alanda bir çalışma yapılmamıştır. Bu *glacisin*, batıya bakan *glacisin* devamı olduğu düşünülmektedir¹⁶².

Kentin batısında kalan yaklaşık 3 metre kalınlıktaki savunma duvarının önündeki *glacis* için yaklaşık 2,5 metre derinliğe inilip araştırmalar gerçekleştirilmiş ve toplamda 13 basamağa ulaşılmıştır. *Glacisin* aşağı şehre kadar indiği düşünülmekte ve böylelikle *glacisin* 9 metre olacağı düşünülmektedir¹⁶³.

Orta Phryg Döneminde¹⁶⁴ yani MÖ 8. yüzyılda güçlü bir savunma yapısı inşa edilmiştir (**Lev. 16.2**). Yine aynı dönemde üst kent girişinin yamaç kısımlarına *glacis* yapılmıştır. Farklı renklerde düzgün kesilmiş kireçtaşıdan yapılmış *glacis* yamacın kaymamasını sağlamıştır. *Glacisin* 20 metresi gün yüzüne çıkarılmıştır. *Glacis* kent kapısının 8 metre altına kadar indirilmiştir¹⁶⁵. İnşa edilen *glacis* dolgu katmanlı tepe yerleşiminin yamaçlarını tutma işini başarıyla sırtlanmıştır. Ancak düşmanların *glacis* sayesinde kaleye kolay tırmanması bir dezavantaj olmuş olabilir.

Vergnaud Orta Phryg Dönemindeki yangınından sonra (Kimmer saldırıları?¹⁶⁶) sur duvarının önüne, yapının kaymaması için bir *glacis* inşa edildiğini savunmaktadır¹⁶⁷. Phrygler bununla birlikte anıtsal bir teras yaratmışlar ve böylelikle duvarı birkaç metre yükseltilmiştir. Duvarın 10 metreden yüksek olduğu düşünülmektedir. Sur yapısı yükseltmek için temel kısımda dolgu kullanılmıştır. Dolgunun kaymasını önlemek için *glacis* inşa edilmiştir¹⁶⁸.

Anadolu ve Mezopotamya kentleri arasında mimari açıdan paralellik kurulabilir. MÖ 8.-7. Yüzyılda Asur, Nimrud ve Nineveh surları dikdörtgen bloklarla kaplıydı. Bunun örnekleri Sardeis ve Phokaia'da da görülmektedir. Anıtsallık da

¹⁶¹ Rose, 2015: 189-190; Rose, 2017: 166.

¹⁶² Sams ve Rose, 2011: 504; Rose, 2015: 189-190.

¹⁶³ Rose, 2015: 189-190; Rose, 2017: 162; Paksoy, 2019: 72-73.

¹⁶⁴ Orta Phryg Dönemi için bkz; Thonemann 2013, 10.

¹⁶⁵ Young, 1962: 4; Young, 1968: 232; Devries, 1990: 394; Sams ve Burke, 2007: 330; Rose, 2015: 187; Vergnaud, 2016b: 101-103; Rose, 2017: 162-163; Paksoy, 2018: 555-556; Paksoy, 2019: 64.

¹⁶⁶ Kimmer saldırıları için bkz; Hdt. I. 15; Strab. XIII. 4. 8; Dönmez 2002, 36; Baz, 2016: 51.

¹⁶⁷ Vergnaud, 2012: 93.

¹⁶⁸ Nicholls, 1958-1959: 99; Vergnaud, 2012: 174; Baran, 2016: 76.

katılan duvarlar tarih bakımından Mezopotamya kentleri ile paralellik göstermektedir¹⁶⁹.

1.3.5. Seçme Kalesi

Seçme Kale Konya ili, İçeri Çumra ilçesinde yer almaktadır. Çumra Ovasına bakan alana hakim konumdadır. Kale kuzeybatı-güneybatı doğrultusunda oval formulu olarak inşa edilmiştir. Batı duvar olasılıkla toprak altında kalmış veya tahrip edilmiştir. 1325 metre yükseklikte bulunan Kale yerleşimin en erken buluntuları Prehistorik Döneme kadar gitmektedir. Yoğun olarak Orta Tunç Çağı ve sonrasında iskan görmüştür. Helenistik Dönemle birlikte yerleşimin terkedildiği saptanmıştır. Kale yerleşimin yaklaşık 500 metre yakınındaki iki yerleşimle ilişkisi olduğu düşünülmektedir¹⁷⁰.

Seçme Kale olarak adlandırılan yerleşimde güçlü savunma yapısı tespit edilmiştir. Kale yaklaşık 290x130 metre ölçülerindedir. Seçme Kale'nin sur duvarları küçük boyutlu taşlar örülerek oluşturulmuştur. Savunma yapısının sur duvarlarına yaslanan *glacis* ile karşılaşılmıştır (**Lev. 17.1**). Savunma yapısı yaklaşık 3 metre ile 6 metre arası genişliktedir¹⁷¹. Sur duvarının da en az 3 metre olduğu düşünülmektedir. Yapı olasılıkla Demir Çağının ortalarına (MÖ 9-7. yüzyıl) ait olduğu düşünülmektedir¹⁷². İnşa edilen *glacis*ler savunma duvarı için payanda amacıyla yapılmıştır ve Kale yerleşimine anıtsallık da katmıştır.

1.3.6. Hacıtuğrul Höyüğü

Hacıtuğrul/Tuğrul Höyüğü, Külhöyük ya da Yenidoğan Höyüğü olarak bilinen tepelik alan Ankara Polatlı yolu üzerinde, Hacıtuğrul Köyü sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Gordion'un 22 km. uzağındadır. En erken buluntular Geç Tunç Çağına kadar gitmektedir. Phryg Döneminde önemli bir yerleşim halini almaya başlamıştır ve Helenistik Dönemden sonra iskan ancak Osmanlı Döneminde

¹⁶⁹ Vergnaud, 2012: 198.

¹⁷⁰ Bahar, 2011: 306.

¹⁷¹ Bahar, 2011: 306; Massa vd. 2020: 57. <http://www.krasp.net/en/results/political-landscapes/> (29.08.2020).

¹⁷² Massa vd. 2018: 23; Bachhuber vd. 33. <http://www.krasp.net/en/results/political-landscapes/> (29.08.2020).

görülmektedir. Tepe yerleşimi Ankara'nın en büyük tepe yerleşimidir, Gordion'dan neredeyse iki kat büyüklüktedir¹⁷³.

Hacıtuğrul Höyüğünde 2,5 metre genişlikte bir iç sur inşa edilmiştir. İç surda 4 adet kule ile karşılaşmıştır. Andezit ve bazalt bloklardan inşa edilen sur duvarı kesme bloklardan oluşmaktadır. Duvarda boşluk kalan yerler taş ve çakılla doldurulmuştur. 300 metre kadar devam ettiği düşünülmektedir. İç sur dış sura bağlanmaktadır. Sur duvarının üzerinde kerpiç duvar inşa edilmiştir. Kerpiç ölçüleri Vitruvius'un bahsettiği Lydia tarzı ölçülerinde yapılmıştır¹⁷⁴. Dış savunma yapısında yaklaşık 10 tane kule tespit edilmiştir. Yerleşimi çevreleyen sur oldukça tahrip edilmiştir. Korunduğu kadarıyla yine andezit ve bazalt bloklar kullanılmıştır. Buluntular ışığında duvarlar MÖ 9.-8. yüzyıllara tarihlenmektedir¹⁷⁵. Mamoru Yamashita vd.¹⁷⁶ 2013 yılında yayını yaptıkları yüzey araştırmasında kullandıkları yöntem ve metotlar ile kentin büyük bir sur duvarına sahip olduğunu ve kesme taş örneği incelendiğinde Gordion'daki ile benzer yakınlıkta olduğunu bildirmişlerdir.

Alanda yapılan çalışmalarda Phryg Dönemine ait domestik malların yanında ithal mallar da ele geçirilmiş, bunlar içerisinde Lydia malları da görülmektedir. MÖ 695 yıllarına kadar Phryg kültürüne ait olduğu düşünülen yerleşimin Phryg kültüründen sonra Lydia egemenliğine girdiği söylenebilir. Hacıtuğrul Höyükte keşfedilen anıtsal savunma yapısı Phrygia ve Lydia kültürünü yansıtır şekilde inşa etmiştir.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi adına ilk kez yerleşimde kazı yapan Burhan Tezcan'dan¹⁷⁷ önce Machteld Mellink¹⁷⁸ 1973 yılında alanda ziyaret edip, fotoğraflar çekmiştir. Mellink'in çektiği fotoğraflarda sur duvarına ya da yamaca erozyonu engellemek için bir *glacis* inşa edildiği anlaşılmıştır (**Lev. 17.2 ve Tablo 8.2**). *Glacis* tıpkı Gordion'daki gibi basamaklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gordion ile benzer karakteristik özelliklerinden birisi de kesme taştan düzgün şekilde yapılması

¹⁷³ Tezcan, 1980: 43; Yamashita vd. 2013: 37-41.

¹⁷⁴ Vitr. 2.3.3.

¹⁷⁵ Tezcan, 1980: 43-45; Vergnaud, 2012: 20-21; Yamashita vd. 2013: 38.

¹⁷⁶ Yamashita vd. 2013: 37-41.

¹⁷⁷ Tezcan, 1980: 43-45; Vergnaud, 2012: 44.

¹⁷⁸ <http://triptych.brynmawr.edu/cdm/search/collection/Mellink/searchterm/hac%C4%B1tu%C4%9Fru/l/order/nosort> 24.08.2020.

söylenbilir. *Glacisi* tarihleyecek olursak tepelik alanın hem Phryglerin başkenti Gordion'a yakınlığı ile hem de karakteristik yapı incelendiğinde Erken Phryg Dönemini işaret etmektedir.

1.3.7. Göllüdağ

Göllüdağ, Niğde sınırları içerisinde yer alan MÖ I. binin ilk yarısı iskana başlanmış yerleşimdir. 2143 metre yüksekliğe kurulmuş yerlerin yeri bölgeye hakim konumdadır. Savunma yapılarının içerisinde 4 anıtsal kapı ve kulelerle birlikte sur duvarı yaklaşık 5 km. boyunca devam eder halde karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁹.

Yerleşimde yaklaşık 5 km boyunca uzanan sur duvarı tespit edilmiştir. Sur duvarının temelinde iri taşlar kullanılmıştır. Genişliğinin kaç metre olduğu kesin olarak bilinmeyen duvarın sadece taştan yapılma olmak üzere 2-3 metre yüksekliği olduğu düşünülmektedir. Taş duvarın üzerine kerpiç ve ahşap kullanmak suretiyle yapı yükseltilmiştir. Sur duvarı dağın doğal yüksekliğinden faydalanılarak hızlı bir şekilde inşa edilmiştir. Savunma yapısında 4 adet kule tespit edilmiştir ve kuleler geçitleri kontrol eder vaziyette konumlanmıştır¹⁸⁰. Yerleşimde, özellikle Hattuşa'dan bilinen, bir potern yapısı inşa edilmiştir¹⁸¹. Göllüdağ'da tespit edilen sur duvarı, Bittel¹⁸² ve Vergnaud¹⁸³ tarafından MÖ 8. yüzyıl civarına tarihlenmektedir. Bittel aynı zamanda alanda *glacis* olduğundan söz etmektedir. Konstantin Nosso¹⁸⁴ da bir *glacis* olduğunu söylemektedir. Baran¹⁸⁵ Göllüdağ'da olasılıkla bir *glacis* olabileceğini söylemiştir. Araştırmalar sonucu Bittel'in, Nosso'nun ve Baran'ın söylemi dışında bir kalıntıya ulaşamamıştır. Vergnaud¹⁸⁶ Bittel'in *glacisten* bahsettiğini ancak onun söylemi dışında bir yayın olmadığını bildirmektedir. Ancak *glacis* varsa sur duvarının geçit kısımları olarak adlandırılan yerlerde inşa edilen kulelerin önünde, kaymasını engellemek, savunmaya destek amaçlı inşa edilmiş olabilir.

¹⁷⁹ Schirmer, 1993: 238-240; Vergnaud, 2012: 42; Baran, 2016: 77.

¹⁸⁰ Arık, 1936: 3-5.

¹⁸¹ Vergnaud, 2012: 42.

¹⁸² Bittel, 1970: 147.

¹⁸³ Vergnaud, 2012: 172.

¹⁸⁴ Nosso, 2008: 55.

¹⁸⁵ Baran, 2016: 77.

¹⁸⁶ Vergnaud, 2016: 172.

Sur duvarı incelendiğinde Kerkenes ile benzer özellikleri tespit edilmiştir. Orta Anadolu'da Arkaik Dönem sonuna doğru böyle yerleşimlerin savunmaya güç vermesi gözlemlenmiştir. Göllüdağ, Kerkenes, Havuzköy gibi yerleşimler savunmaya, dolayısıyla askeri düzene önem vermiştir. Yerleşimlerin bir diğer ortak özelliği kale niteliğinde olmalarıdır¹⁸⁷. Bunlara ek olarak Sardeis, Phokaia, Kerkenes ve Akalan'daki savunma yapılarıyla benzerliği dikkat çekicidir.

1.3.8. Çevre Kale

Çevre Kale yerleşimi, Geç Hitit Dönemine ait bir kenttir. Konya, Yaraş'ta konumlanmıştır. Gordion'un 100 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Hitit Dönemine ait keramik parçaları bulunmuş, önceleri Hitit kültürünü yansıtmıştır. Daha sonra yerleşimde Phryg kültürü görülmüştür.

Yerleşimde savunma yapısı tespit edilmiştir. Çevre Kale'deki sur yapısında çokgen ve dörtgen taş bloklar kullanılmıştır. Taşlar iri ve kabaca kare şeklindedir¹⁸⁸. Ancak taşlar düzensiz yerleştirilmiştir. Kentte yer alan sur duvarının kuzey, doğu ve güney kısmı kazılmıştır. Savunma duvarının tüm kenti dolaştığı düşünülmektedir. Yerleşimin sur duvarının önündeki yamaca bir *glacis* yapılmıştır. *Glacisli* sur duvarı MÖ 8-7. yüzyıla tarihlenmektedir. *Glacisli* sur yapısı 6-7,60 metre genişliğinde ve 18 metre yüksekliktedir. İnşa edilen *glacis*, yerleşimin kuzey, doğu ve güney taraflarındaki surun önünde, yamaçlarda tespit edilmiştir. *Glacis* sur duvarına dayanmış bir taş yığını gibi karşımıza çıkmaktadır. Yerleşimin kuzeyine inşa edilen *glaciste* büyük taşların arasında küçük taşlar da bulunmuştur, ancak bu uygulama kentin güneyi ve doğusu için geçerli değildir¹⁸⁹. Yamaca inşa edilen *glacisin* taşları sur duvarında kullanılan taşlardan biraz daha büyük boyutludur. Savunmaya payanda görevi görürken aynı zamanda anıtsallık da katmıştır.

Savunma duvarının iç kısmında kalan yerde, yapının temel kısmında da oldukça tahrip olmuş halde basamaklı bir *glacis* tespit edilmiştir (**Lev. 17.3 ve Tablo 8.2**). Basamaklı yapılan *glacis* Gordion'daki ile benzer işçilik göstermektedir ve

¹⁸⁷ Dönmez, 2010: 77.

¹⁸⁸ Summers, 1992: 184-186; Vergnaud, 2012: 117; Vergnaud, 2013: 235; Baran, 2016: 76; Özgüner ve Summers, 2017: 4-14.

¹⁸⁹ Summers, 1992: 184-194; Vergnaud, 2012: 22-23, 174, 178; Vergnaud, 2016a: 97; Vergnaud, 2016b: 99; Özgüner ve Summers, 2017: 4-14.

Gordion'a çok da uzak değildir. İnşa edilecek duvar alanı için toprağın kullanılmış olduğu belirtilmektedir. *Glacis*in görünümü ve görevini arttırmak için toprak kullanılmıştır. Molozdan oluşan kalın, taşlı bir dolgu üzerine inşa edilmiştir. Sur duvarının temeli tamamen gömülüdür. Yaklaşık olarak 2 metre kadar olduğu düşünülmektedir. Sur duvarına ait duvarın yaklaşık 3,5 metreye kadar çıktığı, sadece kuzeybatıda yaklaşık 4,5 metreye ulaştığı anlaşılmıştır¹⁹⁰. *Glacis*in genişliğinin ne kadar olduğu net olarak bilinmemektedir.

Yamaca inşa edilen *glacis* Hattuşa Yerkapı'da inşa edilen anıtsal *glacis* ile benzerlik gösterse de onun minyatürü olarak yorumlamak doğru olacaktır. Yerleşimin iç kısmına inşa edilen *glacis* ise tıpkı Gordion, Hacıtuğrul ve Daskyleion'daki gibi basamaklı olarak inşa edilmiştir. Savunma duvarının hem iç hem de dış kısmına *glacis* yapılması ile ünik örnek olduğu söylenebilir.

1.3.9. Havuzköy

Havuzköy, Kayseri'nin Kululu Köyü'nde MÖ II. binyılda iskana başlanmış, Geç Hitit Dönemine ait yerleşimlerden biridir. Geç Roma Dönemine kadar iskan olsa da en önemli dönemi, Geç Hitit Dönemine aittir.

Yerleşimde *glacis*li sur yapısı ile karşılaşmıştır. Savunma için önemli bir konumda olduğu düşünülmektedir. Yerleşimin askeri amaçlı olduğu savunulsa da mezarlık tespit edilmesinden dolayı bu tez geçersiz sayılmaktadır. *Glacis*, yamaca inşa edilmiştir (**Lev. 18.1 ve Tablo 6.1**). Taş kaplama olarak inşa edilen *glacis* sur duvarına bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapı Geç Hitit Dönemine tarihlendirilmiştir¹⁹¹.

1.3.10. Uşaklı Höyük

Uşaklı Höyük Yozgat ilinin Sorgun ilçesinde Kerkenes Dağ'da yer almaktadır. MÖ II. binyılda iskan görmüş olan yerleşim alanı Hitit kültürüne yansıtmaktadır. Hitit Fırtına Tanrısına adanmış bir kenttir. Hattuşa'dan yaklaşık 90 km. uzaklıkta konumlanmıştır. Roma Dönemine kadar, önemini kaybetse de izler ile karşılaşmıştır.

¹⁹⁰ Summers, 1992: 186-195; Vergnaud, 2012: 93-94, 100; Vergnaud, 2013: 235; Vergnaud, 2012b: 97; Özgüner ve Summers, 2017: 4-14.

¹⁹¹ Bittel, 1970: 147-148; Noso, 2008: 55; Vergnaud, 2012: 42, 173; Vergnaud, 2013: 235; Baran, 2016: 76; Vergnaud, 2016b: 99.

Tepe yerleşiminde Hitit Dönemine ait anıtsal yapılar tespit edilmiştir. Hitit Döneminde yerleşim iri taşlardan yapılma bir sur duvarı ile çevrelenmiştir. Hitit Döneminden sonra da MÖ 8-6. yüzyıllarda akropolisteki sur duvarının önüne bir *glacis* inşa edilmiştir. *Glacis* taş kaplıdır¹⁹². Alan C ve D (güney ve güneydoğuda) olarak adlandırılan açmadan çıkarılan *glacisin* temeli toprak ince tanelidir¹⁹³.

Alan C’de tespit edilen *glaciste* (**Lev. 18.2 ve Tablo 6.1**) iri taşlar kullanılmıştır¹⁹⁴. Sur duvarı, *glacisin* yaslandığı yerde, dik bir şekilde, dik olan kısma inşa edilmiştir. Pişmiş topraktan kiremit, keramik, taş ve toprak gibi nesneler ile *glacis* dolgusu yapılmıştır. Dolgu malzemesi içerisinde Geç Tunç Çağına (Hitit Dönemi) ait yapı kalıntıları, tablet parçaları gibi malzemeler yapay olarak doldurulmuştur. Kaplama olan *glacisin* en üstündeki taşlar olasılıkla büyüktü ve bunlar başka yapılar için kullanıldığı düşünülmektedir. Ortaya düzensiz görünüm çıksa bile oldukça etkileyici olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu *glacisin* sur duvarından çok bir yapıya payanda görevi gördüğü düşünülmektedir¹⁹⁵.

Alan D’de bir başka *glacis* ile karşılaşmıştır. Tespit edilen *glacisin* (**Lev. 19.1 ve Tablo 6.1**) dış yüzeyi zamanla tahrip olmuştur, ancak Alan C’deki gibi iri taşlar kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Alan D’de tespit edilen *glacisin* iç dolgusu toprak, çakıl, pişmiş toprak mimari levha ve kül katmanı olacak şekilde yapılmıştır. Alan D açmasında yaklaşık 11,5 metre uzunluk açığa çıkarılmıştır¹⁹⁶. *Glacisin* temelinde sırasıyla killi toprak, çanak çömlek parçaları, çakıl taşları, kömür tabakası bulunmuştur. Taş temel üzerine kerpiçten inşa edilen savunma duvarının önünde bu *glacis* inşa edilmiştir¹⁹⁷.

İnşa edilen iki *glacisin* en önemli görevi olarak payanda işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Payanda görevi dışında savunmayı güçlendiren *glacis* anıtsal bir görünüm sağlamıştır.

¹⁹² Mazzoni, 2008: 68-70; Mazzoni, 2016: 101-102; Mazzoni vd. 2017: 70-71. D’Agustino ve Orsi, 2019: 163; Mazzoni vd. 2019: 57; Mazzoni, 2015: 179.

¹⁹³ Mazzoni vd. 2017: 70-71, 74-75; Mazzoni vd. 2019: 57.

¹⁹⁴ Mazzoni vd. 2017: 70-71, 74-75; Mazzoni vd. 2019: 62-63; Mazzoni ve D’Agotino, 2015: 175-176.

¹⁹⁵ Mazzoni ve D’Agotino, 2015: 174-176; Mazzoni vd. 2019: 62-63.

¹⁹⁶ Mazzoni vd. 2017: 70-71, 74-75; Mazzoni vd. 2019: 72-73.

¹⁹⁷ Mazzoni vd. 2019: 72-73.

1.3.11. Klazomenai

Klazomenai, İzmir ilinin Urla ilçesinde, denize yakın konumdadır. İonia kültürünün önemli yerleşimlerinden biri olarak bilinmektedir. Tunç Çağı Liman Tepe yerleşimin üzerine kurulmuş, onun devamı kültürdür.

Klazomenai yerleşiminde 2008-2009 yılında yapılan çalışmalarda, kentin doğusunda kalan, HBT Sektörü olarak adlandırılan alanda MÖ 4. yüzyıla ait tahribat tabakasını anlayabilmek için anakayaya kadar inilmiştir. Çalışma esnasında sur duvarı ile karşılaşmıştır. 3,5-4 metre arasında olduğu düşünülen sur duvarında çalışmalar yürütülmüştür¹⁹⁸.

Klazomenai HBT sektöründen yapılan çalışmalar sonucunda *glacisli* sur yapısının (kazı ekibi eğik duvar demişlerdir) tespit edilmiştir (**Lev. 19.2 ve Tablo 5.1**). Sur duvarı MÖ 7. yüzyıla tarihlenirken, *glacisin* MÖ 7. yüzyıl ortalarına tarihleneceği bildirilmiştir. Ayrıca MÖ 6. yüzyıl itibariyle kullanımdan çıktığı düşünülmektedir. Temeli sağlam olmayan sur duvarının önüne *glacis* yapılmış, savunma gücü artırılmıştır. *Glacisli* sur duvarı düzenli olmamakla birlikte, sağlam da değildir. Alanda sur duvarı inşa edilmeden önce zemin düzeltilmiştir ve küçük taşlardan bir tabaka yapılmıştır. Daha sonra da sur duvarı yükselmiştir¹⁹⁹.

Doğu-kuzey doğrultulu *glacisli* yapının kaplama olarak adlandırılabilen olan kısmı düzgün taşlardan olsa da iç dolgu, toprak, keramik, düzensiz ve küçük taşlardan, moloz olarak meydana gelmektedir. Savunma duvarının aceleyle yapıldığı ve böylelikle düzensiz olabileceği vurgulanmaktadır. Bu da savunma sistemini zayıflatmaktadır. *Glacisin* taş kaplama kısmı anakayadan başlamaktadır. Dolgu malzemesi içerisinde Geometrik ve Arkaik Döneme ait malzemenin gelmesi yapıyı tarihlendirmiştir. Yapı MÖ 4. yüzyılda yapılmış olan teras duvarı inşası sırasında tahrip edilmiştir. Sur duvarının tercih edildiği konum, Erken Tunç Çağından itibaren sur duvarının görüldüğü yerdir. Protogeometrik Dönemde de hendek olarak görev yapmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁸ Ersoy, vd. 2010: 169 – 182.

¹⁹⁹ Ersoy vd. 2009: 186-187, 192; Ersoy vd. 2010: 172-175; Vergnaud, 2012: 71-72, 100, 175, 238; Vergnaud, 2016a: 104; Vergnaud, 2016b: 103-105; Paksoy, 2018: 565.

²⁰⁰ Ersoy vd. 2009: 185-187, 192; Ersoy vd. 2010: 172-175; Vergnaud, 2012: 71; Vergnaud, 2016a: 104.

Kerkenes'teki *glacis*li sur duvarı ile form olarak benzetilmektedir. Taş hem iş gücü hem teknik gerektirdiği için ve aynı zamanda dönem düşünüldüğünde usta mimarların olmama veya maddi imkanların elvermemesi gibi durumlar ele alındığında kerpiç-taş-ahşap sur duvarının görülmesi sürpriz olarak karşılanmamalıdır.

1.3.12. Hattuşa²⁰¹

Yerleşimin batısında, Aslanlı Kapı olarak adlandırılan bir giriş vardır. Kapı girişinde aslan heykelleri inşa edildiği için kapının adı Aslanlı Kapı olarak adlandırılmıştır. Aslanlı kapının önünde kule ve sur duvarı önünde *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 20.1 ve Tablo 5.1**)²⁰². *Glacis* Yerkapı'daki gibi kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. Kapı yaklaşık 3-4 metre genişliktedir²⁰³. *Glacis*in iç dolgusu eski kentten kalan molozlardan meydana gelmiştir. Alandaki *glacis* MÖ 8.-7. yüzyıllardan inşa edilmiştir²⁰⁴. Aslanlı Kapıda inşa edilen *glacis* tıpkı Yerkapı *glacisi* gibi savunma duvarından başlamaktadır ve sonrasında yamaca yaslanmış, toprak kaymasını önlemiştir. Bittel²⁰⁵ Phryg Dönemi önerisinde bulunmuştur.

Hattuşa'da görülen savunma yapısı ihtiyacı Hititlerin çok güçlenmesinin yanı sıra arazi şartlarının bu tür savunma yapısı müsaade etmesine bağlı olması olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda mimarlar ve ekonomi de savunma yapılarının nasıl olacağına şekil vermiştir. *Glacis* sayesinde heyelanı önleme ve yağmur suyunun da kolay atıldığı şüphesizdir.

1.3.13. Daskyleion

Daskyleion (Hisartep), Balıkesir'de bulunan Manyas Gölü'nün kıyısında kurulan bir yerleşimdir. Konum bakımında çevresine hakim bir bölgede olduğunu söylemek doğru olacaktır. Verimli topraklar ve su kaynağının yanına kurulması tesadüf değildir. Yerleşim bir tepelik alan üzerine kurulmuştur. Yerleşimde Phryglere ait yoğun izler keşfedilmiştir. Phryglerden Lydia egemenliğine geçen Daskyleion Perslerin Anadolu'ya istilasında Akhamenid Yönetimi altına girmiş ve Batı Anadolu

²⁰¹ Hattuşa konumu, siyasi tarihi gibi bilgiler için bkz; yukarıda Tunç Çağı, Hattuşa başlığı.

²⁰² Schmidt, 1931: 21-23; Bittel, 1970: 147; Neve, 1982: 81-82; Nossov, 2008: 55; Vergnaud, 2016b: 99, 101-103; Paksoy, 2018: 567-568; Maner, 2019: 47.

²⁰³ Bittel, 1970: 147; Neve, 1982: 81-82.

²⁰⁴ Neve, 1982: 83; Fields, 2004: 44; Schachner, 2011: 99, 171; Vergnaud, 2012: 97-98, 103; Rose, 2017: 166; Paksoy, 2019: 92; Maner, 2019: 47; Leloux, 2018: 58.

²⁰⁵ Bittel, 1970: 147-148.

Satraplıklarından biri haline gelmiştir. Sonraki süreçte Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu hükmünde varlığını sürdürmüştür.

Daskyleion güçlü bir Demir Çağı yerleşimidir. Tepe yerleşimi çevresinde savunma yapısı inşa edilmiştir. Manyas Gölü'ndeki su aynı dönemde yerleşim eteklerine kadar ulaşmaktadır. Denk gelen sular kentin kuzey eteklerine deşmektedir. Etekler kentin aşağı şehri olarak bilinmektedir. Yerleşimin kuzey tarafındaki eteklerine gelen kısma bir *glacis* inşa edilmiştir (**Lev. 20.2 ve Tablo 8.1**). Düzgün kesilmiş iri taşlardan oluşan *glacisin* iç dolgusuna henüz erişilmemiştir. Ancak muhtemelen toprak ve moloz dolgu olabileceğı söylenebilir. *Glacis* üzerinde bir kule yapısı olduğu düşünölmektedir. İlk çalışmalar 2013 yılında yapılan tespitler neticesinde başlamıştır²⁰⁶. Bahsedilen sezon *glacis* üzerinde yer alan düzgün kesilmiş andezit taşlardan inşa edilen kule yapısında, yapılan çalışmalar ile *glacisin* sadece ilk iki basamağına ulaşılabilmiştir. Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar neticesinde yine andezit bloklardan kısmen düzgün kesilmiş taşların bir araya gelmesi sonucu *glacisin* inşa edildiğı anlaşılmıştır. Yaklaşık 12 metre kadar uzunluğına ulaşılmıştır²⁰⁷. *Glacisin* daha iyi anlaşabilmesi için yaklaşık olarak 2,50x2 metre ölçülerinde sondaj çalışması yapılmıştır. Toplamda 7 adet taş sırası ile karşılaşılmıştır. İlk üç sıra ileri doğru çıkıntı yapmak suretiyle merdiven gibi yerleştirilmiştir. Sonraki 4 sırada çıkıntı yapar ancak daha şekilsiz ve dar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani aşağıya indikçe taşlar şekilsiz hale ve boyutları iyice değışmeye başlamaktadır. Kule yapısıyla birlikte yaklaşık 6 metre yüksekliğıe gelmiştir. *Glacis* en üst basamaktan ulaşılan en alt basamağıa kadar 4,28 metre olarak ölçölmüştür²⁰⁸. *Glacisin* daha da aşağıya indiğı düşünölse de balçıkla karşılaşılmaması sonucu çalışmalara şimdilik son verilmiştir. Yayınlarda *glacisle* ilgili henüz bir tarih önerilmemiştir. En az beş evreli olduğu düşünölen *glacis*, en erkeni MÖ 7. yüzyıl veya daha erkene ve MÖ 4. yüzyılda da en geçi tarihlenmektedir²⁰⁹.

Glacis, Gordion kent girişinin önündeki yamaca yapılan ile benzerlik göstermektedir. Gordion'daki yapıda renkli kireçtaşları kullanılsa da teknik bakımdan

²⁰⁶ İren ve Yıldızhan, 2014: 586-587; İren vd. 2019: 5.

²⁰⁷ İren ve Kasar, 2015, 68; İren vd. 2019: 5.

²⁰⁸ İren ve Kasar, 2015, 68; İren vd. 2019: 5.

²⁰⁹ İren vd. 2022: 540-541.

birbiri ile benzeşmektedir. İkisi de düzgün kesilmiş büyük taşlardan meydana gelmiş, düzgün yerleştirilmiş ve basamaklı olarak inşa edilmişlerdir. Aynı türde diğer *glacis*ler Maydos Kilisetepe Höyüğü, Ortabelen ve Smyrna yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

1.3.14. Sardeis

Sardeis yerleşimi günümüz Manisa ilinin Salihli ilçesinde yer almaktadır. Lydia'nın başkenti olarak bilinen Sardeis'teki en erken buluntular Tunç Çağına kadar gitmektedir. Ancak şu ana kadar en yoğun ve anıtsal yerleşim Lydia Dönemidir (MÖ 8.-6. yüzyıl). Sonraki süreçte Persler, Büyük İskender, ardılları ve sonunda Roma İmparatorluğu hakimiyeti görülmektedir. Roma İmparatorluk Döneminden sonra yavaş yavaş ihtişamını kaybeden kent, önce Bizans'ın eline daha sonra MS 14. yüzyılda Türklerin eline geçmesi ile sona ermiştir. Bizans Dönemi Kalesi Arkaik Dönem yapılarının malzemelerini devşirme olarak kullandığı için Arkaik kalıntılar oldukça azdır.

Sardeis'te, bilinen savunma yapıları MÖ 8. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Arkaik Döneme girildiğinde artık anıtsal surlar inşa edilmiştir. Kimmer saldırıları zamanında Sardeis'in başında olan Gyges savunma mimarisini güçlendirmek istemiştir. Kimmerlerin ciddi saldırılarından korunmak için Asur'un da desteğini alarak savunmayı güçlendirme niyetinde olan Gyges zamansız vefatından dolayı gerçekleştiremeye de ondan sonra gelenler surları güçlendirmişlerdir²¹⁰. Gyges'in Asur'un desteğini neden ve nasıl aldığı soru işaretidir. Mimari konuda mı yardım istedi, maddi konuda mı yardım istedi belirsizdir. Mimari konuda Ionia'dan yardım almış olabileceği düşünülen Lydia'nın Asur'un maddi desteğine de ihtiyaç duymuş olamaz. Çünkü Lydia maddi yönden zaten oldukça zengindir. Kimmer saldırılarını kendi bölgesinden uzakta çözmek istemesinden dolayı yardım almış olabileceği daha güçlü bir ihtimaldir. Lydia pteriası olarak adlandırılan askeri yerleşimler de Asur desteği ile kurulmuş olabilir.

Sardeis'in surları kentin sınırlarını çizmiştir. Yerleşmenin doğal olarak savunabilir olma özelliğinden Lydialılar faydalanmışlardır. Sur yapısının ortama

²¹⁰ Roosevelt, 2017: 47.

geniřlięi 20 metre olduęu dūřunūlmektedir. Sur inřa edilirken temel kısmında domestik mimari model būyūk ōlęekte uygulanmıřtır. Saęlam bir tař temel ūzerine kerpię ūst duvar olarak yapılmıřtır. Sur yapısında farklı yapım teknięi ve ōęeler pek çok farklı duvar ustasının birlikte çalıřtıęını bizi gōstermektedir. Bir būtūn olarak inceledięimizde, kentin suru yaklařık 3,5 kilometre boyunca uzanmaktadır. Sur için ortalama bir hesap ile 37 milyon ile 74 milyon arasında kerpiç tuęlalar kullanılmıř olduęu dūřunūlmektedir. Sur duvarının cephesinde uygulanan kireçtařı blokların çıkarılması, tařınması ve perdahlanması gibi iřler dūřunūldūęūnde yoęun bir iř gūcū gōrūlmektedir²¹¹. Sur, tař temel ūzerine kerpiçten inřa edilmiřtir. Fakat ileride kerpiç kısmının kısalması, tař kısmının artması olarak deęiřecektir. Bōyle yapmalarının amacı ise; daha dayanıklı ve gōsteriřli bir hal alacak olmasındandır²¹². 1996 yılında yapılan kazılarda Greenewalt surlarda yūrūyūř yolunun olduęunu ve mazgallı ūst yapı olabileceęini ōne sūrmūřtır²¹³. Kullanılan tař bloklar rektogonal řekillidir ve isodomos tarzında inřa edilmiřtir.

Sardeis surları her zaman anıtsal boyuttur. İzledięi gūzergaha gōre deęiřmekle birlikte yukarıdaki ortalama geniřlik 18 – 20 metre, toprak kısmında (burası *glacis*) 30 – 40 metreyi bulmaktadır (**Lev. 20.3 ve 18.1**). Bugūne kadar 10 – 13 metre yūksekliei koruna gelse de gerçekte çok daha yūksekl olduęu dūřunūlmektedir²¹⁴. Sardeis kenti, dōnemindeki Mezopotamya kentlerinden kūūk olsa da surlar açısından onlarla kıyaslanabilecek boyuttur.²¹⁵ George M. A. Hanfmann²¹⁶ ōzellikle MMS sektōrūndeki savunma yapısını gōz ōnūnde bulundurarak Mezopotamya ve Hitit mimari geleneklerini biliyorlar yorumunda bulunmuřtur. Sardeis surları için Yakındoęu, Geç Hitit, Asur ve Phryglerin devamı nitelięinde inřa edilmiřtir²¹⁷. Sur duvarı Miletos būyūklūęūnde, Gordion'un iki katından fazla, fakat Hattuřa'dan kūūk ve Babil, Ninova ile Khorsabad'dan daha az bir alanda yer almıřtır²¹⁸.

²¹¹ Roosevelt, 2017: 119 – 121.

²¹² Cahill, 2010: 79; Paksoy, 2018: 570-571; Paksoy, 2019: 64, 83-84.

²¹³ Greenewalt, 1996: 513 – 528; Paksoy, 2018: 568-571.

²¹⁴ Greenewalt vd. 1993: 14-15; Greenewalt, 1997: 703 – 720; Paksoy, 2018: 570.

²¹⁵ Cahill, 2010: 80; Paksoy, 2018: 571; Paksoy, 2019: 83-84.

²¹⁶ Hanfmann, 1983: 71.

²¹⁷ Paksoy, 2018: 573; Paksoy, 2019: 83-84.

²¹⁸ Cahill, 2010: 80 – 82; Paksoy, 2018: 570.

Böylesine görkemli inşaat projesi Alyattes ve Kroisos Lydia'nın başındayken, yani MÖ 7. yüzyıl sonlarında başlamıştır. Bahsedilen dönemde aynı zamanda Batı Anadolu seferlerinin arttığı ve sur inşaat projesinin MÖ 7. Yüzyıl sonlarına denk gelmesi tesadüf olarak kabul edilemez²¹⁹.

Arkaik Döneme tarihlendirilen savunma duvarının önünde bir *glacis* inşa edilmiştir. Yani surların düz olmasından ziyade *glacisli* bir yüzeye sahip olduğu anlaşılmıştır. *Glacis* toprak dolgu üzerine kerpiçten ibarettir (**Lev. 21.1**). Demir Çağı Batı Anadolu'sunda şimdiye kadar ki en büyük *glacis* örneği Sardeis'te görülmektedir. *Glacisli* sur duvarı MÖ 7. yüzyıldan sonu-6. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmektedir. Özellikle kent girişinde konumlanan *glacis*, girişte olan kulelere destek sağlamıştır (**Lev. 21.2 ve 20.2**). Toprak ve moloz katmanı üzerinde kerpiç inşa edilerek oluşmuştur (**Lev. 21.2**). İlk başta sadece duvar önüne yapılan *glacis*, sonradan zemine indirilmiş ve aynı zamanda yukarı doğru yükseltilmiştir. İnşaat başlamadan önce temel kısmı düzeltilmiş ve sonrasında ahşap ve küçük taşlardan ince bir tabaka yapılmış ve sonrasında sur duvarı yükseltilmiştir. Tespit edilen derzlerin boş bırakıldığı düşünülmektedir. *Glacis* bazı yerlerde daha keskin olarak yapılmıştır²²⁰.

Sardeis surlarında yapılan çalışmalar neticesinde *glacisin* en azından şimdilik tüm kenti sarmadığı tespit edilmiştir. Özellikle MMS sektörü olarak adlandırılan alanda yani kentin kuzeybatı kısmında yapılan çalışmalar neticesinde kent kapısında bulunan kulelerin önüne inşa edilmiştir²²¹ (**Lev. 21.1 ve 21.2**). Böylelikle kulelere destek sağlanmıştır. *Glacisin* ne kadar geniş olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan çalışmalar kapsamında en az 20 metre olduğu görülmüştür. Ancak bu çalışmalarda yapının sınırı, açma derinliğinin tehlike arz etmesinden dolayı maalesef tespit edilememiştir.

Sardeis'teki *glacislerin* yapılma sebepleri incelenecek olursa bunlardan biri; anıtsal boyutlara ulaşan savunma yapılarının kaymaması için inşa edilmiş olabileceğidir. Ancak **1.3. Demir Çağı** başlığında bahsedildiği gibi Persler savunma

²¹⁹ Roosevelt, 2017: 121 – 122.

²²⁰ Greenewalt ve Freedman, 1979: 24- 25; Greenewalt vd. 1993: 14-16; Greenewalt ve Rautman, 1998: 487; Mitchell, 1999: 144-145; Greenewalt ve Rautman, 2000: 660-662; Vergnaud, 2012: 47-48, 99, 100, 174; Baran, 2016: 76; Vergnaud, 2016b: 103-105; Paksoy, 2018: 567-568; Paksoy, 2019: 83-84.

²²¹ Greenewalt vd. 1995: 19, 21; Gombosi, 2000-2001: 55; Paksoy, 2018: 570.

yapılarının temelini kazıp yıkması durumundan kurtulmak için yapılmış olabileceği daha kuvvetle muhtemeldir. Her ne sebeple yapılsa yapılsın Sardeis surlarının önündeki *glacis*ler sayesinde Persler sur duvarının temelini kazıp yıkamamıştır²²². Ek olarak surlar kaymamıştır ve saldırı yapan düşman askerler kolayca gözetlenebilmiştir ve kent sakinleri için saldırıya karşılık verme kısmen daha kolay hale gelmiştir.

1.3.15. Akalan

Samsun ili Akalan ilçesi sınırları içerisinde önemli bir Geç Demir Çağı – Helenistik Dönem Kalesi keşfedilmiştir²²³. Önemli kalenin aynı zamanda Tunç Çağında (M.Ö. III. binden sonra) da kullanıldığı tespit edilmiştir. Ardından Hitit Dönemi ve Phryg Dönemi malzemeleri ele geçirilmiştir. Yüksek bir platoda kurulmuş olan kalenin etrafından Karadere Çayı kolları yer almaktadır. Vadiye hakim bir şekilde konumlandırılmıştır.

Akalan yerleşimi kale görünümündedir. Önemli bir yerleşim olabileceğine dair kanıtlardan bir tanesi savunma yapısıdır. Sur duvarının yaklaşık 500 metresi görülmektedir. Savunma yapısı MÖ 7. yüzyıl sonlarında 6. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir. Genişliği kesin olarak bilinmemekle birlikte 1,5-2 metre arasında değişen taş duvarlar görünür haldedir ve dikkat çekicidir. Duvar yüksekliği ortalama 4,5-5 metre civarındadır. Savunma yapısına ait kuleler de tespit edilmiştir²²⁴. Kalenin iki kapısı keşfedilmiştir, kapılar kulelerle güçlendirilmiştir. Savunmaya ait bir diğer yapı olarak *glacis* yapılmıştır (**Lev. 22.1 ve Tablo 7.1**). *Glacis* savunma yapısına anıtsallık katarken aynı zamanda güçlendirmiştir. Sur duvarı taştan inşa edilmiştir, ancak üzerinde kerpiç devam ettiği düşünülmektedir. İri ve kaba taşlardan oluşan duvar boşlukları küçük taşlar ile doldurulmuştur²²⁵. Sur duvarının planı incelendiğinde keskin dönüş ve köşe yapan duvar görülmemekte, yuvarlatılmış şekilde devam ettiği görülmüştür.

²²² Cahill ve Kroll, 2005: 593.

²²³ Dönmez, 1998: 517; Vergnaud, 2012: 39.

²²⁴ Von Der Osten, 1929: 35 – 36; Dönmez, 2010: 69; Vergnaud, 2012: 39.

²²⁵ Bittel, 1970: 147-148; Akarca, 1987: 133; Çörtük, 2004: 41; Hellmann, 2008: 323; Nossov, 2008: 55; Dönmez, 2010: 69; Dönmez ve Uluggerli, 2011: 13-40; Vergnaud, 2012: 39; Vergnaud, 2016b: 99.

Akalan savunma sistemi içerisinde keşfedilen *glacis* Kerkenes'teki ile benzerlik göstermektedir. Ancak Akalan'daki daha kaba olarak inşa edilmiştir²²⁶.

1.3.16. Sinop Kalesi

Sinop Kalesi, özellikle Karadeniz arkeolojisine ışık tutan, yerleşim yerlerinden bir tanesidir. Erken Tunç Çağında iskan başlamıştır. En geç buluntu Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. 2015-2016 yıllarında Doonan Owen²²⁷ başkanlığında kazı çalışmaları başlamıştır.

Sinop Kalesi'nde yapılan çalışmalar kapsamında, Kale'nin kuzeydoğu kısmında, Ev 2 olarak adlandırılan yapıya ait bir taş sırası tespit edilmiştir, ancak sonradan, araştırmanın da geliştirilmesiyle, Ev 2 yapısı taş sırasının *glacise* ait olduğu anlaşılmıştır. Alanda yapılan çalışmalar kapsamında çalışma alanlarına Op ismi verilmiş ve 1-4 arası numaralandırılmıştır. Op 1 ve 4'te *glacis* ile karşılaşmıştır (**Lev. 22.2 ve Tablo 5.1**). Op 2-3'te görülen turuncu renkli kerpicing kullandığı tespit edilmiştir. *Glacis* Arkaik Döneme (MÖ 7-6. yüzyıl) tarihlendirilmiştir²²⁸. Toprak ve dolgu malzemesi (keramik gibi) üzerine bir taş kaplama şeklindeki *glacis* sur duvarına yaslanmaktadır ve payanda olarak inşa edilmiştir. Payanda görevinin yanında savunma yapısına anıtsallık katmıştır.

1.3.17. Tilkigediği Tepe

Yozgat ili Sorgun ilçesi sınırları içerisinde kalan Tilkigediği Tepe yerleşimi Kerkenes'in yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda yer alan tepelik alan yerleşimdir. Kerkenes ve Çadır Höyük yerleşimine yakınlığı ile dikkat çekmektedir. Yaklaşık 30 metre çapındadır. Yerleşim, konumundan, savunma yapısından ve küçük olmasından dolayı bir gözetleme kulesi olabileceği üzerinde durulmaktadır²²⁹.

Tepe yerleşiminin yamaçları oldukça diktir. Yerleşim yamaçlarına kaba taşlardan ve küçük taşlar kullanılarak yapılan *glacis* ile karşılaşmıştır (**Lev. 23.1**). Sur duvarı, kuleler ve *glacis* birleşerek savunma yapısı bir araya getirilmiştir. İnşa

²²⁶ Vergnaud, 2012: 39; Baran, 2016: 76.

²²⁷ Doonan vd. 2016: 50-55; Owen vd. 2017: 174-199; Doonan, 2018: 1-31; Kaba ve Vural, 2018: 445-447.

²²⁸ Doonan vd. 2016: 50-55; Owen vd. 2017: 184-198; Doonan, 2018: 3-4; Kaba ve Vural, 2018: 445-447. Sezer, 2019: 35.

²²⁹ Summers vd. 1995: 46; Kealhefer vd. 2010: 75; Baran, 2016: 73.

edilen *glacis*, yerleşimin kuzeybatı yamacına yapılmıştır. Yapı Arkaik Döneme (MÖ 7-6. yüzyıl) tarihlenmektedir²³⁰. Tilkigediği Tepe yerleşimindeki *glacis*in ilk görevi olasılıkla sur duvarının aşağıya kaymaması, yani payanda işlevi olmalıdır. *Glacis* aynı zamanda savunmaya anıtsallık katmıştır.

1.3.18. Kerkenes

Kerkenes Yozgat ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Herodotos Tarih kitabında Sardeis'in 3 askeri garnizonundan bahsetmekte ve Greekçe Pteria anlamına gelmektedir²³¹. Herodotos Lydialıların Pteriaları, Kimmer saldırılarında inşa ettiklerini ve Orta Anadolu'da bulunduklarını bildirmektedir. Kerkenes'te 3 kentten birisi olduğu düşünülmektedir, ancak eski kazı başkanı olan Geoffrey D. Summers²³² alanın Phryg kültürü yansıttığını ve Phryglere ait olduğunu savunmaktadır. İlk başta bir Phryg yerleşimi sonradan ise sırasıyla Lydia ve Pers kontrolüne geçtiğini belirtmiştir.

Kerkenes'teki inşa edilen savunma yapısı tamamen taştan inşa edilmiş, Arkaik Dönemin en uzun surlarından birisidir ve kentin en anıtsal yapısıdır. Surun iç kısmı düzenli dolgu taşları ile doldurulmuştur ve yüzeyleri düzeltilmiştir. Sur üzerinde toplam 7 kapı ve kuleler inşa edilmiştir. Kerkenes surları temelde 7 metre ile başlarken yükseklik olarak mazgallarla birlikte toplamda 7 – 7,5 metre olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sur kent çevresinde 7,5 km. boyunca uzanmaktadır²³³.

Kerkenes'te savunma duvarının önünde (Kapadokya Kapısı, **Lev. 23.2 ve Tablo 8.2**), duvarla birlikte inşa edilmiş *glacis* keşfedilmiştir (**Lev. 24.1 ve Tablo 8.2**). *Glacis*li sur yapısı çokgen, düzensiz iri taş bloklardan inşa edilmiştir. Taş bloklar pürüzsüz halde yapılmıştır. Yapıda 1 metre aralıklarla ahşap kirişler yerleştirilmiştir. Ahşap kirişler duvarın belli bir yüksekliğe çıkmasına yardımcı olmuştur. *Glacis* payanda görevine ek olarak savunmaya yardımcı eleman olarak da işlem görmüştür ve anıtsal görünüm sağlamıştır. *Glacis* savunma yapısı içerisinde bazı yerlerde temel

²³⁰ Summers vd. 1995: 46, 52-53; Summer, 2001: 50; Kealhefer vd. 2010: 71, 75; Vergnaud, 2012: 174; Baran, 2016: 73; Vergnaud, 2016b: 99.

²³¹ Hdt. I. 76; Draycott ve Summers, 2008: 4; Dönmez, 2010: 74.

²³² Summers ve Summers, 2013: 137-159.

²³³ Schmidt, 1929: 233; Summers vd. 1996: 212; Mithcell, 1998-1999: 188; Baran, 2016: 55, 81; Vergnaud, 2016b: 98; Sezer, 2019: 36.

kısımda duvardan daha düşük kotta başlamıştır. Tamamen taştan yapılan benzersiz bir örnektir ve nadir olarak karşımıza çıkmaktadır (**Lev. 24.1**)²³⁴.

Kerkenes savunma yapısının üst kısmı kerpiçten yapıldığı düşünülmektedir. İlk yayınlarda 7 km. uzunluğundaki sur yapısının, üst kısmında kerpiç olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Kerkenes yakınında kil yatağı olmadığından kerpici başka yerden aldığı düşünülmektedir²³⁵.

*Glacis*li sur yapısının tasarımı genel olarak düzensizdir. Kapadokya Kapısı'nın orada yükselen surların genişliği 4-5 metre arasında değişmekte ve önünde *glacis* yer inşa edilmiştir (**Lev. 23.2 ve 24.1**). *Glacis* 2,5 metre genişliğindedir. Yapının temel kısmındaki dolguda taş bloklar suru güçlendirmiştir. Kaba görünen dolgu, güçlülük sağlamıştır ve çokgen bloklar kullanılmıştır²³⁶.

Kerkenes sur sisteminin boyut, planlama ve teknik açıdan önceden planlanmış bilinçli bir uygulamanın ürünü olduğu ve dönemine göre ilerilikler gösterdiği net olarak anlaşılmaktadır. Baran²³⁷ Phokaia ve Sardeis surlarına benzediğini belirtmiştir. Vergnaud²³⁸ da Sardeis surlarıyla bağlantılı olarak inşa edildiğini söylemiştir. Paksoy²³⁹ savunma yapılarının mimari ayrıntıları ve inşa malzemeleri bakımından Sardeis'ten farklı olduğunu, ancak büyüklükleri bakımından benzer olduğunu savunmaktadır.

Arkeolojik ve tarihsel veriler Kerkenes'in Kimmerlere karşı savaşmak için Lydia tarafından kurulmuş en az üç askeri garnizondan birisi olduğunu ve Persler tarafından Lydialılar yenilene kadar işlevini sürdürmüş olduğunu göstermektedir²⁴⁰.

²³⁴ Bittel, 1970: 147-148; Summers vd. 1995: 52-53; Summers vd. 1996: 213; Mithcell, 1998-1999: 188; Summers vd. 2000: 340; Greaves ve Barbara, 2001: 508; Greaves ve Barbara, 2003a: 97; Draycott ve Summers, 2008: 3-4; Hellmann, 2008: 323; Nossov, 2008: 55; Vergnaud, 2012: 39-40, 92, 117; Dönmez, 2010: 72; Vergnaud, 2013: 234-235; Alpay, 2016: 99; Vergnaud, 2016b: 98-101; Leloux, 2018: 58; Paksoy, 2018: 567-568; Paksoy, 2019: 64, 79-80; Sezer, 2019: 36.

²³⁵ Summers vd. 1996: 213; Greaves ve Barbara, 2001: 508; Vergnaud, 2012: 107.

²³⁶ Greaves ve Barbara, 2001: 508; Greaves ve Barbara, 2003a: 97; Summers ve Summers, 2009: 38, 41; Vergnaud, 2012: 39, 172-173; Summers vd. 2000: 340; Baran, 2016: 55, 81-82; Paksoy, 2019: 79-80; Sezer, 2019: 36.

²³⁷ Baran, 2016: 78; Paksoy, 2018: 572; Arıcı, 2021: 361.

²³⁸ Vergnaud, 2012: 217; Paksoy, 2018: 572.

²³⁹ Paksoy, 2018: 572.

²⁴⁰ Baran, 2016: 76; Summers vd. 2000: 342-343.

Kerkenes surlarını Summers²⁴¹ MÖ 7. yüzyıla tarihlenmektedir. Bittel²⁴² MÖ 8. yüzyıla tarihlenmektedir. Vergnaud²⁴³ savunma duvarı, ele geçen buluntular sayesinde MÖ 7. yüzyıl sonundan 6. yüzyıl ortalarına tarihlenmektedir, ancak *glacis*in sur duvarından biraz daha sonrasına tarihlenebileceği bildirmiştir. Baran²⁴⁴ Lydia Dönemine (MÖ 6. yüzyıl) tarihlenmiştir. Paksoy²⁴⁵ ise yapının Geç Phryg ve Lydia Dönemine ait olduğunu bildirmiştir.

Sardeis, Kerkenes, Akalan ve Phokaia'daki *glacis* mimari anlamda sur duvarını güçlendirmek için payanda işlevi görecektir şekilde yapılmıştır. Ek olarak sur duvarıyla birleşik, sur duvarının bir parçası olarak inşa edilmiştir²⁴⁶.

1.3.19. Phokaia

Kıyı İzmir'in Foça ilçesinde yer alan Phokaia önemli bir Demir Çağı kentidir. 12 İon Kentinden²⁴⁷ birisi olan Phokaia günümüzde kısmen modern Foça'nın altında kalmıştır. MÖ 7.-6. yüzyıllarda oldukça gelişmiş bir yerleşim haline gelmiştir. Günümüze kadar gelen kent yapıları içerisinde Phokaia surları söylenebilir. Savunma yapıları, düzgün taşlardan bir araya gelen yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bir yarımada yerleşimi olan Phokaia'nın erken buluntularının günümüze gelememesinin sebebi hem iyi korunamamış olması hem de kalıntıların devşirme olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Phokaia'daki sur duvarı işçiliği incelendiğinde, Arkaik Dönemdeki Smyrna Athena Tapınağı'nın podyumu ve Sardeis sur duvarlarının taş işçiliği ile paralel olarak, rektogonal bloklardan yapıldığı anlaşılmıştır²⁴⁸. Savunma duvarını oluşturan bloklar pseudoisodomos tarzında yapılmıştır. Phokaia'nın etrafını saran sur duvarları MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Herodotos²⁴⁹, Med tehdidi sebebiyle Phokaia'nın savunma sistemini güçlendirmesi amacıyla Tartessos Kralı'nın maddi

²⁴¹ Summers ve Summers, 2013: 137-159.

²⁴² Bittel, 1970: 147.

²⁴³ Summers, 2001: 49; Vergnaud, 2012: 39, 172-173.

²⁴⁴ Baran, 2016: 76.

²⁴⁵ Paksoy, 2019: 64, 79-80.

²⁴⁶ Baran, 2016: 76; Paksoy, 2018: 568; Paksoy, 2019: 92-93.

²⁴⁷ 12 İon Kenti için bkz; Tekçam, 2011: 163.

²⁴⁸ Bozkurt, 2009: 29 – 30; Arıcı, 2021: 361.

²⁴⁹ Hdt. I. 163; Erdoğan, 1991: 153; Mitchell, 1998-1999: 143; Vergnaud, 2012: 294; Taşçı ve Akyüz, 2018: 38.

yardımda bulunduğunu bildirmektedir. Phokaia’da Pers işgali izlerinin bulunduğu kısımlar yapılan araştırmaların yetersiz olması sebebiyle çok azdır²⁵⁰. Phokaia savunma yapısının MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Baran²⁵¹ Lydialıların desteği ya da izni olmadan yapının yapılamayacağını savunmaktadır. Savunma yapısının uzman mimar ve mühendisler ile inşa edilmiştir²⁵². Vergnaud Phokaia surlarının Pers tehditleri veya Lydia etkisi dışında tıpkı Herodotos gibi Med saldırıları sebebiyle yapılmış olabileceğini düşünmektedir²⁵³. Stephen Mitchell savunma yapısının Athena Tapınağı ve Sardeis surlarıyla aynı tarihlerde inşa edildiğini savunmaktadır²⁵⁴. Phokaia surları MÖ 580’lere tarihlenmektedir²⁵⁵.

Phokaia surları yaklaşık 7-8 km. uzunluğundadır. Sur, Maltepe Tümülüsü alanından tiyatro sırtlarına ve Athena Tapınağı’nın kuzey yamacına doğru ilerlemektedir²⁵⁶.

Sur dış yüzeyi düzgün taşlardan fakat iç düzensiz iri taşlardan inşa edilmiştir. Dış yüzeydeki kesme taş teknik bakımından Sardeis’tekiler ile benzerdir. Sardeis ile benzer olan bir başka durum ise kentin sur duvarının önünde, özellikle Maltepe Tümülüsü Sektörü olarak adlandırılan alan içerisinde kalan savunma duvarının önüne düzgün taşlardan yapılmış *glacis*’tir (**Lev. 24.2 ve Tablo 8.2**). Payanda görevini üstlenen *glacis* aynı zamanda savunmaya anıtsallık katmıştır. Düzgün kesme taştan bir araya gelen savunma duvarı ve *glacis* Kerkenes ile de benzerlik göstermektedir²⁵⁷.

1.3.20. Ortabelen

Muğla’nın Milas ilçesinde, Milas İzmir karayolu üzerinde Ortabelen mevkiinde bir savunma sistemi tespit edilmiştir. Burası antik yerleşimler arasında kalmış bir yerleşim yeridir. 2012 yılında alanda bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Daha öncesinde alanda Abuzer Kızıl tarafından araştırmalar gerçekleştirilmiştir ve bir yerleşim

²⁵⁰ Özyiğit, 2003: 103; Bozkurt, 2009: 29 – 30.

²⁵¹ Baran, 2016: 78; Paksoy, 2018: 568; Paksoy, 2019: 92-93.

²⁵² Paksoy, 2018: 568; Paksoy, 2019: 92-93.

²⁵³ Vergnaud, 2012: 294.

²⁵⁴ Mitchell, 1998-1999: 143.

²⁵⁵ Özyiğit, 1994: 77 – 109; Özyiğit, 2003: 103-106; Grevaes, 2011: 506; Vergnaud, 2012: 294; Paksoy, 2018: 557; Taşçı ve Akyüz, 2018: 38.

²⁵⁶ Özyiğit, 1994: 77 – 109; Özyiğit, 2003: 103; Paksoy, 2018: 566; Paksoy, 2019: 65.

²⁵⁷ Baran, 2016: 76; Vergnaud, 2016b: 103-105; Arıcı, 2021: 361.

olduğu saptanmıştır. Alanda olan kaçak kazılar üzerine kazı çalışmaları başlatılmıştır²⁵⁸.

Yapılan kazı çalışmalarında, basamaklı istinat duvarı olarak tanımlanan yapının *glacis* olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁹ (**Lev. 25.1 ve Tablo 8.1**). *Glacis* tıpkı Gordion'daki gibi basamaklı olarak inşa edilmiştir. *Glacis*in dışı farklı boyutlardaki, düzgün kesilmiş taşlardan, isodomik olarak karşımıza çıkmaktadır. 12,70 metre uzunluğu ve 0,80 metre yüksekliği açığa çıkartılmıştır. Yapının iç dolgusunda düzensiz ve farklı boyutlarda taşlar kullanılmıştır. Yapı bazı yerlerde anakayaya oturacak şekilde yapılmıştır. *Glacis*in üstünde bir duvar yükselmektedir. Duvarın da olasılıkla sur yapısı veya kule gibi görünmektedir. Duvar düzensiz taşlardan örülerek yükseltilmiştir²⁶⁰. Yapı incelendiğinde iki tip işçilik ile karşılaşılmıştır. Yapının üst kısmında kaba, işlenmemiş taşlar yer alırken, alt kısımda düzgün kesilmiş mermer bloklar yer almaktadır²⁶¹.

Karia Bölgesi Mezar çeşitliliği düşünülüp, yapının iç kısmında bir sondaj çalışması yapılmıştır. Mezar olup olmadığını anlamak için yapılmış çalışma sayesinde mezar olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine araştırma ekibi sur duvarı ihtimali üzerinde durmuştur²⁶².

Yapının yaklaşık 70-75 metre doğusunda, başka bir kaçak kazının bulunduğu lokasyonda çalışma gerçekleşmiştir. Alanda yapılan çalışmalar sırasında tahrip olmuş bloklar görülmüştür. Blokların bir kule yapısına ait olduğu düşünülse de bu bir *glacis*dir (**Lev. 25.2 ve Tablo 8.1**). Yapının 1,97 metre yüksekliği ve 7,12 metre uzunluğu korunmuştur. Yerel mermerden yapılmış olan dört blok sırası pseudo-isodomik bir örgüye sahiptir. Temelden yukarı doğru bloklar küçülerek devam etmektedir. Yukarıya çıkıldıkça taşların daha az işlendiği görülmüştür. Yapının iç dolgusu düzensiz taşlardan inşa edilmiş, 1,94 metre yüksekliğinde ve 15,10 metre

²⁵⁸ Özbey ve Yiğit, 2019: 191-192.

²⁵⁹ Baran, 2016: 76.

²⁶⁰ Özbey ve Yiğit, 2019: 192.

²⁶¹ Özbey ve Yiğit, 2019: 192.

²⁶² Özbey ve Yiğit, 2019: 193.

uzunluğu korunmuş şekilde karşımıza çıkmaktadır. *Glacis* diğeri ile benzer olarak yapılmıştır²⁶³.

Alanda, Tunç Çağından Klasik Döneme tarihlenen çatı kiremitleri ve keramik parçaları ele geçirilmiştir. Özellikle geometrik ve Arkaik Dönem kapları yoğundur.²⁶⁴ Yapının tarihi olarak, buluntular eşliğinde ve yapım tekniği incelendiğinde Arkaik Dönemi önermek yanlış olmayacaktır.

1.3.21. Eski Smyrna (Bayraklı Höyük)

Eski Smyrna (Bayraklı Höyük) yerleşimi İzmir'in Bayraklı ilçesinde yer almaktadır. En erken buluntular Erken Tunç Çağına kadar gitmektedir. Sonrasında da günümüze kadar iskan vardır. Yerleşimin en ihtişamlı dönemi MÖ I. binin ikinci çeyreğidir. MÖ 546'da Perslerin hakimiyetine geçen yerleşimde gerileme söz konusudur. Eski Smyrna veya Bayraklı Höyük olarak adlandırılan yerleşim yeri Ionia kültürünün önemli bir yerleşimidir.

Smyrnalıları MÖ 9. yüzyıldan itibaren kentlerini sur duvarı ile korumuşlardır. Lydialıların komşuları olan Ionia bölgesindeki Smyrnalıları, MÖ 7. yüzyılda kentlerini tehlikeden korumak için surlarını güçlendirmişlerdir²⁶⁵. Sur temelde 10 – 18 metreye varan kalınlıkla başlamış, oldukça geniş bir şekilde kerpiç ile devam ettirilmiştir. Smyrnalıları sur yapılarını inşa edene kadar Ionia Bölgesinde bu boyutlarda başka örnek bilinmemektedir. Sardeis'in başında olan Mermnad sülalesinin, Smyrna surlarını örnek alıp Lydia'nın başkenti Sardeis'te anıtsal surlar inşa ettirdiği düşünülmektedir. Smyrna ne kadar taklit edilirse edilsin, MÖ 7. yüzyıl sonlarında Alyattes tarafından Smyrna'ya saldırılmıştır²⁶⁶. Vergnaud Alyattes'in Lydia'nın başında olduğu süreçte ilk 10 yılda saldırı düzenlediğini belirtmiş²⁶⁷, bu tarih olarak MÖ 617 – 607 yıllarına denk gelmektedir. John Manuel Cook²⁶⁸, Richard Vaughan

²⁶³ Özbey ve Yiğit, 2019: 193.

²⁶⁴ Özbey ve Yiğit, 2019: 193.

²⁶⁵ Cook, 1958-1959: 25; Nicholls, 1958-1959: 126; Paksoy, 2018: 563.

²⁶⁶ Erdoğan, 1991: 165; Kerschner, 2010: 247; Paksoy, 2018: 569.

²⁶⁷ Vergnaud, 2012: 292-293.

²⁶⁸ Cook, 1958-1957: 25.

Nicholls²⁶⁹ ve Hüseyin Cevizoğlu da²⁷⁰ Smyrna surlarını MÖ 7. yüzyıl sonlarına tarihlemektedir.

Lydia taş mimari (özellikle kesme taş mimarisi) özellikleri aynı dönemde Ionia'ya yansır. Smyrna Athena Tapınağı²⁷¹, Ephesos Artemis Tapınağı ve Phokaia surları örnek olarak gösterilebilir. Sur duvarı Eski Smyrna'da 10-18 metre, Sardeis'te ise 18-20 metre kalınlığa kadar ulaşmış, böylelikle Eski Smyrna ve Sardeis kentleri karşılaştırılmaktadır. Bununla ilgili birbirlerinden etkilenme ya da öncü olma gibi birçok yorum vardır. Vergnaud²⁷² Sardeis ve Smyrna savunma yapıları inşa edilirken birbirleriyle etkileşim halinde olduklarını kabul etmek doğru olacağını vurgulamaktadır. Smyrna'nın sonraki evrelerinde inşa edilen surları Lydia surlarından etkilenmiş olabilir. Batı Anadolu Bölgesinde Lydia yakınlarında bir tek Smyrna surları Sardeis surları kadar anıtsaldır²⁷³.

MÖ 547/546'dan sonra Perslerin Batı Anadolu'ya hakim olmasıyla birlikte Smyrna'da savunmaya ihtiyaç duyulmamış olabilir. En büyük sebebi ekonomik sebepler olduğu düşünülmektedir. Çünkü taş işçiliği, özellikle de savunma yapıları ekonomisi oldukça maliyetli olduğunu bilmekteyiz. Fakat Ionia İsyanıyla²⁷⁴ birlikte savunmaya önem vermiş olabileceklerini de düşünmek gerekmektedir. MÖ 5. yüzyılın hemen başında kent sakinlerinin bir sur duvarı yapmaya başladığını, fakat başarısızlık bunun başarısızlıkla sonuçlandığını bilmekteyiz²⁷⁵. Bu başarısızlığın sebebi Ionia İsyanına katılan Smyrna'nın sur duvarını Persler engellemiş olarak düşünülmektedir.

Smyrna'da, Klasik Dönem başlarında, yani MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilen savunma yapısı içerisinde *glacis* tespit edilmiştir (**Lev. 26.1**). *Glacis* kentin kuzeyinde yer almaktadır. Taş işçiliğe yabancı olmayan Smyrnalıların savunma yapısı MÖ 4. yüzyıla kadar tamamlanamamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi MÖ 6. yüzyılda Alyattes Smyrna'ya saldırdığında kentin surlarını da yıkmıştır. Sonraki süreçte kentteki savunma sistemi ya yapılmamış ya da çok kötü yapılmıştır. Süreç içerisinde

²⁶⁹ Nicholls, 1958-1959: 39.

²⁷⁰ Cevizoğlu, 2019: 30.

²⁷¹ Akurgal, 1997: 64-69.

²⁷² Vergnaud, 2012: 220; Paksoy, 2018: 574.

²⁷³ Cahill, 2010: 80; Vergnaud, 2016a: 104; Paksoy, 2018: 71.

²⁷⁴ Ionia İsyanı için bkz; Hdt. V. 98.

²⁷⁵ Nicholls, 1958-1959: 134.

sadece küçük küçük kulelerin varlığı bilinmektedir, ancak bunların da kule olup olmadığı kesin değildir. İnşa edilen duvarlar düz bir şekilde yapılmıştır. Özensiz yapılmış savunma duvarları kentin ne kadar fakirleştiğini göstermektedir²⁷⁶. Savunma yapısına ait olduğu düşünülen *glacis*in aynı zamanda teras olarak işlev de görmüş olabileceği düşüncesi hakimdir (**Lev. 26.2 ve Tablo 8.1**). Her ne olursa olsun yapı savunma için önemlidir. Ek olarak, erozyon *glacis* sayesinde önlenmiştir²⁷⁷.

*Glacis*li sur yapısı, kaba ve küçük andezit bloklardan yapılmıştır. Klasik Dönem duvarı Duvar 4 olarak adlandırılmıştır²⁷⁸. *Glacis*in iç dolgusu moloz ve irili-ufaklı taşlardan meydana gelmiştir. Basamaklı, merdiven gibi tasarlanmıştır. Savunma yapısını Klasik Dönem Nicholls²⁷⁹ tarihlemiştir. Cevizoğlu²⁸⁰ da surların 5.-4. Yüzyıllarda inşa edildiğini söylemiştir. Klasik Dönem Batı Anadolu'sundan kalma bilinen tek *glacis*li sur duvarı örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nicholls²⁸¹ yaptığı çalışmalarda Alyattes tarafından yapılan saldırılar sırasında da Smyrna surlarının önünde *glacis* olabileceğini belirtmiştir. Paksoy²⁸² Arkaik Dönem Eski Smyrna savunma yapıları içerisinde *glacis* olduğunu söylemektedir. Vergnaud²⁸³ da Klasik Dönem öncesinde *glacis* olabileceğini bildirmiştir. Ancak eldeki buluntular eşliğinde söylenebilir ki; Arkaik Dönem sur duvarı önünde *glacis* inşa edilmemiştir. Arkaik Dönem sur duvarları düz şekilde inşa edilmiş ve önünde destek sağlayıcı bir eleman kullanılmamıştır. MÖ 6. yüzyıl Smyrna surlarının büyüklüğünü ve tepe yerleşimi halini düşündüğümüz takdirde savunma duvarının önünde bir *glacis* olabileceği mümkündür. Ancak o zamandan günümüze iz kalmamasının sebebi ya tamamen topraktan yapıp tahrip edilmesi ya da taştan yapıldıysa bile hiç iz kalmayacak şekilde tahrip edilmesi göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁷⁶ Erdoğan, 2011: 167.

²⁷⁷ Cook, 1950: 11; Nicholls, 1958-1959: 134-136; Vergnaud, 2012: 74-76; Vergnaud, 2016b: 103-105.

²⁷⁸ Nicholls, 1958-1959: 134-136; Vergnaud, 2012: 175-176.

²⁷⁹ Nicholls, 1958-1959: 120; Vergnaud, 2016b: 103-105.

²⁸⁰ Nicholls, 1958-1959: 31.

²⁸¹ Nicholls, 1958-1959: 72.

²⁸² Paksoy, 2018: 567.

²⁸³ Vergnaud, 2016b: 103-105.

1.3.22. Değerlendirme

Demir Çağında tıpkı Tunç Çağında olduğu gibi Anadolu'nun hemen hemen tüm coğrafyasında *glacis*ler görülmüştür ve incelediğimiz dönemler içerisinde en yoğun buluntu Demir Çağına tarihlenmektedir (**Tablo 4**). Önceki dönemlerden farklı olarak Karadeniz bölgesinde de *glacis*ler tespit edilmiştir.

Demir Çağı Doğu Anadolu'sunda Tunç Çağında görülen *glacis*lere göre daha az olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Demir Çağının erken evrelerinde *glacis* görülen Karkamış ve Şam'al dışında başka yerleşimlerde tespit edilmemiştir. Her iki yerleşimde de hemen hemen aynı döneme tarihlenen *glacis*ler yamaca gelecek şekilde inşa edilmişlerdir. Erozyonu engelleme görevini üstlenen *glacis*ler savunmaya anıtsallık katmıştır.

Orta Anadolu Demir Çağı yerleşimleri incelendiğinde genel olarak tepelik alan yerleşimlerinden bahsedilebilir. Alishar Höyükte karşımıza çıkan *glacis* diğerlerinden farklı olarak savunma duvarının önünde düz bir duvar gibi inşa edilmiştir. Düzgün taşlardan inşa edilmiş ve Tunç Çağı'nda görülen toprak *glacis* gibi değil, daha güçlü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Anadolu'da görülen *glacis*ler genel olarak, tıpkı Tunç Çağında olduğu gibi, Halys (Kızılırmak) Nehri üzerinde konumlanmıştır.

Gordion'da tespit edilen iki farklı *glacis* vardır. Bunlardan erkeni savunma duvarının önüne inşa edilmişken daha geç tarihli olanı kent kapısı önündeki yamaca inşa edilmiştir. Erken Phryg Dönemine tarihlenen erken tarihli *glacis* ile Hacıtuğrul Höyükte bulunan *glacis* benzerlikler göstermektedir. Gordion ve Hacıtuğrul yerleşimi içerisindeki *glacis*'in en erkenin Gordion'daki olduğunu düşünürsek, Gordion'a yakınlığıyla bilinen Hacıtuğrul Höyüğün aynı şekilde inşa edilmesi kültürel olarak etkilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte Hacıtuğrul Höyüğün bir Phryg yerleşimi olduğunu söyleyebiliriz. Orta Phryg Döneminde Phryg kültürü gösteren Daskyleion'da aynı tip ve işçilikte *glacis* inşa edilmiştir. Gordion'daki Erken ve Orta Phryg Dönemi'ne tarihlenen *glacis*'ler ile Hacıtuğrul Höyük ve Daskyleion'da inşa edilen *glacis*'ler basamaklı, kısmen düzeltilmiş kireçtaşı bloklardan meydana gelmektedir.

Çevre Kale yerleşiminde MÖ 8-7. yüzyıllara tarihlenen *glacis* Geç Hitit kültürünü yansıttığı söylenebilir. *Glacis* savunma duvarının hem dışına hem de iç tarafına yapılması ile ünik bir örnektir. Savunma duvarının önüne, duvardan başlayıp yamaca devam eden *glacis* Hattuşa Yerkapı'daki ile benzer şekilde inşa edilmiştir. Duvarın iç tarafında kalan *glacis* basamaklı olması bakımından Gordion, Hacıtuğrul Höyük, Daskyleion, Ortabelen ile benzer şekilde inşa edilmiştir.

Göllüdağ'da Bittel ve Baran bir *glacis* olduğunu bildirseler bile çalışma kapsamında yapılan incelemelerde başka bir yayında *glacis* izlerine rastlanılamamıştır.

Göllüdağ, Akalan ve Kerkenes'in Herodotos'un bahsettiği Lydia Pteria'sı olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşimlerin Pteria olduklarını Baran ve Dönmez özellikle bildirmektedirler. Ancak savunma yapıları ve askeri kale biçimi gösteren yerleşimler bahsedildiği gibi Lydia bağlantılı olarak askeri gözcü kaleleri olarak inşa edilmiş olabilirler. Sardeis'te görülen anıtsal savunma yapıları gibi inşa edilen savunma yapıları görülmektedir. Göllüdağ dışında Kerkenes ve Akalan'da savunma yapılarının önüne *glacis* de inşa edildiği görülmektedir. Kerkenes ile Akalan yerleşimleri işçilik bakımından benzerlik gösterse de Akalan'da inşa edilen sur duvarı ve *glacis* daha kaba biçimde karşımıza çıkmaktadır. Sardeis'teki sur duvarında taş temel üzerine kerpiç ve ahşap devam ettiği düşünülen yapının önünde kerpiçten yapılmış *glacis* inşa edilmesine karşılık Akalan ve Kerkenes'te inşa edilen savunma yapıları tamamen taştan anıtsal görünümlü olarak inşa edilmiş güçlü kalelerdir. Karadeniz ve Orta Anadolu'da yukarıdan aşağıya Akalan, Kerkenes ve Göllüdağ yerleşimleri sırayla iner gibi nerede aynı hizada konumlanmıştır. Kerkenes savunma yapıları ile Phokaia savunma yapıları da benzerlik göstermektedir. Tamamen taştan inşa edilen Phokaia savunma duvarlarının önünde *glacis* Kerkenes ile benzerlik göstererek yatay düz eğimli olarak inşa edilmiştir. Böylelikle Kerkenes, Sardeis ve Phokaia arasında bir ilişki olduğunu söylemek doğru olabilir.

Hattuşa ve Alişar Höyük ile yakın konumlu olan Kerkenes Dağ çevresinde Uşaklı Höyük, Kerkenes, Tilkigediği Höyüğü gibi yerleşimlerin kültürel olarak benzeşmesi tesadüfi değildir. Bu yerleşimlerin birbirlerini etkiledikleri görülmektedir.

Demir Çağı'nda Klazomenia'da bulunan *glacis* MÖ 7. yüzyıla tarihlenmiştir. Her ne kadar Sardeis'ten örnek alındığı düşünülse de yapı Sardeis *glacis*inden daha

erken olarak inşa edilmiştir. Ancak Lydialılar'ın Batı Anadolu saldırılarına karşı Klazomenai kendini savunmak için yapıyı inşa etmiş olabilir. Klazomenai bu sebeple *glacis* inşa ettiyse Lydialılar'ın mancınık, koçbaşı ve savunma duvarı temelinden tünel açma gibi savaş tekniklerinden faydalandıkları düşünülebilir. Klazomenai, Phokaia, Ortabelen, Kerkenes, Akalan gibi Demir Çağı yerleşimlerinin *glacis*leri düz, yatay olarak inşa edilmeleri bakımından benzerlerdir.

Sardeis savunma duvarları Gordion işçiliği devamı gibi yapılmıştır. Lydialılar Phrygler'den savunma yapılarıyla ilgili destek almış olabilir. Sardeis'te MÖ 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl ortalarına doğru inşa edilen *glacis* kerpiçten inşa edilmiştir. Demir Çağı Anadolu'sunda kerpiçten inşa edilen tek *glacis* örneğidir. Böylesine güçlü ve ihtişamlı bir kültürün neden kerpiçten *glacis* yaptığı bir soru işaretidir. Aynı zamanda Sardeis Gordion, Daskyleion, Klazomenai gibi yerleşimlerden *glacisi* tanıyor olmalıdır. *Glacis* Kimmer saldırıları ve ardından Pers tehlikesi düşünülerek hızlıca yapmak için kerpiçten inşa edilmiş olabilir. Neredeyse Anadolu'nun yarısına kadar gücünü kabul ettirmiş bir kültürün kerpiçten basit bir *glacis* yapmış olması düşündürücüdür. Özellikle biraz daha erken dönemde inşa edilen savunma duvarının ne kadar gösterişli olduğunu düşünürsek bunun başka bir sebebi olamaz. Pers ya da Kimmer tehdidi sebebi ile Sardeis dışında Klazomenai, Phokaia, Kerkenes, Akalan, **Demir Çağında Anadolu Dışındaki Örnekler** başlığı altında incelenen Thasos ve Palaiapaphos yerleşimlerindeki *glacis*lerin inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Phokaia savunma duvarının önündeki *glacisin* Sardeis etkili inşa edildiği düşünülebilir. *Glacis*lerin Lydia izniyle mi, Lydialılar'dan korunmak için mi ya da Pers tehlikesiyle mi inşa edildikleri bilinmemektedir. Ancak her ne olursa olsun Lydia izniyle yapıldığı görüşü hakimdir. Özellikle Kerkenes *glacis*leri ile benzerlikleri yoğunudur. Savunma duvarının önünde düz yatay olarak inşa edilmiştir. Tıpkı Kerkenes gibi tamamen taştan yapılmıştır.

Demir Çağında Daskyleion'da inşa edilen basamaklı *glacis* Gordion'daki Orta Phryg Dönemi *glacisi*yle benzemektedir. İşçilik ve taş tipleri, boyutları ve aynı zamanda *glacis* tipi ortak özellik sergilemektedir. Daskyleion'da Phryg savunma duvarı olduğunu bilinmektedir. Erken dönemlerde (Orta Phryg Dönemi) Daskyleion Phrygler'in bir kentiydi. Böylelikle *glacisin* benzer işçilikte olması sürpriz değildir.

Ancak Daskyleion'daki *glacis* tarihi bilinmemektedir. Gordion, Daskyleion ve Hacıtuğrul Höyükte ve Ortabelen, Smyrna'daki örneklerle basamaklı olmasından dolayı benzerlik göstermektedir.

Demir Çağı Anadolu'sunun en geç *glacis* örneği Smyrna'da basamaklı olarak inşa edilmiştir. Düzgün taşların bir araya gelmesiyle oluşan *glacis* Geç Demir Çağına denk gelen Klasik Döneme tarihlenmektedir. Gordion, Daskyleion ve Hacıtuğrul Höyük gibi yerleşimlerdeki *glacis*lere basamaklı olmasından dolayı benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Demir Çağında, Anadolu'da tasarlanan *glacis*lerin hemen hemen her çeşidi karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar farklılık gösteren yerleşimler ihtiyaçlar, ekonomik ve kültürel boyutlarına göre *glacis*ler inşa etmişlerdir. Tepelik alan yerleşimlerinden ziyade polis tarzı yerleşimler olmasından dolayı yamaca yapılan *glacis*ler Demir Çağında artık çok sık olarak görülmemektedir.

Demir Çağı Anadolu yerleşimleri genel olarak değerlendirilecek olursa Orta Anadolu ve Doğu Anadolu yerleşimleri genelde tepe yerleşimi biçimli olmasından dolayı *glacis*ler yamaca inşa edilmiştir. Ancak Orta Anadolu'da Hattuşa, Kerkenes gibi yerleşimler ve Batı Anadolu'da Daskyleion dışındaki polis biçimli yerleşimlerde savunma duvarının önünde *glacis*ler görülmektedir. Batı Anadolu savunma yapıları Orta Anadolu ve Doğu Anadolu savunma yapılarına göre daha geç dönemde inşa edilmiştir. Batı Anadolu'daki *glacis*lerin özellikle Arkaik Dönemde inşa edilmesinin sebepleri olarak yukarıda da belirttiğimiz gibi Lydia, Kimmer ve Pers tehlikelerini söylemek ve bahsedilen kültürlerin savaş teknolojilerine göre savunma yapıları inşa edildiği söylenebilir.

Lycia Bölgesinde yer alan Limyra'da da bir *glacis* bulunmuştur. Savunma duvarının önünde yer alan *glacis* kesme taştan meydana getirilmiştir. Toprak dolgu üzerine tasarlanan *glacis* savunma duvarının temel kısmından biraz yukarıda başlayıp zemin doğru inmektedir. Savunma duvarına payanda görevi görmüştür. MÖ 4. yüzyıl ve sonrasında inşa edildiği düşünülmektedir²⁸⁴. *Glacis* Phokaia, Kerkenes gibi yerleşimlerde görülen ile benzer tipolojide inşa edilmiştir. Limyra benzeri bir *glacis*

²⁸⁴ Marksteiner, 1994: 46-50, Lev. 10, 2; Çörtük, 2004: 41.

yine Lycia Bölgesinde yer alan Gagai’de görülmektedir. Tipolojik özellikleri, kesme taş ve işçilik birbiriyle benzemektedir. Tarih olarak da MÖ 4. yüzyıl ve sonrası verilmiştir²⁸⁵.

İzmir’in Bergama ilçesinde yer alan Pergamon yerleşiminde bir *glacis* yapısıyla (Lev. 28.1) karşılaşılmıştır. Helenistik Döneme tarihlenen yapı Anadolu’da bilinen *glacis*ler içerisindeki en geç tarihli yapıdır. Ancak *glacis*ler Orta Çağda (1.2.24. **Geç Dönemde Görülen Örnekler** başlığında bilgi verilmiştir) yeniden karşımıza çıkacaktır. Pergamon *glacisi* Philateiros Duvarı olarak adlandırılan yapı grubu içerisinde inşa edilmiştir. Düz yatay olan *glacis* yapısının iç dolgusu düzensiz irili-büyük taşlardan oluşmaktadır. *Glacis*, sur yapısındaki kapı lokasyonuna konumlanmıştır. Kentte Philetairos’tan sonra sur duvarları yenilenmiştir. Yenilenen sur duvarının altında çok az eski yapıya ait kalıntılar günümüze gelmiştir²⁸⁶. Pergamon’daki *glacis* özellikle Kerkenes ve Phokaia’daki gibi dış yüzeyi kızak gibi dik şekilde inşa edilmiş ve düz yatay taş *glacis* grubu altında tasarlanmıştır. Bir kale yerleşimi olan Pergamon’a düşman saldırılarında kaleye çıkmayı engellemek ve savunma yapısına payanda görevi görsün diye *glacis* inşa edilmiş olmalıdır.

Muğla’nın Milas ilçesine yakın konumda bulunan Beçin Kalesi’nde bir *glacis* yapısı (Lev. 28.2) ile karşılaşılmıştır. Yapının tarihiyle ilgili henüz bir çalışma yapılmadığı için tarihini bilememekteyiz. Kale yerleşiminde ana kapı (yerleşimin doğusu) kulesini ve kalenin Milas tarafında (kalenin kuzeyi) kalan kuleyi *glacis* yapısı desteklemektedir. *Glacis* tıpkı Pergamon, Kerkenes ve Phokaia’daki gibi inşa edilmiş, düz yatay taş *glacis* grubu içerisinde yer almıştır.

1.3.23. Demir Çağında Anadolu Dışındaki Örnekler

Alişar ve Acemhöyük’te görülen toprak *glacis*lerin benzeri Tell Mari’de (Tell Hariri) Erken Tunç Çağı III’te inşa edilmiştir²⁸⁷. Devamı olan süreçte yani Orta Tunç Çağında da daha gelişmiş olarak dolgu malzeme üzerine taş kaplama şeklinde inşa

²⁸⁵ Marksteiner, 1994: 50-51, Lev. 11, 1-2; Çörtük, 2004: 41.

²⁸⁶ Pergamon *glacisi* için bkz; Mellink, 1991: 149; Marksteiner, 1994: 51-52; Radt, 2002, 21-23; Çörtük, 2004: 41; Vergnaud, 2012: 175.

²⁸⁷ Tell Hariri *glacis*leri için bkz; Burke, 2004: 350; Butterlin ve Rey, 2016: 30; Rey, 2016: 36-37.

edilmiştir ve artık savunma duvarı ile *glacis* 10 metreden fazla ölçülere sahip olmuştur²⁸⁸.

Demir Çağı Anadolu'sunda da sık tercih edilen taş kaplama türü Klazomenai, Gordion, Daskyleion, Çevre Kale, Sinop Kalesi, Karkamış ve Sam'al yerleşimlerinde görülmüştür. Benzeri; Lübnan'ın sahil kesiminde yer alan Byblos yerleşiminde Erken Tunç Çağından itibaren savunma yapıları inşa edilmiş, Demir Çağı'na tarihlenen bir *glacis* inşa edilmiştir²⁸⁹. Byblos *glacisi* **1.2.22. Tunç Çağında Anadolu Dışındaki Örnekler** başlığında değinildiği gibi Tunç Çağından Pers Dönemine dahil olmak üzere toplam 3-4 kere değişime uğrayarak günümüze gelmiştir. Taş kaplama şeklinde inşa edilen *glacisin* örnekleri erken dönemden günümüze kadar gelmektedir²⁹⁰.

Basamaklı olarak karşımıza çıkan Gordion, Hacituğrul ve Daskyleion gibi yerleşim yerleri *glacisi* ile benzer olarak; günümüzde İsrail sınırlarında konumlanmış yerleşim yerlerinden David'de savunma duvarının önünde, onu destekleyen *glacis* inşa edilmiştir²⁹¹. Taş kaplamalı, iç dolgusu keramik parçaları, irili ufaklı taşlar ve topraktan oluşmuştur. Yaklaşık 7 metre uzunlukta karşımıza çıkmaktadır. Basamaklı olan *glacis* Arkaik Döneme tarihlenmektedir²⁹².

Yunanistan'ın Thasos Ada'sında Geç Arkaik Döneme ait savunma duvarının önünde bir *glacis* inşa edildiği bildirilmiştir²⁹³. Kharites Kapısı olarak adlandırılan kapı lokasyonunda emplekton duvar tekniğinin en erken örneklerinden biri M4 Duvarı olarak adlandırılan savunma duvarında görülmektedir ve duvarın da önünde gnays taşı bloklardan *glacis* inşa edilmiştir. Sadece savunma duvarının genişliği temelde yaklaşık 5,5 metre genişliğindedir. *Glacisle* birlikte 10 metreden daha fazla olarak hesaplanmıştır. Düzensiz taşlardan yapılan *glacisin* iç dolgusu ne olduğu belirsizdir.

²⁸⁸ Butterlin ve Rey, 2016: 30-32; Rey, 2016: 36.

²⁸⁹ Byblos *glacisi* için bkz; Burke, 2004: 390-399; Sala, 2013: 179-184.

²⁹⁰ Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail'deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir.

²⁹¹ David *glacisi* için bkz; Shiloh, 1978: 166-167; Shiloh, 1980: 13-16; Shiloh, 1981: 166-167.

²⁹² Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'de görülen bu tipteki *glacisin* diğer yerleşim yerleri hakkında İsrail'deki Tell Poleg başlığı altında bilgi verilmiştir. Anadolu'da Demir Çağı'nda görülen örnekler ise Lübnan'daki Byblos başlığı altında bilgi verilmiştir.

²⁹³ Thasos *glacisi* için bkz; Tomlinson, 1995-1996: 31; Blackman, 1999-2000: 103-104; Blonde vd. 2000: 904, fig. 7; Blonde vd. 2002: 258-260, fig. 89; Paksoy, 2018: 568-569; Paksoy, 2019: 120-126. lev. XLVI 1.

25 metreden fazla uzunluktadır. Ancak özellikleri bakımından Anadolu'daki taş kaplama tipindeki *glacis*lere benzemektedir.

Kıbrıs'ta yer alan Paphos (Palaiapaphos) yerleşimi Pers tehlikeleri ve saldırıları döneminde savunma yapılarını güçlendirmişlerdir. Geç Arkaik Dönemde sur duvarına bağlı olarak *glacis* inşa edilmiştir²⁹⁴. Daha sonradan savunma yapılarına zarar vermek için tünel yapılmıştır.

Anadolu'da bulunan taş kaplama şeklindeki *glacis* benzeri, Yunanistan'da yer alan Nemea'da yuvarlak olan bir kulenin temel kısmında kuleye destek sağlar şekilde inşa edilmiştir²⁹⁵. Payanda görevini üstlenen *glacis* yuvarlak olan kule temelinden zemine doğru dik bir şekilde devam etmektedir. MÖ 5. yüzyıla tarihlenen savunma duvarı kuleler ile güçlendirilmiştir.

Helenistik Dönemde Anadolu dışında Yunanistan'da yer alan Samikon savunma duvarları içerisinde bir *glacis* ile karşılaşmıştır²⁹⁶. Poligonal tarzda inşa edilen savunma duvarı kuleler ile güçlendirilmiştir. Kule 2 z olarak adlandırılan yapının temel kısmından yamaca doğru düz yatay taş *glacis* taş kaplama gibi tasarlanmıştır. Bu bakımdan Anadolu'daki duvar önünde ve duvarın altında yamaçta *glacis*ler ile kıyaslamak doğru olacaktır. *Glacis* bu hayliyle kuleye payanda görevini üstlenmiştir. Samikon'da görülen *glacis* Helenistik Döneme tarihlenmektedir.

1.3.24. Geç Dönemde Görülen Örnekler

Emplekton duvar sayesinde neredeyse tamamen yok olan *glacis*ler Orta Çağ²⁹⁷ sonlarına doğru yeniden görülmeye başlanmıştır. Özellikle Geç Roma (Bizans) Dönemindeki kalelerde karşımıza yeniden çıkan *glacisi* tercih etmelerinin sebepleri çeşitlidir. En önemli neden olarak kuşkusuz kaleye tırmanmaya çalışan düşmanlara karşı adeta bir kızakla karşı karşıya bırakmak suretiyle kaleye erişmelerini engellemek istemeleri sayılabilir. **2.2. Glacis Terminolojisi** başlığı altında da belirtildiği gibi²⁹⁸, aynı dönem içerisinde ateşli silahların bulunduğunu ve bu ateşli silahların kaleye yapılan saldırılarda kale savunma duvarının önündeki *glacis* adeta bir bloke etme

²⁹⁴ Paphos *glacisi* için bkz; Paksoy, 2018: 568-569; Paksoy, 2019: 14, 94, lev. XXXII 1-2.

²⁹⁵ Nemea *glacisi* için bkz; Lord, 1939: 81.

²⁹⁶ Samikon *glacisi* için bkz; Bisbee, 1937: 536.

²⁹⁷ Orta Çağ kronolojisi için bkz; Çıvgın, 2008.

²⁹⁸ Ayrıca bkz; Stokstad, 2005: 84; Özen ve Yazıcı, 2017: 212.

işleviyle inşa edilmiştir. Eğimli destek duvarının tercih edilme sebepleri bun bahsedilenler dışında kale duvarının çevresinde yabancı bitki çıkmasını engelleme, yağmur suyunu kolayca uzaklaştırma gibi çözümleri de vardır. Kuşkusuz diğer bir özellik de saldırı yapanlar kolayca görülür ve o an savunmaya geçilebilir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun bahsedilen dönem içerisinde hakimiyetini kaybetmesiyle birlikte kale yerleşimlerinin çoğaldığını görmekteyiz. Hızlıca inşa edilen kale duvarları ve kuleleri emplekton duvar uygulanmaması sonucu oldukça güçsüz olarak inşa edilmiştir. Genelde tepelerde olan kale yapılarının doğal veya suni yoldan kaymaması sebebiyle *glacis*ler payanda görevini üstlenmesi adına yeniden tasarlanmışlardır.

Orta Çağ kale mimarisinde görülen eğimli destek duvarlarına *talus* ismi verilmiştir²⁹⁹. Kale üzerinde inşa edilen savunma duvarının altından başlayıp düz zemine kadar inen yüzey *talus* ile tarif edilmiştir.

Orta Çağ ve sonrasındaki *glacis*leri incelenecek olursa, ilk örnek; Suriye'de bulunan Şövalyeler Kalesi 11. yüzyılda kale haline getirilmiştir. 12.-13. yüzyıllarda da değişime uğramıştır. Kalede bir *glacis* inşa edilmiştir³⁰⁰. İç kale tarafına inşa edilen *glacis* bilinen *glacis*ler içerisinde günümüze en sağlam gelenlerden biridir. Burada inşa edilen *glacis* bir kızak gibi tasarlanmıştır. İç kale içerisindeki savunma duvarının temelinden başlayan *glacis* zemine kadar inmektedir. Oldukça anıtsal bir görünümündedir.

Lemnos (Limni) Adasında bulunan Myrina Kalesi 12. yüzyılda inşa edilmiştir³⁰¹. *Glacis* kalenin uçurum görülmeyen kısımlarında, yani düşmanın kolayca erişebileceği savunma duvarlarının temelinden aşağıya doğru inşa edilmiştir. Kızak görevi gören *glacis* aynı zamanda savunma duvarına payanda görevi görmüştür. Bu *glacis* taş kaplama grubundaki gibi inşa edilmiş olmasına karşılık düz yatay taş *glacis* grubuna da girmektedir.

²⁹⁹ *Talus* için bkz; Hugh, 1911: 386; Stokstad, 2005: 174.

³⁰⁰ Darwish, 2016: 114.

³⁰¹ Marangou, 2006: 130-135.

İngiltere’de Medway Nehri’nin doğu kıyısına Rochester Kalesi inşa edilmiştir. 12. yüzyıl kalesinin kuleleri *glacis* ile güçlendirilmiştir³⁰². Rochester Kalesinde görülen *glacis* Alishar’ın Demir Çağında inşa edilen *glacisi* ile aynı grupta yer almaktadır.

Portekiz’de bulunan Aziz George Kalesi 12. yüzyılda inşa edilmiştir. Kale savunma duvarının önünde, özellikle savunmanın güçsüz kaldığı yerlere ve kulelerin temel kısımlarında *glacis* inşa edilmiştir³⁰³.

İtalya La Spezia’da inşa edilmiş San Giorgio Kalesi 14. yüzyıla tarihlenmektedir. Kalenin kulelerini güçlendirmek için *glacis*ler inşa edilmiştir. Kuleye erişmeyi neredeyse imkansız hale getiren *glacis*ler Phokaia, Kerkenes’teki gibi kule duvarının önüne yatay tasarlanmıştır³⁰⁴.

Fransa’da bulunan Salses Kalesi 15. yüzyılın sonuna doğru inşa edilmiştir. Düz bir zemine inşa edilen kale önünde önce bir hendek ve sonrasında *glacis*³⁰⁵ tasarlanmış ardından ise kalenin savunma duvarları yükselmektedir. *Glacis* savunma duvarına payanda görevi görmüştür. Bu haliyle Phokaia’daki gibi duvar önünde düz yatay *glacis* grubuna dahil edilmiştir.

İngiltere Warwickshire’de yer alan Kenilworth Kalesi 13. yüzyılda inşa edilmiş, 16. yüzyılda son halini almıştır. Kale burçlarının bazılarında *glacis* yapılmış³⁰⁶ ve bu sayede burçlar güçlendirilmiştir. İnşa edilen *glacis* Alishar’daki Demir Çağında görülen ile aynı grupta yer almıştır.

Fransa’da Topçu Kulesi 16. yüzyılda inşa edilmiş bir kaledir³⁰⁷. Gözlem kulesinin alt kısmına bir *glacis* inşa edilmiştir. Duvarın önüne inşa edilen *glacis*ler gibi yapılmıştır ve o grupta incelemek doğru olacaktır.

Anadolu ve çevresinde özellikle emplekton duvarın ortaya çıkmasıyla yavaş yavaş kullanımı azalan *glacis*ler Orta Çağa girildiğinde tekrar mimaride görülmeye

³⁰² Rochester Kalesi için bkz; Stokstad, 2005: 7.

³⁰³ Aziz George Kalesi için bkz; Silva, 1987: 55.

³⁰⁴ La Spezia Kalesi için bkz; <http://www.comune.laspezia.it/> (09.06.2022).

³⁰⁵ Salses Kalesi için bkz; <https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/merimee/IA00029716> (10.06.2022).

³⁰⁶ Kenilworth Kalesi için bkz; Stokstad, 2005: 15.

³⁰⁷ Topçu Kulesi için bkz; Özen ve Yazıcı, 2017: 212.

başlanmıştır. Özellikle Batı’da bulunan kalelerde *glacis*lerin gözle görülür bir şekilde artışı söz konusudur.

2. BÖLÜM: GLACİSLER

2.1.Glakis Nedir

Birçok kazı raporunda ya da yayınlarda, yerleşimlerde yapılan çalışmalarda tespit edilen *glacis*lerden genelde söz edilmemektedir. Söz konusu kazı raporlarında ve yayınlarda taş döşeme, şev, eğimli kuşak, rampa gibi söylemler tam olarak terimi karşılamayan ve yetersiz tanımlardır. Bu yüzden bilgilerimiz oldukça kısıtlı kalmaktadır. En kısa tanımıyla ‘eğimli destek duvarı’ *glacis*in tanımını karşılayacaktır. Bu eğimli destek duvarı sadece savunma duvarının önünde olmaksızın yamaçlarda ya da tepe yerleşimlerindeki evlerin duvarlarına veya yerleşimdeki yapılara yaslanmış şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Tunç Çağında tepe yerleşimlerindeki erozyonu engellemek için, Demir Çağının ortalarında ise saldırı yapanlara karşı inşa edilmiştir. Belirtilen sebepler dışında da şüphesiz farklı işlevi olan *glacis*ler yağmur sularını yaslandığı yerden uzaklaştırmış, yaslandığı yerdeki yabani ot gibi istenmeyen bitkilere engel olmuş, inşa edildiği yere anıtsallık katmış, savunma amaçlı yapıldığında saldırı yapan askerlerin saklanılacak olan kör olanlar ortadan kalkmış ve yaslandığı yerin sağlamlığını arttırmıştır.

2.2.Glakis Terminolojisi

Glacis Fransızca bir terimdir. Fransızca anlamına bakıldığı zaman savunma yapısının önünde kalan yamaca verilen isim olduğu görülmektedir³⁰⁸. Yani eğimi tarif etmek için kullanılan bir terimdir. Naiboğlu³⁰⁹ *glacis*in Türkçe karşılığı için savunma duvarını dıştan çevreleyen ve taş kullanarak ya da toprak kullanarak yapılmış eğimli kuşak demiştir. Koşan³¹⁰ savunma duvarının dışında, duvarın dip kısmına eğimli kaplama taş ya da kil gibi sıkıştırılmış toprak döşeme olarak tanımlamıştır. Arseven³¹¹ Türkçe karşılığı olarak askeri mimaride siper şevi terimi karşıladığını savunmuştur. Baran³¹² ve Paksoy³¹³ en net tanım olarak eğimli destek duvarı tanımını söylemiştir. Çiğdem Maner³¹⁴ *glacis*ler için; surların önündeki eğimli yüzey olarak tanımlamıştır.

³⁰⁸ Wright, 1968: 1; Wernick, 2016; 115-116.

³⁰⁹ Naiboğlu, 2017: 30.

³¹⁰ Koşan, 2009: 16-17.

³¹¹ Arseven, 1943: IV.

³¹² Baran, 2016: 76.

³¹³ Paksoy, 2019: 14.

³¹⁴ Maner, 2019: 169.

Leick,³¹⁵ *glacisi* savunma yapısının ön tarafına doğru uzanan yapay ya da doğal eğim olarak vurgulamıştır. Kaplan³¹⁶ *glacislerin* askeri amaçla tasarlanmış, askeri yapılar olduğunu, saldırı yapanlar topografik dezavantaja sahip olacağını bildirmiştir. Yine Kaplan'a göre savunma yapısı ve sur duvarının bağlantılı olması gerekmediğini ve ikisinin her zaman ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindedir. Burke³¹⁷ erozyonu önleyen eğimli duvar yorumunu yapmıştır.

Arkeolojide yığma toprak set terimini de *glacis* başlığı altına almak yanlış olmayacaktır. Çünkü ikisinin de görevleri tamamen ortaktır. *Glacis* terimi yerine genelde rampa³¹⁸ ya da taş yamaç döşemeleri³¹⁹ terimleri de kullanılmıştır. Bazen şev, taş kaplı eğim ve eğimli duvar gibi terimler de tercih edilmiştir.

2.3.Glasis Tercih Edilme Sebepleri

Glacis tercih edilme sebepleri içerisinde avantajlarını inceleyecek olursak; verilen eğim sayesinde savunma duvarının temel kısmında kalan ölü alan artık karşımıza çıkmamaktadır. Böylelikle saldırı yapanların saklanma yeri ortadan kalkmıştır³²⁰. Ancak Aaron Alexander Burke³²¹ *glacisi* yapılarının tek nedeni erozyon önlenmesi olacağını ve savaş teknikleri bakımından planlanmadığını savunmaktadır. *Glacisler* yapılırken dere taşları, kil kullanılarak *glacisin* hava geçirmemesi ve dolayısıyla sağlam olmasına bağlamaktadır. Maner³²² *glacislerin* savunma yapılarını korumak için inşa edildiğini; yağmur suyundan korumuş, düşmanın yaklaşması engellemiş olduğunu bildirmiştir. Leick³²³ *glacisin* düşman askerinin gizlenmesini önlediğini söylemiştir. Nicholas Wernick'de³²⁴ *glacis* sayesinde saldırı altında kalan kentin savunma önündeki düşman askerinin saklanmayacağını bildirmiştir. Valintina Cinieri, Lorenzo D'alfonso, Marco Morandotti³²⁵ *glacis* sayesinde yerleşim sakinleri düşmanın iyi görüldüğünü ve

³¹⁵ Leick, 1988: 88.

³¹⁶ Kaplan, 1975: 3.

³¹⁷ Burke, 2004: 113-114.

³¹⁸ Koşan, 2009: 1.

³¹⁹ Koşan, 2009: 16-17.

³²⁰ Yadin, 1963: 20; Koşan, 2019: 16-17.

³²¹ Burke, 2004: 95.

³²² Maner, 2019: 168-169.

³²³ Leick, 1988: 88.

³²⁴ Wernick, 2016: 115.

³²⁵ Cinieri vd. 2014: 5.

böylelikle iyi savunma yapıldığını düşünmektedirler. Raudolf Naumann³²⁶ eğikliği düzlemek, bitkilerin çıkmasını engellemek ve düşman tırmanışlarını engellemek için *glacis*lerin inşa edildiğini anlatmıştır. Paksoy³²⁷ *glacis* sayesinde koçbaşı, mancınk gibi ağır silah kullanımı bloke ettiğini ve duvar temellerine saldırının engellediğini bildirmiştir. Vergnaud³²⁸ *glacis* sayesinde saldırı yapanların kör noktada saklanmasını engellendiğini ve buna ek olarak savunma duvarının temellerine zarar verememelerinden dolayı tercih edildiğini bildirmektedir. Ayrıca duvarın dibindeki yabani bitkileri önlemiş ve yağmur suyu zararlarına da engel olduğunu vurgulamaktadır. Sebastien Rey³²⁹ ilkel koçbaşı savaş aracına karşılık savunma duvarlarının *glacis* ile güçlendiğini söylemektedir. Jacques Lagarce³³⁰ “*glacis*ler sayesinde savunma duvarlarının temelleri tahrip edilmekten ve yıkılmaktan kurtulmuştur” (Lagarce, 1982: 157.) yorumunu yapmıştır. Peter Parr³³¹ *glacis*lerin askeri yenilikler olmadığını ve erozyona karşı korumaya hizmet ettiğini vurgulamıştır. Naumann³³² özellikle erken dönemlerdeki *glacis*lerin höyük tarzı yerleşimlerde bir zorunluluktan inşa edildiğini söylemektedir. İlk zamanlar sadece yığma toprak set yapılmış, ancak bu sistemde toprak kazılıp savunma duvarına zarar verildiği için üzerine taş kaplama yapıldığını bildirmiştir.

Sonuç olarak; *glacis*ler her ne sebeple yapılmış olursa olsun savunma duvarına destek olmuş, payanda görevi görmüş, erozyonu engellemiş, yağmur sularının savunma duvarı temeline zarar vermesini engellemiş, yine savunma duvarının önünde yabani bitki yetişmesini engellemiştir. Ayrıca estetik görünüm sağlarken düşmanların savunma duvarı temeline saldırıp duvarı yıkmasını da engellemiştir. Aynı zamanda *glacis* anıtsal görünüm ve gücü göstermektedir.

Koşan³³³ *glacis*lerin Neolitik Çağdan beri kullanımının olduğunu savunmaktadır (Tablo 1). Özellikle Tunç Çağı Anadolu’sunda yoğun kullanımının sebebi savaşların çoğalması ve savunma yapılarının güçlenmesidir. Artan savaşlar

³²⁶ Naumann, 1991: 314.

³²⁷ Paksoy, 2019: 14-15.

³²⁸ Vergnaud, 2012: 172.

³²⁹ Rey, 2016: 39.

³³⁰ Lagarce, 1982: 157.

³³¹ Parr, 1968: 43.

³³² Naumann, 1991: 314

³³³ Koşan, 2009: 180.

yeni savunma ihtiyaçları doğurmuş, ayrıca yerleşimlerin gelişimi ile yapay tepe olan höyüklerde saldırı ya da savunma olmaksızın erozyonu engellemek isteme sonucunda *glacis*ler inşa edilmiştir.

*Glacis*in ilk kez kullanımının savunma güçlenmesinden çok sur duvarının kaymasını önlemek için, yani payanda görevi için tercih edildiği düşünülebilir. Bilinen en erken *glacis*ler sur duvarının kaydığı yerlere inşa edilmiştir. En erken buluntulardan biri olduğu savunulan Mezraa-Teleilat Höyük çevre duvarıyla birlikte yapılan *glacis*in böylelikle yapıldığı bildirilmiştir. *Glacis*lerin en erken kullanımı Batı Anadolu’da Erken Tunç Çağına tarihlenmektedir³³⁴ (**Tablo 1**).

MÖ III. binyılda Batı Anadolu ve Ege Ada yerleşimlerindeki kapı, kule, sur, *glacis* gibi savunmaya ait olan elemanlar anıtsal hale gelmiştir³³⁵. Yine MÖ III. bin Anadolu’sunda yerleşim düzeni en basit haliyle bir avlu etrafında radyal planda düzenlenmiş yapılardan oluşmaktadır. Dairesel görünümlü yerleşim etrafında genelde savunma yapıları ve içerisinde *glacis* görülmektedir³³⁶. Troia, Bademağacı Höyüğü, Karataş Semayük, Liman Tepe, Bakla Tepe Höyüğü, Kanlıgeçit Höyüğü, Küllüoba Höyüğü, Demircihöyük ve daha birçok Tunç Çağı Anadolu yerleşimi radyal planda kentlerini kurmuşlardır. Bahsedilen yerleşimlerin ortak diğer özelliği ise *glacis* inşa etmeleridir (**Tablo 1**).

Demir Çağına girildiğinde Lydialıların ve Perslerin savunma duvarlarına saldırıları bilinmektedir. Örnek olarak Eski Smyrna, Gordion, Paphos Soloi ve Thasos’taki kuşatma tümsekleri buluntusu³³⁷ söylenebilir. Savunma duvarlarını yıkmak için koçbaşı ve mancınık sisteminin yanında savunma duvarını temelden kazıp yıkması veya tüneller açıp kente girme uygulamasının kullanılması *glacis* ihtiyacını doğurmuştur. Bahsedilen saldırı tekniklerinin Yeni Asur Döneminde Doğu Akdeniz’de kuşatmalarda kullanıldığı ve buradan da Persler tarafından benimsendiği bilinmektedir³³⁸. Dolayısıyla Anadolu’da Kerkenes, Gordion, Sardeis, Phokaia gibi kentler daha güçlü savunma yapıları inşa ederken *glacis* uygulamasını yapmışlardır.

³³⁴ Vergnaud, 2012: 176.

³³⁵ Naiboğlu, 2019: 160.

³³⁶ Durğun, 2012: 16.

³³⁷ Nicholls 1958/1959: 128; Paksoy, 2018: 556-571; Paksoy, 2019: 14-15.

³³⁸ Frediksen, 2011: 69; Paksoy, 2018: 556-557; Paksoy, 2019: 14-15.

Kent kapıları saldırıya en uygun alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yapılan saldırılara karşı üstünlük sağlayacak mimari yapılar geliştirmek kenti koruyacaktır.

Yine aynı dönemde Geç Hitit Devletleri olan Kargamış, Sam'al, Orta Anadolu'da Phrygia ve Batı Anadolu'da Lydia uygarlıkları savunma yapılarını Yakındoğu ve Anadolu saldırılarına karşı güçlü ve kuşatmaya karşı koyacak mimari düzenlemelerle inşa edilmiştir. Batı Anadolu'ya savunma yapılarının yayılımı Lydialı mimar ve mühendislerin katkılarıyla olmuştur³³⁹.

Sonuç olarak savunma yapıları ilk inşa edilmesinden Demir Çağı sonuna kadar, ihtiyaçlar doğrultusunda savunmalara ekleme-çıkarma yapılmış, teknoloji ve yenilikler kullanılmıştır.

Arkaik Dönem sonrasında *glacis* inşasının azalması ve Klasik Dönemden sonra neredeyse hiç görülmemesinin sebebi olarak emplekton duvar tekniği sayesinde atkı bloklarının savunma duvarının daha sağlam olmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır³⁴⁰.

2.4. İnşa Malzemesi

*Glacis*ler inşa edilirken çok çeşitli inşa malzemelerinden yararlanılmıştır. Genelde yerleşim yerlerinin ihtiyaçları ve mevcut imkanlar doğrultusunda çeşitler kısıtlı ya da farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bir yerleşimde mütevazı *glacis*ler inşa edilirken başka bir yerleşimde anıtsal *glacis*ler inşa edilmiştir.

Taş en çok kullanılan inşa malzemesidir. Sebebi kolay ulaşılabilir ve sağlam olmasıdır. Ancak bazen tüm yapının taştan yapılması bazen de sadece kaplama şeklinde kullanılması karşımıza çıkmaktadır. İç dolgu olarak moloz, üretim artıkları, irili ufaklı taşlar, toprak, kil gibi malzemeler sık kullanılmıştır. Kerpiç kullanımı bugüne kadar Anadolu'da bilinen Alalakh'ta ve Sardeis'te karşımıza çıkmıştır. Çok az korunmuştur.

³³⁹ Paksoy, 2018: 557.

³⁴⁰ Paksoy, 2019: 15.

2.5.Glasis Tipolojisi

Anadolu'nun hemen hemen tüm coğrafyasına yayılan *glacis*ler kendi içerisinde çok farklı çeşitlerde inşa edilmiştir. Çalışma kapsamında tespit edilen *glacis*lerin tipolojileri yapılmıştır. *Glacis* çeşitleri 7 başlık altında toplanmıştır.

2.5.1. Duvar Altında Yamaçta Glasis

Sur duvarının altında yamaçta *glacis* (**Lev 28.1**) özellikle yapay tepelerin yamaç kısımlarına inşa edilmiştir. En çok tercih edilen çeşitlerden biri *glacis* grubu, genelde düzensiz taşların yamaca yaslanması ile oluşmuştur. Ancak düzenli, basamak şeklinde yapılan örneklerle de karşılaşmıştır. İlk amaç erozyonu önleyip tepelik alandaki yapıların zarar görmesini engellemektir. İncelenen başlık altındaki *glacis*in kesinlikle savunma duvarına ait olması gerekmez. Örnek olarak Demircihöyük yerleşmesinde, yamaca inşa edilen *glacis* savunma duvarına değil radyal planlı kentte evlerin arka duvarına destek olmaktadır. Arka duvarlar aynı zamanda yerleşimde savunma duvarları olarak işlev görmüşlerdir. Yani dolayısıyla Demircihöyük gibi yerleşimlerde görülen *glacis*ler de incelenen başlık altında toplanmıştır.

2.5.2. Duvar Önüne Düzensiz Taşlardan Glasis

Sur duvarının önüne düzensiz taşlardan inşa edilen *glacis* (**Lev 28.2**), yapıları savunmaya destek olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzensiz taştan inşa edilen bu türde genelde dış yüzey daha düzgün taşlar seçilerek inşa edilmişlerdir. Savunma duvarının önüne eğimli dizilen taş sırasından oluşmaktadır. Savunma duvarının yıkılmasını engellerken savunmaya anıtsallık katmıştır. Bahsedilen *glacis* türü savunma duvarına destek olurken aynı zamanda da erozyonu engellemiş, duvarın önünde oluşacak ve duvara zarar verecek bitkiler engellemiş, yağmur sularının zararlarına izin vermemiştir. Aynı zamanda saldırı yapanlar savunma duvarına saklanma avantajını kaybetmiştir.

2.5.3. Duvarla Birleşik Basamaklı Taş Glasis

Savunma duvarıyla bir bütün olarak inşa edilen *glacis* (**Lev 28.3**). Savunma yapısında kullanılan düzgün kesme taşlardan oluşan *glacis*in dış yüzü bir basamaktır. Savunma duvarıyla birleşik yapılması, savunma yapısını daha güçlü hale getirmiştir. Bahsedilen *glacis*lerde bir dezavantaj vardır. Saldırı yapanların basamağı kullanarak

daha rahat şekilde savunma duvarına ulaşması kaçınılmazdır. O yüzden çok tercih edildiği söylenemez. Tek örnek olarak Alişar'da inşa edilen *glacis* incelenen tür içerisinde yer almaktadır.

2.5.4. Duvar Önünde Basamaklı Taş Glacis

Savunma duvarının önünde basamaktan inşa edilen *glacis* (Lev 28.4), incelenen bir başka türdür. Savunma duvarındaki gibi düzgün kesilmiş taşlardan inşa edilen *glacis* duvarın önüne eğimli bir şekilde basamaklı olarak inşa edilmiştir. Tıpkı Sur Duvarıyla Birleşik Basamaklı Taş *Glacis* örneğinde olduğu gibi basamak sayesinde saldırıyı gerçekleştirenler savunma duvarına daha kolay ulaşmıştır. Dolayısıyla basamaklı taş *glacis* çok tercih edilmemiştir.

2.5.5. Duvar Önünde Düz Yatay Taş Glacis

Sur duvarının önüne inşa edilen *glacis* türü, yatay şekilde düzgün taşlardan bir araya gelmiştir (Lev 28.5). Sanki taşlar üst üste konulmuş ve sonrasında yatay kesilmiş gibi izlenmiş vermektedir. Rampa görünümündeki *glacis* sayesinde saldırı yapan düşmanların sur duvarına ulaşması oldukça zor hale gelmiştir. *Glacis* erozyonu engellemiş, duvarın önündeki bitkilerin çıkmamasını sağlayıp duvarın zarar görmesine izin vermemiştir. Savunmaya anıtsallık katmıştır. Özellikle Demir Çağına girildiğinde en çok tercih edilen *glacis* çeşitlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5.6. Duvar Önünde Taş Kaplama Glacis

İncelenen bir diğer tür sur duvarının önünde inşa edilen dolgu üzerine taş kaplama yapılan (Lev 28.6) türdür. *Glacis*ler içerisinde en çok tercih edilen çeşit taş kaplama olarak inşa edilenlerdir. Savunma duvarının önüne dolgudan eğimli bir düzlem yapılmıştır ve üzerine genelde düzgün taşlardan oluşan kaplama yapılmıştır. Bazen basamaklı olarak da karşımıza çıkmaktadır. İç dolguda sıkıştırılmış toprak, moloz, irili ufaklı taş çeşitleri, kil ve atık malzemeler gibi işlevi olmayan malzemeler kullanılmıştır. Erken Tunç Çağından Demir Çağına kadar olan süreçte kullanım görmüştür.

2.5.7. Duvar Önünde Toprak Glacis (Glacis Taklidi)

İncelenen bu grup içerisindeki *glacis*ler taş örneklerinin taklidi gibi yorum yapmak doğru olacaktır. *Glacis* çeşitleri içerisinde incelenen son örnek içerisinde yer

alan sur duvarının önüne yapılmış topraktan *glacis* tir (**Lev 28.7**). Toprak *glacis* çeşidi diğer örneklerin içerisinde en az kullanılan *glacis* tir. Tek işlevi erozyonu engellemektir. Dolayısıyla çok tercih edilmemiştir. Savunma duvarının önüne sıkıştırılmış toprağın eğimli halde koyulması ile inşa edilmiştir. Muhtemelen acele şekilde yapılma ihtiyacından dolayı sadece toprak kullanılmış olmalıdır. Ancak unutulmamalıdır ki en çabuk tahrip olacak *glacis* çeşididir ve günümüze kadar gelememiş olabilir. Ayrıca kazısı yapılan yerlerde dikkat edilmemesinden kaynaklı gözden kaçmış olabilir.

SONUÇ

*Glacis*in Türkçe olarak en kısa tanımına eğimli destek duvarı demek, anlamını karşılamaya yetecektir. Her ne kadar ilk başta *glacis* savunma yapılarının önündeki eğime ve amacı olarak da atılan toprakların buraya düşmesi olsa da *glacis* terimini antik dönem yapılarında kullanmak doğru olacaktır. Yapılan çalışmalar kapsamında *glacis* yerine rampa, yamaç döşeme, taş kaplı eğim, eğimli duvar gibi *glacis* anlamını tam olarak karşılanmayan tanımlar kullanılmıştır.

*Glacis*in tercih edilme sebepleri incelendiğinde en önemli etkenlerin başında kuşkusuz sur duvarına ya da tepe yerleşiminde yamaca yakın yapılara destek olması ve böylelikle yıkımı engellediği söylenebilir. Bununla birlikte saldırı tekniklerine de karşı inşa edilmiş olabilir. Her ne olursa olsun *glacis* savunma mimaride bir gelişim olarak karşımıza çıkmaktadır. *Glacis* çok işlevli olduğu için başka faydaları da vardır. Bunlar içerisinde savunma duvarının önündeki ölü boşluğu engellemiş olması ve böylelikle saldırı yapanların gizlenmesinin önlendiği söylenebilir. Ayrıca erozyonu engellemiş, savunma yapıları temellerindeki su birikmesine izin vermemiş, yine savunma yapıları önünde çıkacak istenmeyen bitkileri engellemiştir. Diğer özelliklere ek olarak saldırı yapanların çeşitli savaş teknikleriyle sur duvarını yıkmaya çalışacağı ve *glacis* sayesinde isteklerinde başarılı olamadıkları görülmüştür. Ayrıca yine *glacis*ler yerleşimlere anıtsallık ve güç göstergesi kazandırmıştır.

İnşa malzemesi olarak farklı malzemeler kullanılmıştır. Özellikle yerleşim yerlerinin imkanları, ekonomileri ve erişebilirlik bakımından bakıldığında hemen hemen her yerleşim farklı malzemeler kullanmıştır. Farklı malzemeler içerisinde toprak, moloz, seramik gibi atıklar, irili ufaklı taşlar, iri taşlar, kerpiç, sıkıştırılmış toprak, kil malzemelerini söyleyebiliriz.

Yapılan çalışma sayesinde *glacis*ler kendi içlerinde başlıklar altında incelenmiştir. Duvarın altında yamaçta *glacis*, duvarın altında düzensiz taşlardan *glacis*, duvarla birleşik basamaklı *glacis*, duvarın önünde basamaklı taş *glacis*, duvarın önünde düz yatay taş *glacis*, duvarın önünde taş kaplama *glacis* ve duvarın önünde toprak *glacis* ki bu grubun taklit gibi inşa edildiği düşünülebilir, başlıkları altında incelenmiştir. Toprak *glacis* ve kerpiç *glacis* oldukça az tercih edilmiştir. Çok az tercih edilmesinin en büyük sebebi oldukça dayanıksız olmasından kaynaklanmaktadır.

Ancak başka yerleşim yerlerinde de olması gerektiği lakin araştırma yapanların gözünden kaçmış olabileceğini de göz önünde bulundurmak doğru olacaktır. Genelde dolgu üzerine taş kaplama şeklinde inşa malzemesi sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplamda 7 gruba ayrılan *glacis*ler içerisinde en yoğun kullanım taş kaplama tipindekilerdir. Genelde tepe yerleşimlerinde, dik yamaçlarda veya polis tarzı yerleşimlerde savunma duvarının önünde önce iç dolgu moloz (toprak, keramik, bir önceki dönem molozları, artıklar gibi) olmak suretiyle taş kaplama karşımıza çıkmaktadır (**Tablo 5.1**). Gerek Tunç Çağı gerekse de Demir Çağı'nda sık tercih edilen yapı grubudur. Anadolu dışında da kullanımın en yoğun olduğu tiptir. Sık tercih edilmesinin en büyük sebebi en düşük maliyet ile sağlam bir *glacis* olarak karşımıza çıkmasıdır. Farklı *glacis* tiplerinin karşımıza çıkması yerleşimlerin ihtiyaçları, inşa maliyetleri, imkanları, mimar ve ustaları gibi durumlardan kaynaklanmaktadır.

Tunç Çağı öncesi Anadolu'da Mezraa-Teleilat Höyüğü, Hoca Çeşme ve Güvencinkayağı Höyüğü yerleşimlerinde güçlü duvarların önünde *glacis* olduğu bildirilmiştir. Ancak yukarıda Neolitik ve Kalkolitik Çağ değerlendirmesi (**Bölüm 1.2**) başlığı altında da bahsettiğimiz gibi tek yayın Koşan'a aittir. Elimizde yeterli veri olmadığından soru işaretiyle yaklaşmak daha doğru olacaktır.

Özellikle Tunç Çağına girildiğinde artan savaşlar beraberinde yerleşim yerlerinin savunma yapılarına olan ihtiyaçlarını artırmıştır. Tunç Çağı Anadolu'sunda savunma yapıları arttığı görülmüştür. Savunma yapılarının içerisinde çeşitli yenilikler vardır. Yenilikler içerisinde en önemli öğelerden biri *glacis*lerdir. *Glacis*lerdeki artışın en büyük sebebi tepe yerleşimlerinde özellikle yamaç taraflarına inşa edilen savunma yapıları ve mimari yapıların kaymasını önlemek suretiyle payanda görevini görmektir. Aynı dönem içerisinde inşa edilen savunma yapıları içerisinde kerpiç duvarın doğal koşullardan dolayı hızlı zarar görmesi ve sonucunda nem gibi etkenler yüzünden yıkılmaya yüz tutmasını *glacis* oldukça aza indirmiştir.

*Glacis*lerin somut olarak karşımıza çıkan en erken örneği **Bölüm 1**'de bahsedildiği gibi Batı Anadolu'da Troia'da (MÖ III. bin ilk çeyreği) ortaya çıkmıştır. Troia'nın özellikle liman kenti olduğunu düşündüğümüzde, yerleşimde inşa edilen *glacis*in çevre kültürle yayılmış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak her ne olursa olsun *glacis*in tercih edilmesinin en büyük sebebi farklı ihtiyaçlardan dolayıdır. Tunç Çağı

Anadolu'sunda *glacis*lerin genelde tepe yerleşimlerinde inşa edildiği ve özellikle Batı Anadolu'da (ve İç Batı Anadolu) radyal plan görülen yerleşim yerlerinde uygulandığı görülmektedir.

En erken *glacisi* inşa eden Troia'dan sonra Tunç Çağında Anadolu'da yayılımı görülmüştür. Batı Anadolu'dan (İç Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu -Güneydoğu) Anadolu'ya yayılım sağlanmıştır. Ancak *glacisin* Özellikle Doğu Anadolu'nun kuzey bölgelerinde hiçbir dönemde rastlanmaması bir tesadüf değil, ihtiyaç duyulmamasından dolayıdır. Yüksek dağlar arasında özellikle anakaya üzerine kale tipi yerleşim yerleri kurulan Doğu Anadolu Bölgesi'nin *glacis* yapması gereksiz bir tasarruf olacaktır. Bu sebepten de bölgede hiç karşılaşılmamıştır.

Tunç Çağında Anadolu'da *glacis*lerin yapılmasındaki en önemli sebep kuşkusuz erozyonu engellemektir. Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen *glacis*lerin ortak özellikleri vardır. Genelde yamaca inşa edilmişlerdir. Toprak, taş, kil ve kerpiç gibi çeşitli inşa malzemeleri kullanılsa da genel olarak taştan ve kaplama biçiminde inşa edilmişlerdir. Erozyonu engellemesi dışında savunma yapılarına anıtsallık katmıştır. Ayrıca yamaçta ya da savunma duvarının önünde istenmeyen yabani bitkilere engel olmaktadır.

Demir Çağında tıpkı Tunç Çağında olduğu gibi Anadolu'nun hemen hemen tüm coğrafyasında *glacis*ler görülmüştür ve incelediğimiz dönemler içerisinde en yoğun buluntu Demir Çağına tarihlenmektedir (**Tablo 1**). Özellikle dikkat çekici olarak Karadeniz bölgesinde de *glacis*ler tespit edilmiştir.

Demir Çağı Anadolu yerleşimlerine bakıldığında Orta Anadolu ve Doğu Anadolu yerleşimleri genelde tepe yerleşimi olmasından dolayı *glacis*ler yamaca inşa edilmiştir. Ancak Orta Anadolu'da Hattuşa, Kerkenes gibi yerleşimler ve Batı Anadolu'da Daskyleion dışındaki polis biçimli yerleşimlerde savunma duvarının önünde *glacis*ler görülmektedir. Batı Anadolu savunma yapıları Orta Anadolu ve Doğu Anadolu savunma yapılarına göre daha geç dönemde inşa edilmiştir. Batı Anadolu'daki *glacis*lerin Demir Çağında inşa edilmesinin sebepleri olarak 2.4.4'te de belirttiğimiz gibi Lydia, Kimmer ve Pers tehlikelerini söylemek ve bahsedilen kültürlerin savaş teknolojilerine göre savunma yapıları inşa edildiği söylenebilir.

Dönemler içerisinde yerleşimlerde görülen *glacis*in inşa edildiği alan olarak en yoğun olarak karşımıza çıkan kısımlar yerleşimlerin kule ya da kapı gibi savunma zaafı olan yerlerde inşa edilmiştir. Güçlü kuleler ve kent kapılarına destek sağlaması bakımından *glacis*ler oldukça önemli elemanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda da kent girişleri ve kuleler diğer alanlara göre daha az zarar gördüğü söylenebilir.

Anadolu dışında inşa edilen *glacis* yapıları incelendiğinde Anadolu'daki tipolojik olarak 7 gruba ayrılanlar dışında yeni bir tip yapı grubuyla karşılaşmamıştır. Yine Anadolu dışında en çok tercih edilen grup, tıpkı Anadolu'da en çok görülen tip gibi taş kaplama grubudur. Doğu Akdeniz coğrafyasında diğer tiplerde *glacis*ler görsek dahi en çok görülen grup taş kaplama tipinde karşımıza çıkmaktadır. Gerek Tunç Çağı gerekse de Demir Çağında bu durum aynı şekilde devam etmektedir.

İncelenen dönemler ve bölgeler içerisinde, dönemsel olarak tipolojik gelişim olmadığını söyleyebiliriz. Örnek olarak toprak ya da kerpiç *glacis*ler Tunç Çağında da Demir Çağında da aynı şekilde kullanım görmüştür.

Arkaik Dönem sonrasında *glacis* yapımının azalması ve Klasik Dönemden sonra iyice sona ermesinin sebebi olarak emplekton duvar tekniği sayesinde atkı bloklarının savunma duvarının daha sağlam olmasını vurgulamak doğru olacaktır. Bu durum sadece Anadolu'da değil, Doğu Akdeniz'de söz konusudur. Ancak sonraki dönemlerde, özellikle Geç Roma (Bizans) Döneminde *glacis* yapısında tekrar bir artış söz konusudur.

Orta Çağ ve sonrasında inşa edilen *glacis*ler Tunç Çağı ve Demir Çağında inşa edilen gruplar içerisinde incelenebilir. Çalışma kapsamına aldığımız kalelerdeki *glacis*lerin özellikle Alişar tipinde burçlara ya da kulelere destek sağlayan olduğu görülmüştür. Bu dönemde inşa edilen *glacis*ler ateşli silahların bulunmasıyla birlikte kalede görülen savunma duvarının altındaki yamaçta adeta bir bloke etme görevini üstlenmiştir. Ayrıca bununla birlikte düşmanların kaleye ulaşmasında kızak gibi kayan *glacis*ler engel olmuştur. Orta Çağda görülen *glacis*ler önceki dönemlere göre daha dik şekilde inşa edilmiştir.

Bu bağlamda; tez çalışmasına konu olan, tüm dönemler ve bölgeler içerisinde incelenen *glacis*ler 7 farklı tipolojik unsur içermektedir. Söz konusu tipolojik farklılıklar zaman ve mekan fark etmeksizin bir arada görülebilmekte olup kullanım amacı ve yapı malzemesine göre değişiklik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- (=Hdt.) Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotus, *Historiai* with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press 1920. (The Loeb Classical Library).
- (=Strab.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Strabo. ed. H. L. Jones, The Geography of Strabo. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.
- (=Vitr.) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Vitruvius. *The Ten Books on Architecture*. Morris Hicky Morgan. Cambridge: Harvard University Press. Humphrey Milford. 1914 (London).
- Affanni, G., and Michele, A. (2010). “The Development of Defence Strategies at Tell Afis (Syria) from Chalcolithic to Iron Age”. Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East II, 39-54.
- Akar, M. (2006). The Kinet Höyük MBII Building The Levantine Palace Tradition in Eastern Cilicia. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- Akarca, A. (1987). Şehir ve Savunması. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Akurgal, E. (1997). Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Akurgal, E. (2014). Anadolu Uygarlıkları. Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Alpay, I., A. (2016). Orientations of Monumental Architectural Remains at Kerkenes Dağ. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.
- Alzage, G., Dinçkan, G., Hartenberger, B., Matney, T., Pournelle, J., Rainville, L., Rosen, S., Rupley, E., Schlee, D., and Vallet, R. (2016). “Research at Titriş Höyük in Southeaster Turkey: the 1999 Season”. *Anatolica* XXVII, 23-106.

- Algaze, G., and Mısır, A. (1993). "Excavations At Titriş Höyük, A Small Mid-Late Third Millennium Urban Center in Southeastern Anatolia 1992". KST 15/1, Ankara, 153-170.
- Alzage, G., and Matney, T. (2011). Titriş Höyük: The Nature and Context of Third Millennium B.C.E. Urbanism in the Upper Euphrates Basin. The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE).
- Arı, İ., Eres, Z., ve Demirtaş, A. (2010). "Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya'da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi". TÜBA-KED 8, 229-240.
- Arıcı, S., (2021) "Arkaik Dönem'de Phokaia'nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler". Arkaia Anatolia 4, 353-368.
- Arık, O. (1936). "Göllüdağ Hafriyatı". Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi III, İstanbul, 3-19.
- Arseven, E., C. (1943). Sanat Ansiklopedisi. Maarif Matbaası, İstanbul.
- Atakuman, Ç., Erdemir, T. Ç., Erdem, D., ve Koç, İ. (2006). Hititler. ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Bacchuber, C. (2015) Citadel and Cemetery in Early Bronze Age Anatolia. Monographs in Mediterranean archaeology 13.
- Bachhuber, C., Massa, M., & Osborne, J. (2019). "The KRASP 2019 field season and the discovery of an Iron Age capital at Türkmen-Karahöyük". Heritage Turkey 9, 33-34.
- Bahar, H. (2011). "Konya ve Karaman İlleri ve İlçeleri Yüzey Araştırması 2009". AST 28/2, İstanbul, 303-320.
- Baran, A. (2016). "Kerkenes Kazısı 2012-2013 Yılları Çalışmaları ve Yerleşimin Tanımlanması Üzerine Değerlendirmeler". Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Mediterranean Journal of Humanities, VI/1, Antalya, 49-87.
- Barkai, R., and Liran, R. (2008). "Midsummer Sunset at Neolithic Jericho". Time and Mind 1/3, 273-283.

- Baz, F. (2016). "Herodotos'un Anlatımlarına Göre İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi". CEDRUS IV, 47-59.
- Beckman, G. (2013). "Intrinsic and Constructed Sacred Space in Hittite Anatolia". *Heaven on Earth, Temples, Ritual, and Cosmic Symbolism in the Ancient World* 9, Chicago, 153-174.
- Benati, G., and Zaina, F. (2013). "A Late Bronze Age I Fortress at Taslı Geçit Höyük and the Defensive Architecture of Anatolia and the Northern Levant During the 2nd Millennium BC". OCNUS 21, 9-29.
- Bertschi J. (2019). "The Glacis". Tell el-Burak I. The Middle Bronze Age, 159-170.
- Bisbee, L., H. (1937). "Samikon". *Hesperia: American School of Classical Studies at Athens* 6 (4), 525-538.
- Bittel, K. (1937). "The Citadel and the Lower Fortress". The University of Chicago Oriental Institute Publications XXIX Researches in Anatolia-VIII, 290-339.
- Bittel, K. (1970). *Hattusha The Capital of the Hittites*, Oxford University Press.
- Blackman, D. (1999-2000) "Archaeology in Greece 1999-2000". *Archaeological Reports* 46, 3-151.
- Blondé, F., Muller, A., and Mulliez, D. (2000). "Le Passage des Théores à Thasos: une "énigme" résolue? Questions de topographie et d'urbanisme à l'époque archaïque". *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 144/2, 885-907.
- Blondé, F., Muller, A., and Mulliez, D. (2002). "Évolution urbaine d'une colonie à l'époque archaïque: L'exemple de Thasos". *Pallas* 58, 251-265.
- Burke, A., A. (2004). *The Architecture of Defense: Fortified Settlements of the Levant During the Middle Bronze Age*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The University Chicago Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Butterlin, P., and Rey, S. (2016). "Mari and the Development of Complex Defensive Systems in Mesopotamia at the Dawn of History". *Focus on Fortifications:*

New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East, 23-33.

Cahill, N. (2010). "Sarveis Şehri". *Lidyalılar ve Dünyaları*, İstanbul, 75-106.

Cahill, N., and Kroll, J. (2005). "New Archaic Coin Finds at Sardis". *American Journal of Archaeology* 109/4, 589-617.

Casana, J., and Cothren, J. (2013). "The Corona Atlas Project: Orthorectification of Corona Satellite Imagery and Regional-Scale Archaeological Exploration in the Near East". *Mapping Archaeological Landscapes from Space*, 33-43.

Cecchini, M., S. (2005). "Area N: presentazione e cronologia". *Egitto e Vicino Oriente* 28, 72-82.

Cevizoglu, H. (2019) "Eski Smyrna Demir Çağı Savunma Duvarları". *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III*, (Hakan Göncü vd.), İstanbul, 27-38.

Cinieri, V., D'alfonso, L., and Morandotti, M. (2014) "Building Techniques of Fortified Structures in Kınık Höyük Archaeological Excavation (Turkey)". 9. International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions, Mexico, 1-12.

Chiaves, Y., J., C. (2014). *Beyond the Mound: Locating Complexity in Northern Mesopotamia During the "Second Urban Revolution"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Boston University Graduate School of Arts and Sciences.

Cook, M., J. (1950). "Archaeology in Greece, 1948-1949". *The Journal of Hellenic Studies* 70, 1-15.

Cook, M., J. (1958/1959). "Old Smyrna: 1948-1951", *The Annual of the British School at Athens* 53/54, 35-137.

Creekmore, T, A. (2014). "The Social Production of Space in Third-Millennium Cities of Upper Mesopotamia". *Making Ancient Cities: Space and Place in Early Urban Societies*, 32-73.

Çıvgın, İ. (2008). *Orta Çağ Tarihi*. Maya Akademi Yayını, Ankara.

- Çörtük, U. (2004). Kuzey Karia Akçay Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- D'Agostino, A., and Orsi, V. (2019). "Preliminary Report on the 2018 Excavation Season at Uşaklı Höyük (Yozgat)". KST 41/1, Diyarbakır, 161-172.
- Dardeniz, G. (2016). "Cultic Symbolism at the City Gates: Two Metal Foundation Pegs from Tell Atchana, Alalakh (Turkey)". ADALYA XIX, 31-50.
- Darwish, A., M. (2016). "Architectural elements in Krak des Chevaliers in Homs-Syria, (Analytical study)". International Journal of Innovation and Applied Studies 18 (1), 107-130.
- Dever, G. W. (1986). "Late Bronze Age and Solomonic Defenses at Gezer: New Evidence". Bulletin of the American Schools of Oriental Research 262, 9-34.
- Devries, K. (1990). "The Gordion Excavation Season of 1969-1973 and Subsequent Research". American Journal of Archaeology 94/3, 371-406.
- Doonan O., Vural, H., Goldman, A., Bauer, A., Rempel, J., Sherratt, S., Krotschek, J., Rempel, K., Domzalski, S., and Anna. L., (2016). "Sinope ancient Kale excavations 2015: towards a new model of mobile fishing communities and incipient trade in the Black Sea". Antiquity Project Gallery 90.
- Doonan, O., Vural, H., Goldman, A., Bauer, A., Rempel, J., Sherratt, S., Krotschek, U., Maranzana, P., and Sökmen, E. (2018). "Sinop Kalesi Archaeological Excavations, 2015-2016 Field Seasons". The Archaeology of Anatolia II, 178-199.
- Doonan, O. (2018). "Sinop Kalesi'nde Yapılan Yeni Çalışmalar Işığında Sinope'nin Erken Koloni Dönemine Bakış". Sinope Arkeoloji ve Tarihi, 1-31.
- Dönmez, Ş. (1998). "Sinop – Samsun – Amasya İlleri Yüzey Araştırması 1997", AST 16/2, Ankara, 513 – 537.
- Dönmez, Ş. (2002). "Ön Asya'da İskitler", Türkler Ansiklopedisi 4, 33-44.
- Dönmez, Ş. (2010). "Akalan Hakkında Yeni Gözlemler", Anadolu Araştırmaları 17, 73-97.

- Dönmez, Ş., ve Emin, U., U. (2011). “Akalan Arkeojeofizik Araştırmaları”. Anadolu Araştırmaları 19, 13 – 40.
- Draycott, M., C., and Summers, D., G. (2008). Sculpture and Inscriptions from the Monumental Entrance to the Palatial Complex at Kerkenes Dağ. Turkey, Oriental Institute Publications 135.
- Durğun, P. (2012). The Genesis of Early State Formation in the Aegean Prehistoric Cultures: Liman Tepe and Bakla Tepe as a Case Study. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.
- Duru, R. (2000). “Bademağacı Kazıları 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu”. Belleten LXIV 239, 187-253.
- Duru, R. (2005). “Bademağacı Kazıları 2004”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2005-3, 11-16.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2006). “Bademağacı Kazıları 2005 Yılı Çalışmaları”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2006-4, 11-16.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2007). “Bademağacı Kazıları 2006 Yılı Çalışmaları”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2007-5, 6-11.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2009). “Bademağacı 2008 Yılı Kazıları”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2009-7, 15-21.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2010). “Bademağacı 2009 Yılı Kazıları”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8, 19-25.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2011a). “Bademağacı 2010 Yılı Kazıları”. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2011-9, 7-15.
- Duru, R., ve Umurtak, G. (2011b). “Bademağacı Höyüğü’nde (Antalya) Yapılan Tarihöncesi Kazıları Sona Erdi – II”. TÜRSAB Dergisi 307, 30-37.
- Düring, S., B. (2011). “Fortifications and Fabrications: Reassessing the Emergence of Fortifications in Prehistoric Asia Minor”. Correlates of Complexity: Essays in

Archaeology and Assyriology dedicated to Diederik J.W. Meijer in Honour of his 65th Birthday, Leiden, 69-85.

Easton, F., D. (1989). Schliemann's excavations at Troy, 1870-1873. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of London.

Easton, F., D. (2014). "The First Excavations at Troy: Brunton, Calvert and Schliemann". *Studia Troica*, 5, 32-103.

Efe, T. (1990). "1988 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları". *AST VII*, Ankara, 405-424.

Efe, T. (2003). "Küllüoba and the Initial Stages of Urbanism in Western Anatolia". *From Village to Cities Early Villages in the Near East 1*, 265-282.

Efe, T. (2004). "Küllüoba 2003 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST 26/1*, Konya, 29-44.

Efe, T., and Ay-Efe, Ş. (2007). "The Küllüoba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium BC". *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA*, 251-268.

Efe, T., and Fidan, E. (2008). "Complex Two in the Early Bronze II Upper Town of Küllüoba Near Eskişehir". *Anatolica 34*, 67-102.

Efe, T., Fidan, E., Sarı, D., ve Türkteki, M. (2011). "Küllüoba 2010 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST 33/3*, Ankara, 482-500.

Efe, T., and Türkteki, M. (2011). "Early Bronze Age Architecture in the Inland Western Anatolian Region". *ACROSS The Cyclades and Western Anatolia During the 3rd Millennium BC*, 198-207.

Erarslan, A. (2008). "The Anatolian Urban Model: Its Origin and Evolution (5200–2200 BC)". *Colloquium Anatolicum 7*, 177-195.

Erdoğan, A. (1991). *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erkanal, H. (2008). "Liman Tepe: New Light on Prehistoric Aegean Cultures.". *Proceedings of International Symposium: The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age*, Ankara, 179-190.

- Erkanal, H., ve Özkan, T. (1998). “1997 Bakla Tepe Kazıları”. KST 20/1, Tarsus, 337-356.
- Erkanal, H., ve Özkan, T. (1999). “1998 Bakla Tepe Kazıları”. KST 21/1, Ankara, 263- 278.
- Erkanal, H., ve Şahoğlu, V. (2012). “Liman Tepe (1992–)”. TFC 75. Yıl Armağanı, Ankara, 219-230.
- Erkanal, H., ve Şahoğlu, V. (2012). “Bakla Tepe (1995-2001)”. DTFC 75. Yıl Armağanı, Ankara, 91-98.
- Erkanal, H., ve Şahoğlu, V. (2016). “Liman Tepe, an Early Bronze Age Trade Center in Western Anatolia: Recent Investigations”. Studia Troica 8, 157-166.
- Erkul, E., A. Hüser, H. Stümpel and Wunderlich, T. (2008). “Combined Geophysical Survey of an Ancient Hittite Dam: New and Old High-Tech”. Posluschny, A. vd., Proceedings of the 35th International Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA), Berlin, 1-6.
- Ersoy, E., Y., Cevizoğlu, H., Güngör, Ü., Ulusoy, P., Özbay, F., ve Ercan, H. (2009). “2008 Yılı Klazomenai Kazısı”. KST 31/1, Denizli, 185-204.
- Ersoy, E., Y., Güngör, Ü., ve Cevizoğlu, H. (2010). “2009 Yılı Klazomenai Kazısı”. KST 32/4, İstanbul, 169-182.
- Fidan, E. (2011). Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisinin Batı Anadolu ve Ege Dünyası İçerisindeki Yeri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan, E. (2012). “Küllüoba’da İlk Tunç Çağı Mimarisi”. MASROP E-Dergi 6, 1-44.
- Fields, N. (2004). Troy C. 1700-1250 BC. Osprey Publishing.
- Frederiksen, R. (2011). Greek City Walls of the Archaic Period, 900-400 BC. Oxford.
- French, E., B. (1991-1992). “Archaeology in Greece 1991-92”. Archaeology Reports 38, 3-70.

- Furlan, S., C., M. (2019). Alalakh'da MÖ 14. Yüzyılın Geç Dönemlerinde Hitit İmparaloğu'nun Varlığına Dair İzler: Anadolu Kökenli Kült Mal Grupları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gates, C. (2013). "Kinet Höyüğün Akamenid Pers ve Hellenistik Dönemleri: 1998-2012 Yılları Kazı Sonuçları". Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyum Bildirileri, 85-100.
- Gates, C. (2015). Antik Kentler Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gates, H., M. (1993). "1992 Excavations At Kinet Höyük (Dörtyol/Hatay)". KST 15/1, Ankara, 193-200.
- Gates, H. M. (1996). "Archaeology in Turkey", American Journal Archaeology 100/2, 277-335.
- Gorny, L., R. (1994). "The 1993 Season at Alişar Höyük in Central Turkey". Anatolica 20, 191-200.
- Gorny, L. R. (2004). "Alişar Regional Project: Excavations at Çadır Höyük". The Oriental Institute, Annual Report, 13-24.
- Gombosi, E. (2000-2001). "Archaeologicas Exploration of Sardis". Annual Report (Harvard University Art Museum) 2000/2001, 2000-2001, 54-58.
- Greaves, M. A. and Helwing, B. (2001). "Archaeology in Turkey: The Stone, Bronze, and Iron Ages, 1997-1999". American Journal of Archaeology 105, 463-511.
- Greaves, M., A. and Helwing, B. (2003a). "Archaeology in Turkey: The Stone, Bronze & Iron Ages, 2001". TÜBA-AR VI, 126-157.
- Greaves, M., A. and Helwing, B. (2003b). "Archaeology in Turkey: The Stone, Bronze, and Iron Ages, 2000". American Journal of Archaeology 107, 74-103.
- Greaves, M., A. (2011). "The Greeks in Western Anatolia". The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE), Oxford, 500-514.
- Greenewalt, C., H., (2010). "Giriş". Lidyalılar ve Dünyaları, İstanbul, 7-36.

- Greenewalt, C., H., (1996). "Sardis: Archaeological Research in 1995". KST 18/1, Ankara, 513-528.
- Greenewalt, C., H., (1997). "Sardis: Archaeological Research in 1996". KST 19/1, Ankara, 703-720.
- Greenewalt, C., H., and Freedman, E., E. (1979). "The Sardis Campaign of 1977". Bulletin of the American Schools of Oriental Research 233, 1-32.
- Greenewalt, C., H., and Rautman, M. L. (1998). "The Sardis Campaigns of 1994 and 1995". American Journal of Archaeology 102, 469-505.
- Greenewalt, C., H., and Rautman, M. L. (2000). "The Sardis Campaigns of 1996, 1997, and 1998". American Journal of Archaeology 104, 648-681.
- Greenewalt, C., H., Ratte, C., and Rautman, M. L. (1993). "The Sardis Campaigns of 1988 and 1989". The Annual of the American Schools of Oriental Research 51, 1-44.
- Greenewalt, C., H., Ratte, C., and Rautman, M. L. (1995). "The Sardis Campaigns of 1990 and 1991". The Annual of the American Schools of Oriental Research 52, 1-36.
- Gülçur, S., and Fırat, C. (2005). "Spatial Analysis of Güvercinkaya, A Middle Chalcolithic Hilltop Settlement in Northwestern Cappadocia: A Preliminary Report". Anatolia Antiqua 13, 41-52.
- Gülçur, S., ve Kiper, Y. (2006). "Güvercinkaya 2005 Yılı Kazısı Ön Raporu", KST 28/2, Çanakkale, 111-124.
- Gündoğan, Ü., Şahoğlu, V., and Erkanal, H. (2019). "Spatial Organization and Production Activities at Bakla Tepe During the First Half of the 3rd Millennium BC". DTFC Dergisi 59/2, 1087-1110.
- Hanfmann, M. A. G. (1983). Sardis from Prehistoric to Roman Times, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, England.
- Helms, B. H. T., and Waalke Meyer, J., (2016). "Fortifying a Major Early Bronze Age Centre: The Construction and Maintenance of Tell Chuera's (Northern Syria)

- Outer Defence Works". Focus on Fortifications: New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East, 142-158.
- Helms, B., H., T. (2018). "Fortress Communities of the 3rd Millennium BCE: The Example of Tell Chuera, NE Syria". Proceedings of the 10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 2, 337-356.
- Hellmann, C., M. (2008). "Bulletin Analytique D'Architecture du Monde Grec". Revue Archeologique 2, 293-441.
- Hogarth, D. G. (1914). Carchemish. Report on the Excavations at Djerabis on Behalf of the British Museum Part I.
- Hugh, C. (1911). Encyclopædia Britannica Vol. 26. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hüser, A. (2006). "Wasser für Sarissa: Mit großem technischen Wissen errichteten hethitische Ingenieure im 2. Jt. v. Chr. Bauten zur Wasserversorgung". Antike Welt 37/5, 93-97.
- İlseven, Y. (1999). Elmalı Plain: A Review of its Environmental Setting and Archaeological Settlements. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University.
- İren, K., ve Yıldızhan, H. (2014). "Daskyleion 2013 Yılı Kazı Çalışmaları". KST 36/2, Gaziantep, 577-600.
- İren, K., ve Kasar, Ö., (2015). "Dasykleion 2014 Yılı Kazı Çalışmaları". KST 37/2, Erzurum, 63-80.
- İren, K., Kepçe, Ç., S., Karaöz, Ç., ve Kasar, Ö. (2019). "Daskyleion 2017 ve 2018 Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları", KST 41/3, Diyarbakır, 1-20.
- İren, K. Kepçe, Ç., S., Kasar, Ö., Karaöz, Ç., Köseoğlu, N., F., Yeter, A., B., ve Kirman, Y. (2022). "Daskyleion 2019 ve 2020 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları". 2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları (2), Ankara, 535-552.
- Irvine, B. (2019). "Dietary habits in Anatolia on the eve of urbanism". Understanding Turkey and the Black Sea, Ankara.

- Jablonka, P., and Rose, C., B. (2004). "Forum Response: Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb". *American Journal of Archaeology* 108/4, 615-630.
- Jablonka, P. (2016). "Beyond the Citadel: A Map of Greater Early Bronze Age Troy". *Studia Troica*, 8, 61-74.
- Ivanova, M. (2016). "Stratigraphy and Architecture of Troy I: the Excavations in >Schliemann's Trench<". *Studia Troica*, 8, 39-48.
- Kaba, H., ve Vural, H. (2018). "Arkeoloji ile Geçen Yetmiş Yıl-Kazılar Işığında Sinop Arkeolojisi". *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop*, Ankara, 439-464.
- Kaplan, J. (1975). "Further Aspects of the Middle Bronze Age II Fortifications in Palestine". *Zeitschrift des Deutschen Palastina-Vereins* (1953-) 91, 1-17.
- Karadeli, L. (2016). *Yeni Bir Hitit Kenti: Kuşaklı-Sarissa*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Karul, N. (2002). "Einige Gedanken über das Megaronzeitliche Tor in Kanlıgeçit". *Festschrift für Manfred Korfmann: Mauer Schau* 2, 665-671.
- Karul, N. (2006). "Kuzeybatı Anadolu Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşimlerinin Sınırlandırılması". *Hayat Erkanal'a Armağan: Kùltürlerin Yansıması*, İstanbul, 479-483.
- Kealhofer, L., Grave, P., Marsh, B., Steadman, S., Gorny, L., R., and Summers, D., G. (2010). "Patterns of Iron Age interaction in central Anatolia: three sites in Yozgat province". *Anatolian Studies* 60, Ankara, 71-92.
- Kenyon, M., K. (1954). "Excavations at Jericho". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 84/2-1, 103-112.
- Kenyon, M., K. (1965). *Excavations at Jericho, II: The Tombs Excavated in 1955-1958*. British School of Archaeology in Jerusalem, London.
- Kerschner, M. (2010). "Lidyalıların Komşuları İyonyalılar ve Aiolia'lılar". *Lydia'lılar ve Dünyaları*, İstanbul, 247-266.

- Klahn, B., J. (1994). "Der Hethitische Areopag: Yerkapı, die Bronzetafel und der, Staatsstreich". *Altorientalische Forschungen* 21/1, 131-160.
- Korfmann, M. (1983). *Demircihüyük: Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. Band I: Architektur.*
- Korfmann, M. (1993). "Troia 1992 Kazı Çalışmaları". *KST* 15/1, Ankara, 325-360.
- Korfmann, M. and Kromer, B. (1993) "Demircihüyük, Beşik Tepe, Troia- Eine Zwischenbilanz zur Chronologie dreier Orte Westanatoliens". *Studia Troica* 3, 135-171.
- Korfmann, M. (2006). "Tarih Öncesi Yerleşim Yeri, Hisarlı Tepesi". *Troia: Düş ve Gerçek*, İstanbul, 347-354.
- Korfmann, M. (2006). *Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft. Main am Rhein, 2006.*
- Koşan, Z., O. (2009). *Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Savunma Mimarisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Koşan, Z., O. (2012). "Anadolu'da Prehistorik Dönem Savunma Duvarlarına Yönelik Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36/1, Sivas, 251-272.
- Koşay, Z., H. (1951). *Alacak Höyük Kazısı. TTK, Ankara.*
- Lagarce, J. (1984). "Remarques sur des ouvrages de soutènement et de défense à Ras Shamra et à Ras Ibn Hani". *Syria* 61, 153-179.
- Lamp, P. (1968). *Cities and Planning in the Ancient Near East. George Braziller, London.*
- Lawrence, W., A. (1965). "Ancient Egyptian Fortifications". *The Journal of Egyptian Archaeology* 54, 69-94.
- Leick, G. (1988). *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture, Routledge, London.*

- Leloux, K. (2018). *La Lydie d'Alyatte et Crésus Un royaume à la croisée des cités grecques et des monarchies orientales*. Doctorat en Histoire, Art et Archéologie, Université de Liège Lood, G. (1948). *Megiddo II Seasons of 1935-39*. The University of Chicago Oriental Institute Publications Volume LXII.
- Lord, E., L. (1939). "Watchtowers and Fortresses in Argolis". *American Journal of Archaeology* 43 (1), 78-84.
- Maner, Ç. (2019). *Untersuchungen zu Hethitischen und Mykenischen Befestigungen*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 338, Aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Heidelberg.
- Marangou, C. (2006). "Land and sea connections: the Kastro rock-cut site (Lemnos Island, Aegean Sea Greece)". An Offprint from *Connected by the Sea*, 130-137.
- Marchetti, N. (2010). "The 2009 Joint Turkish-Italian-Excavations at Taşlı Geçit Höyük". *KST* 32/2, İstanbul, 297-310.
- Marcetti, N. (2011a). "The 2010 Joint Turkish-Italian-Excavations at Taşlı Geçit Höyük". *KST* 33/3, Malatya, 531-547.
- Marcetti, N. (2011b). "Taşlı Geçit Höyük: archeologia di una capitale del Bronzo Tardo". *Kinku. Sigilli dell'età del Bronzo dalla regione di Gaziantep in Turchia*, Bologna, 42-51.
- Marcetti, N. (2016a). "Karkamış". *Şehr-i Ayntab-ı Cihan Gaziantep, Gaziantep Valiliği*, Gaziantep, 268-275.
- Marcetti, N. (2016b). "Taşlı Geçit Höyük". *Şehr-i Ayntab-ı Cihan Gaziantep, Gaziantep*, 320-322.
- Marksteiner, T., (1994). "Geböschte Mauern in der Griechischen Befestigungsarchitektur des Mutterlandes und 145 Kleinasiens in Klassischer und Hellenistischer Zeit". *IstMitt* 44, 39-54.

- Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Tuna, Y., ve Bostancı-Kolankaya, N. (2018). “Konya ili, Karatay ve Çumra İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması (I), 2017”. AST 36/3, Çanakkale, 17-34.
- Massa, M., Bachhuber, C., Şahin, F., Erpehlivan, H, Osborne, J., and Lauricella, J., A. (2020). “A landscape-oriented approach to urbanisation and early state formation on the Konya and Karaman plains, Turkey”. *Anatolian Studies* 70, Ankara, 45-75.
- Matney, T., and Algaze, G. (1995). “Urban Development at Mid-Late Early Bronze Age Titriş Höyük in Southeastern Anatolia”. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300, 33-52.
- Mazzoni, S. (2008). “Uşaklı Höyük”. *Missione Archeologica Italiana in Anatolia Centrale, Ambasciata d’Italia, Ankara,,* 68-70.
- Mazzoni, S. (2015). “The Uşaklı Höyük Survey Project (2008-2012) A final report”. *Studio Asiana* 10.
- Mazzoni, S. (2016). “The 2013-2015 excavation campaigns at Uşaklı Höyük (Central Anatolian Plateau)”. *10th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East Abstract Booklet*, 101-102.
- Mazzoni, S., and D’Agostino, A. (2015) “Research at Uşaklı Höyük (Central Anatolian Plateau)”. *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries (2011-2014) I*, 149-179.
- Mazzoni, S., D’Agostino, A., and Orsi, V. (2017). “New Results From the Excavations Season 2016 at Uşaklı Höyük (Yozgat)”. *KST 39/3, Bursa*, 69-82.
- Mazzoni, S., D’Agostino, A., and Orsi, V. (2019). “Exploring a site in the North Central Anatolian Plateau: Archaeological Research at Uşaklı Höyük (2013-2015)”. *Journal of Ancient Near Eastern Cultures* 1/1, 57-142.
- Mellink, J., M. (1966). “Recent Archaeological Research in Turkey”. *Anatolian Studies* 16, Ankara, 35-36.

- Mellink, J., M. (1972). "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1971". American Journal of Archaeology 76/3, 257-269.
- Mellink, J., M. (1974). "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1973". American Journal of Archaeology 78/4, 351-359.
- Mellink, J., M. (1980). "Archaeology in Asia Minor". American Journal of Archaeology 84/4, 501-518.
- Mellink, J., M. (1991). "Archaeology in Anatolia". American Journal of Archaeology 95, 123-153.
- Mellink, J., M., and Angel, J. L. (1966) "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1965". American Journal of Archaeology 70/3, 245-257.
- Mielke, D., P. (2011). "Key Sites Of The Hittite Empire". The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE), Oxford, 1031-1054.
- Mitchell, S. (1999). "Archaeology in Asia Minor 1990-98". Archaeological Reports 1998-1999 45, 125-192.
- Mutlu, B. M. (2019). "Maydos Kilisetepe Höyüğü M.Ö. 2. Binyıl Yerleşim Özellikleri". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 29, Elazığ, 1-16.
- Müller-Karpe, A., ve Müller-Karpe, V. (2013). "Kusakli-Sarissa", Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu, Hittites An Anatolian Empire, (M. Doğan vd.), İstanbul, 220-224.
- Naiboğlu, N. (2017). Batı Anadolu ve Güneydoğu Avrupa Kentleşme Modellerinin Karşılaştırması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Naiboğlu, N. (2019). "Comparing Different Models of Complex Settlements in Western Anatolia and Southeast Europe in the 3rd Millennium BC: the Question of Urbanization". Filov Symposium 7, 155-166.
- Naumann, R. (1957). "Bauwerke Nachhethitischer Zeit auf Büyükkale". Boğazköy III, 6-17.

- Naumann, R. (1991). Eski Anadolu Mimarlığı, (Çev: Beral Madra), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Neve, P. (1982). Büyükkale die Bauwerke. Gebr. Mann Verlag, 1982.
- Neve, P. (1983). “Boğazköy Kazıları ve Onarım Çalışmaları”. KST 5, İstanbul, 143-146.
- Neve, P. (1984). “Boğazköy – Hattuşa 1983 Kazı Çalışmalarının Sonuçları”. KST 6, İzmir, 137-180.
- Nicholls, R. V. (1958). “Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and Associated Remains on the City Perimeter”. The Annals of the British School at Athens 53/54, 35-137.
- Nosov, K. (2008). Hittite Fortifications c. 1650-700 BC. British Library.
- Ortiz, S., Wolff, S., and Arbino, G. (2011). “Tel Gezer”. Excavations and Surveys in Israel, 1-10.
- Osten, H., H. (1937). The Period of the Hittite Empires, The Alishar Höyük seasons of 1930-1932 II. The University of Chicago Oriental Institute Publications XXIX.
- Ökse, T. (2009). “Hitit Kaya Tapınakları ve Kaya Cephelerinin İşlevleri”. KOÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 2, Kocaeli, 3-16.
- Özbey, S., A., ve Yiğit, S. (2013). “Milas Euromos Arasında; Yeni bir savunma sistemi”. Karia Arkhaia, İstanbul, 191-200.
- Özdoğan, E. (2016). “Kanlıgeçit – an Anatolian Model of an Urban Center in Eastern Thrace: an Overview”. Studia Troica, 8, 197-208.
- Özdoğan, M. (1986). “Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları”. Türk Tarih Kongresi XI, 29-39.
- Özdoğan, M. (1998). “Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları”. TÜBA-AR I, 63-85.

- Özdoğan, M. (2007a). “Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri”. Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı: Yeni Kazılar, (Özdoğan vd.), İstanbul, 401-426.
- Özdoğan, M. (2007b). “Mezraa-Teleilat”, “Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri”. Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı: Yeni Kazılar, (Özdoğan vd.), İstanbul, 189-201.
- Özdoğan, M. Parzinger, H., ve Karul, N. (1997). “Kırklareli Kazılar (Aşağıpınar ve Kanlıgeçit Höyükleri)”. Arkeoloji ve Sanat 19/77, 2-11.
- Özdoğan, M., Karul, N., ve Özdoğan, E. (2003). “Mezraa-Teleilat Höyüğü 4. Dönem Çalışmaları”. KST 25/2, Ankara.
- Özen, H., ve Yazıcı, T., B. (2017). “Kale Savunma Yapılarından Tabyalı Tahkimat Sistemine Geçiş”. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi, 210-216.
- Özgüner, N., P., and Summers, D., G. (2017). “The Çevre Kale fortress and the outer enclosure on the Karacadağ at Yaraşlı”. Anatolia Antiqua XXV, 1-16.
- Öztan, A. (2013). “2012 Yılı Acemhöyük Kazıları ve Sonuçları”. KST 35/3, Muğla, 136-150.
- Öztan, A. (2014). “2013 Yılı Acemhöyük Kazıları ve Sonuçları”. KST 36/2, Gaziantep, 61-72.
- Özyiğit, Ö. (1994). “The City Walls of Phokaia”. Revue des Etudes Anciennes 96, 77 – 109.
- Özyiğit, Ö. (2003). “Phokaia’da Akurgal’ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları”. Anatolia 25, 97-107.
- Paksoy, S. (2018). “Arkaik Dönem Ionia Kent Surlarının Gelişimindeki Phryg ve Lydia Sur Tekniklerinin Katkıları”. Tarih Okulu Dergisi XXXXV, 554-591.
- Paksoy, S. (2019). Antik Dönemde ‘Gelandemauer’ (Hattı Bala) Tipi Kent Surlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Parr, J. P. (1968). "The Origin of the Rampart Fortifications of Middle Bronze Age Palestine and Syria". *Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins* 84, 18-45.
- Raban, A. (1983). "The Biblical Port of Akko on Israel's Coast". *Archaeology* 36, 60-61.
- Radt, W. (2002). *Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. (Çev: Suzan Tammer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rey, S. (2016). "Mesopotamian Poliorcetics Before Assyria: Genesis of the Art of Fortification and Siege Warfare". *Focus on Fortifications: New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*, 34-42.
- Roosevelt, C., H. (2017). *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi*. (Çevirmen: Hilal Gültekin Çatak), İstanbul.
- Rose, C., B. (2015). "Recent Fieldwork at Gordion". *The Archaeology of Anatolia, Recent Discoveries (2011-2014) I*, 180-200.
- Rose, C., B. (2017). "Fieldwork at Phrygian Gordion, 2013-2015". *American Journal of Archaeology* 121, 135-178.
- Sağır, M. (2010). *Ege'de Karmaşık Toplumun Ortaya Çıkışının Mimari Yansıması: Bey Evleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Sala, M. (2013). "The Middle Bronze Age Stone Glacis at Byblos". *Scienze Dell'Antichita* 19/2-3, Roma, 179-186.
- Sams, G., K., and Burke, R., B. (2007). "Gordion, 2006". *KST* 29/2, Kocaeli, 329-342.
- Sams, G., K., and Rose, C., B. (2011). "Gordion, 2010". *KST* 33/3, Malatya, 501-515.
- Sarı, D. (2017a). "Bilecik İli 2016 Yılı Yüzey Araştırması", *AST* 35/1, Bursa, 331-346.
- Sarı, D. (2017b). "Yeni Yüzey Araştırmaları Işığında İlk Tunç Çağı'nda Bozüyük". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26/1, 140-154.

- Sazcı, G. (2005). Troia I-III, Die Maritime Troia-Kultur und Troia IV-V, die Anatolische Troia-Kultur: Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben (D07, D08). *Studia Troica* 15, 33-98.
- Sazcı, G. (2012). “Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları”. *KST* 34/2, Çorum, 45-64.
- Sazcı, G. (2013). “Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2012 Sezonu Çalışmaları”. *KST* 35/1, Muğla, 33-47.
- Sazcı, G. and Sazcı Ç. D. (2016). “The Troy III Period in Light of Recent Excavations”. *Studia Troica*, 8, 75-88.
- Sazcı, G. ve Mutlu, B., M. (2018). “Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2016-2017 Sezonu Çalışmaları”. *KST* 40/2, Çanakkale, 149-164.
- Sazcı, G. ve Mutlu, B., M. (2019). “Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları 2018 Sezonu Çalışmaları”. *KST* 41/2, Diyarbakır, 191-202.
- Schachner, A. (2010). “M.Ö. 16. Yüzyıl: Hitit Anadolu’sunda Bir Dönüm Noktası”. VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri II, Ankara, 661-692.
- Schachner, A. (2011). *Hattuscha Auf der Suche nach dem Sagenhaften Großreich der Hethiter*, Verlag C.H.Beck.
- Schirmer, W. (1993). “Göllüdağ 1993”. *AST* 11, Ankara, 237-242.
- Schmidt, F., E. (1929). “Test Excavations in the City on Kerkenes Dag. The American Journal of Semitic Languages and Literature 45/4, 221-274.
- Schmidt, F., E. (1930). *The Alishar Hüyük Season of 1927*. The University of Chicago Oriental Institute Publications VI.
- Schmidt, F., E. (1931). *Anatolia Through the Ages Discoveries at the Alishar Mound 1927-29*. The Oriental Institute of the University of Chicago.
- Schoen, J. D. (2016). “Zincirli Höyük”. *Şehr-i Ayntab-ı Cihan Gaziantep, Gaziantep*, 286-309.

- Schoen, J. D., and Fink, S. A. (2009). "Searchin for Ancien Sam'al: New Excavations at Zincirli in Turkey". *Near Eastern Archaeology* 72, 203-219.
- Selover, L., S. (2015). *Excavating War: The Archaeology of Conflict in Early Chalcolithic to Early Bronze III Central and Southeastern Anatolia*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Department of Near East Languages and Civilizations, Chicago.
- Sezer, O. (2019). M.Ö. 6. Yüzyılda Orta Anadolu: Tarihsel Kayıtlar ve Yeni Arkeolojik Keşifler Işığında Genel Bir Değerlendirme. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shiloh, Y. (1979). "City David: Excavation 1978". *The Biblical Archaeologist* 42, 165-171.
- Shiloh, Y. (1980). "Excavating Jerusalem: The City of David". *Archaeology* 33, 8-17.
- Shiloh, Y. (1981). "The City of David Archaeological Project: Excavation 1980". *The Biblical Archaeologist* 44, 161-170.
- Silva, V. (1987). *Augusto. A Cerca Fernandina de Lisboa*, Lizbon.
- Stefanova, M. (2003). "Early Bronze Age Fortication Systems in Upper Thrace", *Thracia* 15.
- Stokstad, M. (2005). *Medieval Castles*. Greenwood Press, London.
- Summers, D., G. (1992). "An Aerial Survey of Çevre Kale, Yaraşlı". *Anatolian Studies* 42, Ankara, 179-206.
- Summers, D., G. (2001). "Keykavus Kale and Associated Remains on the Kerkenes Dağ in Cappadocia, Centra Turkey". *Anatolia Antiqua* 9, 39-60.
- Summers, M., E., F., Ahmet, K., and Summers, G., D. (1995). "The Regional Survey at Kerkenes Dağ: An Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994". *Anatolian Studies* 45, Ankara, 43-68.
- Summers, D., G., and Summers, F. (2009). "Kerkenes 2007". *KST* 31/3, Denizli, 37-50.

- Summers, D., G., and Summers, F. (2013). "The Kale at Kerkenes Dağ: An Iron Age Capital in Central Anatolia". *Cities and Citadels in Turkey: from the Iron Age to the Seljuks*, Paris, 137-159.
- Summers, D., G., Summers, F., Baturayoğlu, N., Harmanşah, Ö., and McIntosh, R., E. (1996). "The Kerkenes Dag Survey: An Interim Report". *Anatolian Studies* 46, Ankara, 201- 234.
- Summers, D., G., Summers, F., Özcan, M., ve Stronach, D. (2000). "Kerkenes Dağı Projesi 1999". *KST* 22/1, İzmir, 337-348.
- Şahoğlu, V., and Tuncel, R. (2012). "Chapter Title: New Insights into the Late Chalcolithic of Coastal Western Anatolia: A View from Bakla Tepe, İzmir". *Western Anatolia Before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millenium BC?*, Vienna, 65-83.
- Umurtak, G. (2011). "Hitit Devleti MÖ 2. Binyılda Önasya'da Bir Süper Güç: Hititler". *İmparatorlar İstanbul'da: Hitit'ten Osmanlıya*, İstanbul, 19-53.
- Uslu, A., Erdoğan, E., and Dilaver, Z. (2010). "Cultural Landscapes and Troy; an old Anatolian Settlement". *Agriculture and Biology Journal of North America* 1/3, 395-401.
- Ünal, A. (2015). "A Hittite treaty tablet from Oylum Höyük in southeastern Turkey and location of Ḫaššu(wa)". *Anatolian Studies* 65, Ankara, 19-34.
- Üngör, İ. (2011). "İslahiye ve Çevresinde Geç Hitit Merkezleri". *Kafkasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, Kars, 137-163.
- Ünlüsoy, S. (2010). *Die Stratigraphie der Burg von Troia II. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie der Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard, Karls-Universität Tübingen.*
- Ünlüsoy, S. (2016). "Troy and the Aegean During the Third Millenium BC". *Studia Troica*, 8, 397-405.

- Üstün, S. (2006). 1993 – 2004 Dönemi Bademağacı Kazılarında Bulunmuş Olan İlk Tunç Çağı II Kırmızı Astarlı Malları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taha, H. (2011). Jericho The Oldest City in the World, Articles, Jericho.
- Taha, H., & Qleibo, A. (2010). Jericho A Living History Ten Thousand Years of Civilization. Palestinian Ministry of Tourism and Antiquities.
- Taşçı, B., ve Akyüz, L., E. (2018). “Kent İçi Arkeolojik Alanlardan Katmanlaşmanın Analizi ve Koruma Sorunları: Foça Örneği”. Belleten LXXXII/293, TTK, 31-50.
- Tekçam, T. (2011). Arkeoloji Sözlüğü. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, B. (1990). “Yenidoğan Höyüğü (Tuğrul Höyük) Kazısı”. KST 2, Ankara, 43-46.
- Thonemann, P. (2013). “Phrygia: an Anarchist Histor, 950 BC-AD 100”. Roman Phrygia: Culture and Society (Greek Culture in the Roman World, 1-40.
- Tomlinson, A., R. (1995-1996). “Archaeology in Greece 1995-96”, Archaeological Reports 42, 1-47.
- Vaux, R. (1962). “Les fouilles de Tell el-Far’ah. Rapport préliminaire sur les 7e, 8e, 9e campagnes, 1958-1960 (suite)”. Revue Biblique 69, 212-253.
- Vergnaud, B. (2012). Recherches Sur Les Fortifications d’Anatolie Occidentale et Centrale au Debut du Premier Millenaire av. J.-C. (Xe-VIe s.). Archeologie et Prehistoire, Universite Michel de Montaigne, Bordeaux.
- Vergnaud, B. (2013). “A Phrygian Identity in Fortifications?”. SOMA 2012 Identity and Connectivity: Proceeding of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, Oxford, 233-241.
- Vergnaud, B. (2016a). “Fortifications of Central Anatolia in the Early First Millennium B.C.”. Focus on Fortification, New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East, Oxford, 94-108.

- Vergnaud, B. (2016b). "Fortifications of Central Anatolia in the Early First Millennium BC". *Focus on Fortifications: New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*, 34-42.
- Von Der Osten H., H. (1929). "Explorations in Central Anatolia Season of 1926". *Researchen in Anatoli Vol I*, Chicago, 1929, 35 – 36.
- Wernick, N. (2016). "Once More Unto the Breach, A Re-Evaluation of Beni Hasan's 'Battering Ram' and 'Glacis'". *De Gruyter ZAS* 143, 106-128.
- Woolley, C., L. (1921). *Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the Bristish Museum* 2.
- Wooley, L. (1955). *Alalakh An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937- 1949. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London XVII*, London.
- Wright, E., G. (1965). *Shechem: The biography of a Biblical city*. Duckworth.
- Wright, H., R., G. (1968). "Tell el-Yehūdīyah and the Glacis". *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins (1953-)* 84, 1-17.
- Yadin, Y. (1963). *The Art of Warfare in Biblical Lands*. Weidenfeld and Nicolson, Londra.
- Yamashita, M., Tsumura, H., Hayakawa, H., and Metin, M. (2013). "Archaeological Surveys at Hacıtuğrul Höyük in Central Anatolia". *Anatolian Archaeological Studies XVIII*, 37- 41.
- Yeicin, S. (1960). "Early Contacts Between Canaan and Egypt". *Israel Exploration Journal* 10/4, 193-203.
- Yener, K., A. (2005). "Alalakh Spatial Organization". *The Amuq Valley Regional Projects 1 Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, Oriental Institute Publications 131, 99-144.
- Yıldırım, B., and Gates, M. H. (2007). "Archaeology in Turkey, 2004-2005". *American Journal of Archaeology* 111/2, 279-356.

Young, S., R. (1962). "Gordion: Phrygian Construction and Architecture II". Expedition Magazine 4/4, 2-12.

Young, S., R. (1968). "The Gordion Campaign of 1967". American Journal of Archaeology 72/3, 231-241.

Yosef, B., O. (1986). "The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation". Current Anthropology 27/2, 157-162.

Zaina, F., and Benati, G. (2013). "A Late Bronze Age I Fortress at Tasli Geçit Hoyuk and the Defensive Architecture of Anatolia and the Northern Levant During the 2nd Millennium BC". OCNUS 21", 9-29.

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR	NERESİN DE
1	Mezraa- Teleilat	Neolitik Çağ-	Taş	Doğu Anadolu	Şanlıurfa	Duvar önü?
2	Hoca Çeşme	Neolitik Çağ- Kalkoliti k Çağ	Taş	Batı Anadolu	Edirne	Belirsiz?
3	Güvercinkayas 1	OKÇ	Taş	Orta Anadolu	Aksaray	Duvar önü?
4	Troia	ETÇ I (Troia I)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkal e	Surun Önü
5	Troia	ETÇ II (Troia II)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkal e	Surun Önü
6	Troia	ETÇ II (Troia III)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkal e	Surun Önü
7	Limantepe	ETÇ I-II	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun önü
8	Demircihöyük	ETÇ I	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Yamaca
9	Kanlıgeçit	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Kırklarel i	Sur Önü düzensiz taş
10	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Surun önü taş kaplama
11	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Ev Duvarı Önü
12	Karataş- Semayük	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Antalya	Surun Önü Düzensiz Taş
13	Bademağacı	ETÇ II- III	Taş	Batı Anadolu	Antalya	Yamaca
14	Titriş Höyük	ETÇ III	Taş	Doğu Anadolu	Şanlıurfa	Surun Önü düzensiz taş
15	Acemhöyük	ETÇ	Toprak	Orta Anadolu	Aksaray	Surun önü toprak
16	Çokcapınar	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	Bilecik	Yamaca
17	Baklatepe	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü Düzensiz Taş

18	Kinet Höyük	ETÇ	Taş	Doğu Anadolu	Hatay	Surun Önü taş kaplama
19	Maydos	OTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	Yamaca
20	Alalakh (Tell Atchana)	OTÇ	Kerpiç	Doğu Anadolu	Hatay	Sur Önü taş kaplama
21	Alalakh (Tell Atchana)	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Hatay	Tapınak Duvarı Önü
22	Alişar	GTÇ	Toprak	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü
24	Araban	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun Önü düzensiz taş
25	Sarissa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Sivas	Baraj
26	Taşlı Geçit	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun Önü düzensiz taştan
27	Hattuşa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
28	Alaca Höyük	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Surun önüne düzensiz taştan
29	Maydos	GTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	?
30	Kargamış	10	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun altında yamaca
31	Şam'al	10-9	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Yamaca
32	Alişar	10-8	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surla Birleşik basamaklı
33	Gordion	950-800	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Surun önünde taş kaplama basamaklı
34	Seçme Kalesi	9-7	Taş	Orta Anadolu	Konya	?
35	Gordion	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Yamaca
36	Hacıtuğrul	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara	?

37	Göllüdağ	8	?	Orta Anadolu	Niğde	?
38	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya	İçten sur önü basamaklı Dıştan sur önü düzensiz taştan
39	Havuzköy	8-7	Taş	Orta Anadolu	Kayseri	Yamaca
40	Uşaklı Höyük	8-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü düzensiz taştan
41	Klazomenai	7	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü taş kaplama
42	Hattuşa	7	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
43	Daskyleion	7	Taş	Batı Anadolu	Balıkesir	Surun önünde taş kaplama basamaklı
44	Sardeis	7-6	Kerpiç	Batı Anadolu	Manisa	Surun Önü
45	Akalan	7-6	Taş	Orta Anadolu	Samsun	Surun Önü taş kaplama?
46	Sinop Kalesi	7-6	Taş	Orta Anadolu	Sinop	Surun Önü taş kaplama
47	Tilkigediği	7-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü taş kaplama?
48	Kerkenes	6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü yatay
49	Phokaia	6	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü düz yatay taş
50	Ortabelen	Arkaik Dönem	Taş	Batı Anadolu	Muğla	Surun Önü düz yatay taş
51	Smyrna	5	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü basamaklı

1. Anadolu'da *glacis* görülen yerleşimler.

TABLO 2

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR	NERESİNDE
1	Mezraa- Teleilat	Neolitik Çağ-	Taş	Doğu Anadol u	Şanlıurf a	Duvar önü?
2	Hoca Çeşme	Neolitik Çağ- Kalkoliti k Çağ	Taş	Batı Anadol u	Edirne	?
3	Güvercinkayas 1	OKÇ	Taş	Orta Anadol u	Aksaray	Duvar önü?

1. Neolitik ve Kalkolitik Dönem.

TABLO 3

1	Troia	ETÇ I (Troia I)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	Surun Önü
2	Troia	ETÇ II (Troia II)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	Surun Önü
3	Troia	ETÇ II (Troia III)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	Surun Önü
4	Limantepe	ETÇ I-II	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun önü
5	Demircihöyük	ETÇ I	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Yamaca
6	Kanlıgeçit	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Kırklareli	Sur Önü düzensiz taş
7	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Surun önü taş kaplama
8	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir	Ev Duvarı Önü
9	Karataş- Semayük	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Antalya	Surun Önü Düzensiz Taş
10	Bademağacı	ETÇ II- III	Taş	Batı Anadolu	Antalya	Yamaca
11	Titriş Höyük	ETÇ III	Taş	Doğu Anadolu	Şanlıurfa	Surun Önü düzensiz taş
12	Acemhöyük	ETÇ	Toprak	Orta Anadolu	Aksaray	Surun önü toprak
13	Çokcapınar	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	Bilecik	Yamaca
14	Baklatepe	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü Düzensiz Taş
15	Kinet Höyük	ETÇ	Taş	Doğu Anadolu	Hatay	Surun Önü taş kaplama
16	Maydos	OTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	Yamaca

17	Alalakh (Tell Atchana)	OTÇ	Kerpiç	Doğu Anadolu	Hatay	Sur Önü taş kaplama
18	Alalakh (Tell Atchana)	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Hatay	Tapınak Duvarı Önü
19	Alişar	GTÇ	Toprak	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü
20	Araban	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun Önü düzensiz taş
21	Sarissa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Sivas	Baraj
22	Taşlı Geçit	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun Önü düzensiz taştan
23	Hattuşa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
24	Alaca Höyük	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Surun önüne düzensiz taştan
25	Maydos	GTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale	?

1. Tunç Çağı.

TABLO 4

1	Kargamış	10	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun altında yamaca
2	Şam'al	10-9	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Yamaca
3	Alişar	10-8	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surla Birleşik basamaklı
4	Gordion	950-800	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Surun önünde taş kaplama basamaklı
5	Seçme Kalesi	9-7	Taş	Orta Anadolu	Konya	?
6	Gordion	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Yamaca
7	Hacıtuğrul	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Surun önü ya da surla birleşik Basamaklı glacis
8	Göllüdağ	8	?	Orta Anadolu	Niğde	?
9	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya	İçten sur önü basamaklı Dıştan sur önü düzensiz taştan
10	Havuzköy	8-7	Taş	Orta Anadolu	Kayseri	Yamaca
11	Uşaklı Höyük	8-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü düzensiz taştan
12	Uşaklı Höyük	8-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Mimari yapı önü
13	Klazomenai	7	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü taş kaplama
14	Hattuşa	7	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
15	Daskyleion	7	Taş	Batı Anadolu	Balıkesir	Surun önünde taş kaplama basamaklı
16	Sardeis	7-6	Toprak	Batı Anadolu	Manisa	Surun Önü
17	Akalan	7-6	Taş	Orta Anadolu	Samsun	Surun Önü taş kaplama?
18	Sinop Kalesi	7-6	Taş	Orta Anadolu	Sinop	Surun Önü taş kaplama

19	Tilkigediği	7-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü taş kaplama?
20	Kerkenes	6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü yatay
21	Phokaia	6	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü düz yatay taş
22	Ortabelen	Arkaik Dönem	Taş	Batı Anadolu	Muğla	Surun Önü düz yatay taş
23	Smyrna	5	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü basamaklı

1. Demir Çağı.

TABLO 5

	YERLEŞİM YERİ	TARİ H	MALZEM E	BÖLGE	ŞEHİR	NERESİND E
1	Troia	ETÇ I (Troia I)	Taş	Batı Anadol u	Çanakkal e	Surun Önü
2	Troia	ETÇ II (Troia II)	Taş	Batı Anadol u	Çanakkal e	Surun Önü
3	Limantepe	ETÇ I-II	Taş	Batı Anadol u	İzmir	Surun önü
4	Demircihöyük	ETÇ I	Taş	Batı Anadol u	Eskişehir	Yamaca
5	Kanlıgeçit	ETÇ II	Taş	Batı Anadol u	Kırklareli	Sur Önü düzensiz taş
6	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadol u	Eskişehir	Surun önü
7	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadol u	Eskişehir	Ev Duvarı Önü
8	Bademağacı	ETÇ II-III	Taş	Batı Anadol u	Antalya	Yamaca
9	Titriş Höyük	ETÇ III	Taş	Doğu Anadol u	Şanlıurfa	Surun Önü düzensiz taş
10	Çokcapınar	ETÇ	Taş	Batı Anadol u	Bilecik	Yamaca
11	Kinet Höyük	ETÇ	Taş	Doğu Anadol u	Hatay	Surun Önü
12	Maydos	OTÇ	Taş	Batı Anadol u	Çanakkal e	Yamaca
13	Alalakh (Tell Atchana)	GTÇ	Taş	Doğu Anadol u	Hatay	Tapınak Duvarı Önü
14	Sarissa	GTÇ	Taş	Orta Anadol u	Sivas	Baraj

15	Taşlı Geçit	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Surun Önü düzensiz taştan
16	Hattuşa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
17	Alaca Höyük	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Surun önüne düzensiz taştan
19	Şam'al	10-9	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep	Yamaca
19	Gordion	950-800	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Surun önünde taş kaplama basamaklı
20	Gordion	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara	Yamaca
21	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya	Sur önü düzensiz taştan
22	Havuzköy	8-7	Taş	Orta Anadolu	Kayseri	Yamaca
23	Uşaklı Höyük	8-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Düzensiz taştan
24	Klazomenai	7	Taş	Batı Anadolu	İzmir	Surun Önü taş kaplama
25	Hattuşa	7	Taş	Orta Anadolu	Çorum	Yamaca
26	Daskyleion	7	Taş	Batı Anadolu	Balıkesir	Taş kaplama basamaklı
27	Sinop Kalesi	7-6	Taş	Orta Anadolu	Sinop	Surun Önü taş kaplama
28	Tilkigediği	7-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat	Surun Önü taş kaplama
29	Ortabelen	Arkaik Dönem	Taş	Batı Anadolu	Muğla	Surun Önü düz yatay taş

1. Taş kaplama *glacis* buluntu merkezleri.

TABLO 6

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR
1	Troia	ETÇ I (Troia I)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale
2	Demircihöyük	ETÇ I	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir
3	Kanlıgeçit	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Kırklareli
4	Bademağacı	ETÇ II-III	Taş	Batı Anadolu	Antalya
5	Kinet Höyük	ETÇ	Taş	Doğu Anadolu	Hatay
6	Maydos	OTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale
7	Sarissa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Sivas
8	Taşlı Geçit	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep
9	Hattuşa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum
10	Kargamış	10	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep
11	Şam'al	10-9	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep
12	Gordion	950-800	Taş	Orta Anadolu	Ankara
13	Gordion	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara
14	Hacıtuğrul	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara
15	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya
16	Uşaklı Höyük	8-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat
17	Daskyleion	7	Taş	Batı Anadolu	Balıkesir
18	Tilkigediği	7-6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat

1. Yamaçta *glacis* buluntu merkezleri.

TABLO 7

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR
1	Troia	ETÇ II (Troia III)	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale
2	Limantepe	ETÇ I-II	Taş	Batı Anadolu	İzmir
3	Kanlıgeçit	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Kırklareli
4	Küllüoba	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Eskişehir
5	Karataş-Semayük	ETÇ II	Taş	Batı Anadolu	Antalya
6	Baklatepe	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	İzmir
7	Araban	GTÇ	Taş	Doğu Anadolu	Gaziantep
8	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya
9	Klazomenai	7	Taş	Batı Anadolu	İzmir
10	Akalan	7-6	Taş	Orta Anadolu	Samsun

1. Duvarın önünde düzensiz taşlardan *glacis* buluntu merkezleri.

TABLO 8

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR
1	Maydos	OTÇ	Taş	Batı Anadolu	Çanakkale
2	Hattuşa	GTÇ	Taş	Orta Anadolu	Çorum
3	Alışar	10-8	Taş	Orta Anadolu	Yozgat
4	Gordion	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara
5	Hacituğrul	8	Taş	Orta Anadolu	Ankara
6	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya
7	Daskyleion	7	Taş	Batı Anadolu	Balıkesir
8	Phokaia	6	Taş	Batı Anadolu	İzmir
9	Ortabelen	Arkaik Dönem	Taş	Batı Anadolu	Muğla
10	Smyrna	5	Taş	Batı Anadolu	İzmir

1. Duvarın önünde basamaklı taş *glacis* buluntu merkezleri.

	YERLEŞİM YERİ	TARİH	MALZEME	BÖLGE	ŞEHİR
1	Limantepe	ETÇ I-II	Taş	Batı Anadolu	İzmir
2	Baklatepe	ETÇ	Taş	Batı Anadolu	İzmir
3	Alışar	10-8	Taş	Orta Anadolu	Yozgat
4	Çevrekale	8-7	Taş	Orta Anadolu	Konya
5	Kerkenes	6	Taş	Orta Anadolu	Yozgat
6	Phokaia	6	Taş	Batı Anadolu	İzmir

2. Duvarın önünde düz yatay taş *glacis* buluntu merkezleri.

LEVHALAR

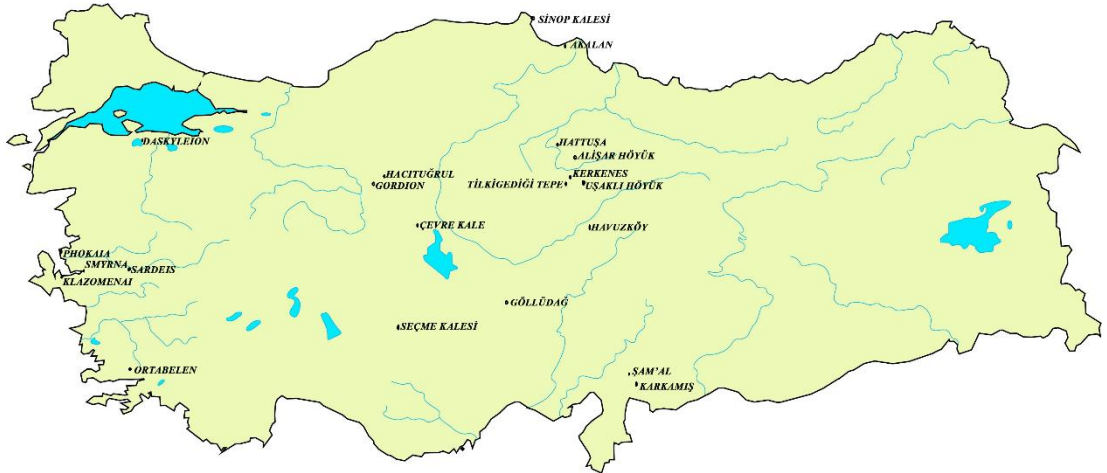
Levha 1

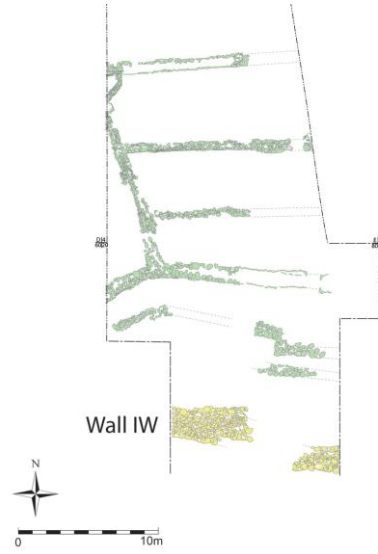
1: Anadolu’da görülen *glacis*lerin Neolitik ve Kalkolitik Çağ haritası.

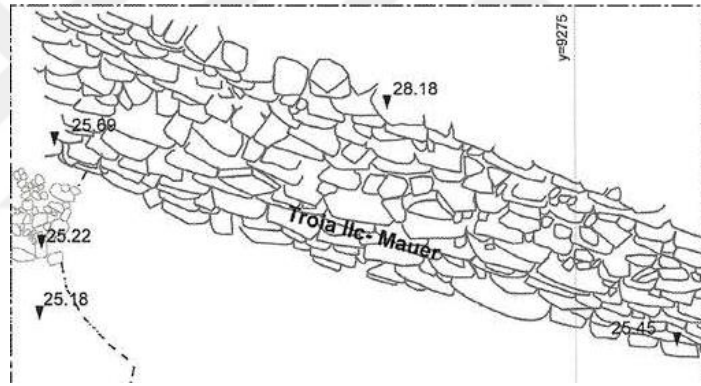
2: Anadolu’da görülen *glacis*lerin Tunç Çağı haritası.

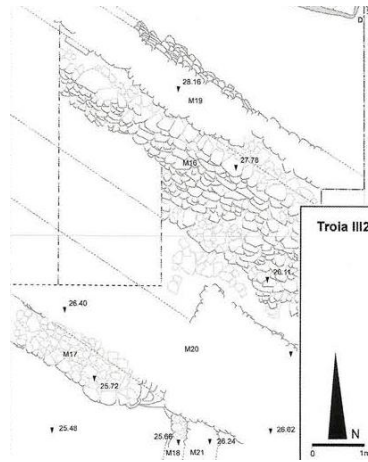
3: Anadolu’da görülen *glacis*lerin Demir Çağı haritası.

1: Troia I Dönemi Wall IW olarak adlandırılan duvardan *glacis* görünümü (Sazcı, 2005: fig 4).

2: Troia II *glacis* çizimi (Sazcı, 2005: Planum 3).

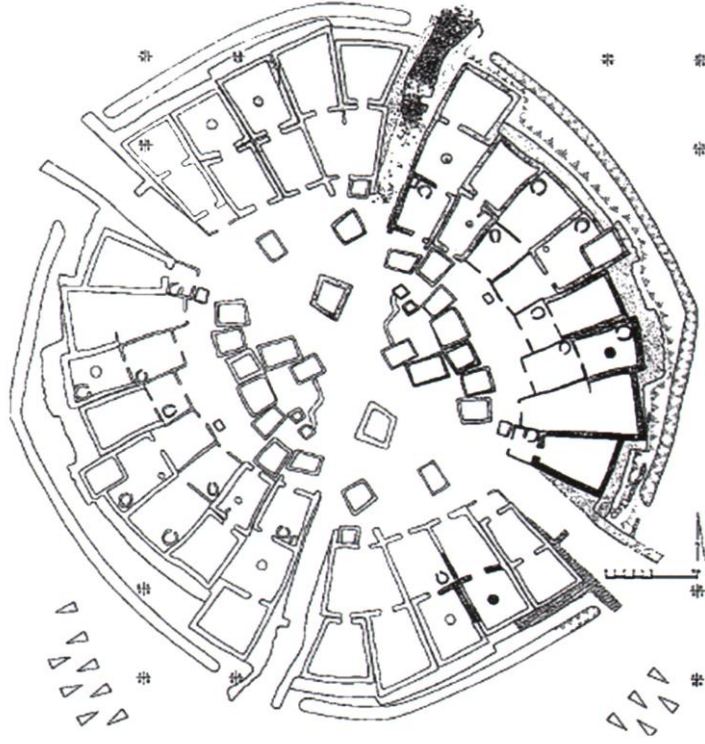
3: Troia III'e ait *glacis* çizimi (Sazcı, 2005: Planum 8).

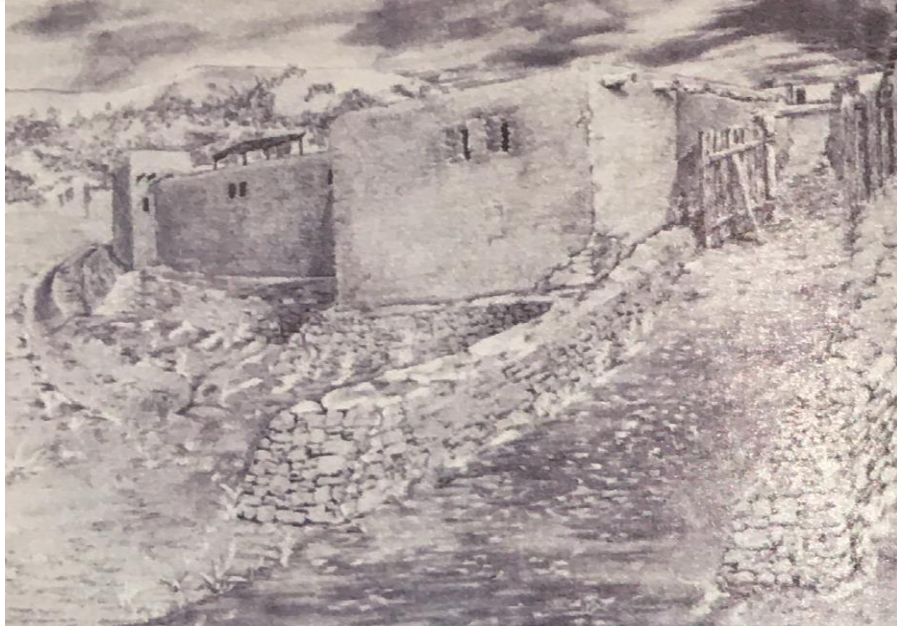
1: Liman Tepe savunma yapısı görünümü (2020).

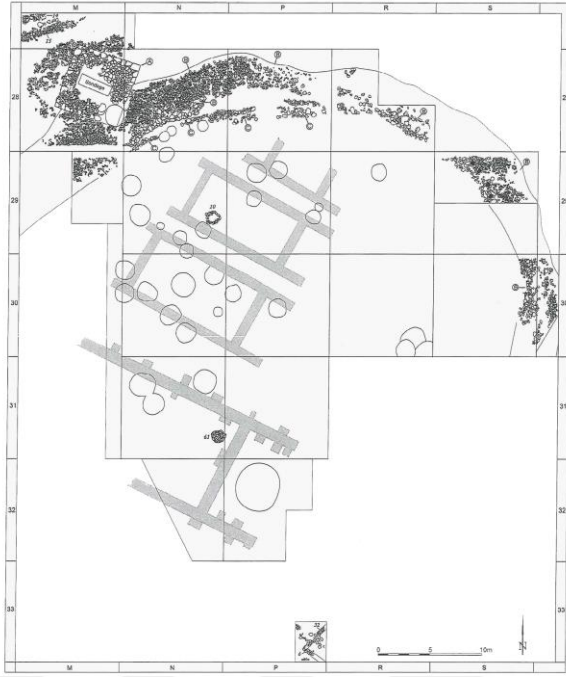
2: Liman Tepe savunma yapısı görünümü (2020).

1: Demircihöyük yerleşim planı görünümü (Efe ve Türkteki, 2011: plan 1).

2: Demircihöyük rampa girişi ve yamaçtaki *glacis*lerin görünümü (Korfmann, 1983: fig. 344).

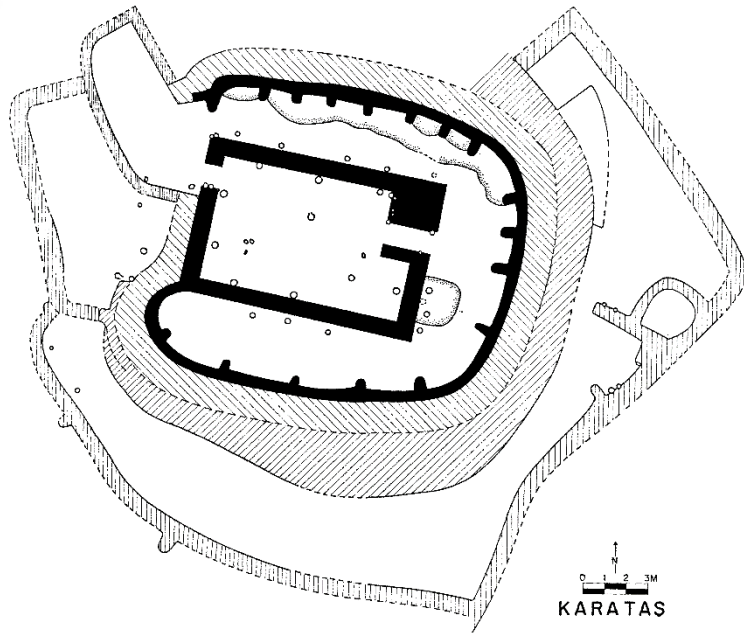
1: Kanlıgeçit yerleşim planı ve *glacisi* (Naiboğlu, 2019: fig. 7).

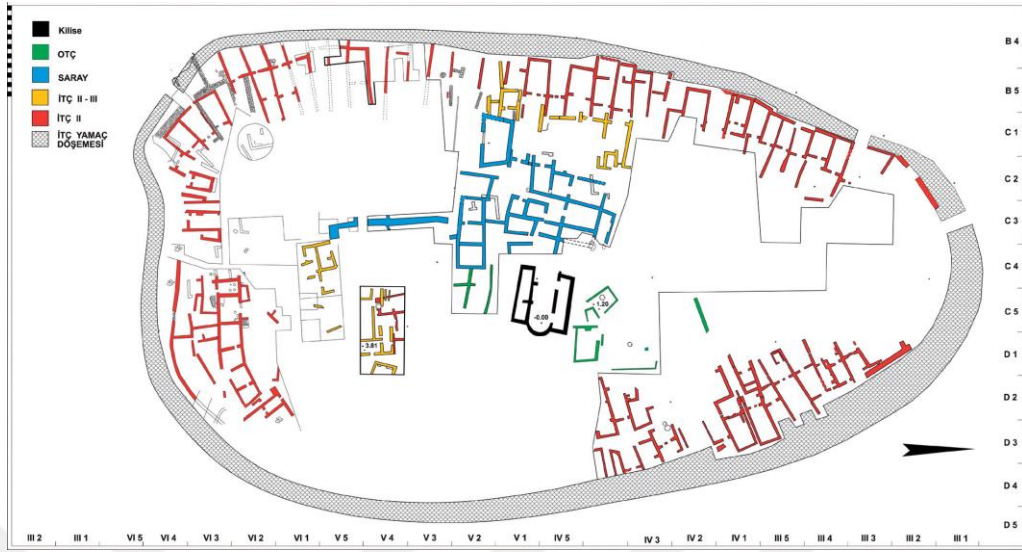
2: Küllüoba sur yapısının önüne gelecek olan *glacis* görünümü (Fidan, 2012: res. 15).

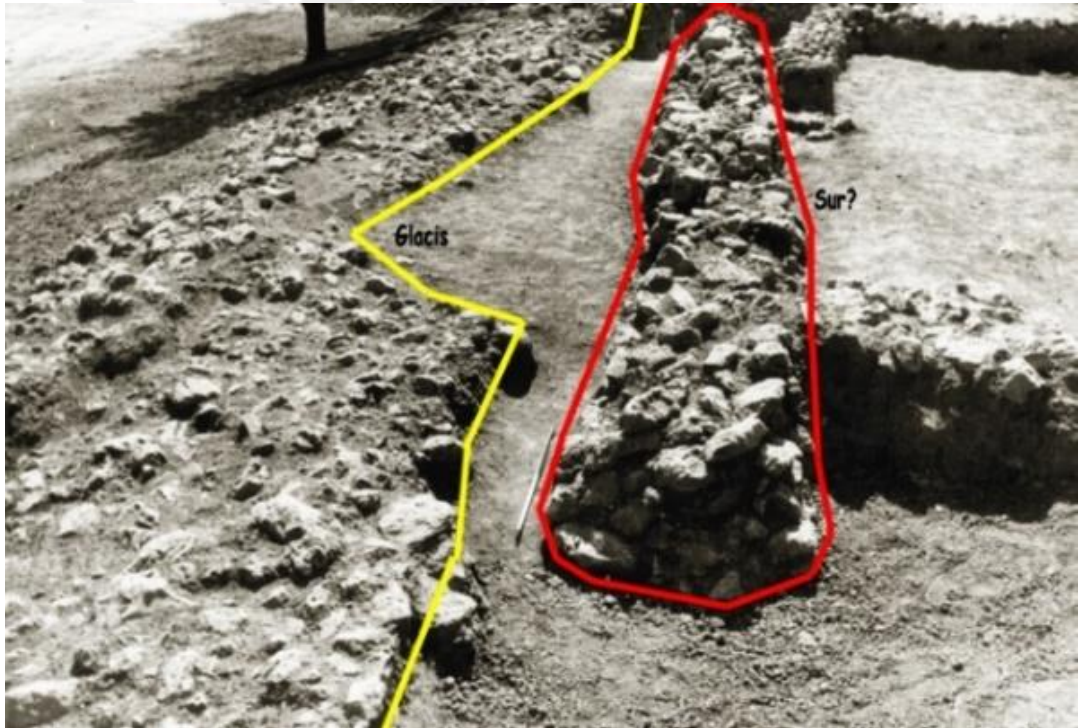
1: Küllüoba’da yukarı yerleşmedeki *glacis*in görünümü (Efe, 2007: fig. 5b).

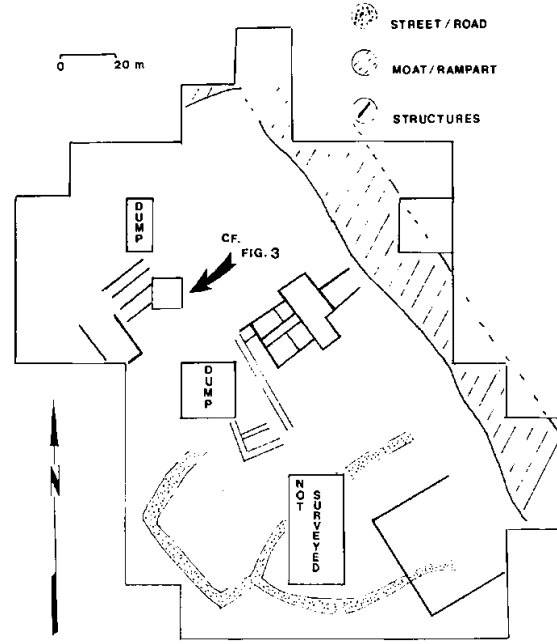
7: Karataş-Semayük’ün en üst kısmında bulunan yönetici yapısı? ve *glacis* görünümü çizimi (Mellink ve Angel, 1966: Ill 2).

1: Bademağacı Höyük planı (Duru ve Umurtak, 2010: res 1).

2: Bademağacı Höyük *glacis* ve *sur?* duvarı görünümü (Duru ve Umurtak, 2011b: res 8).

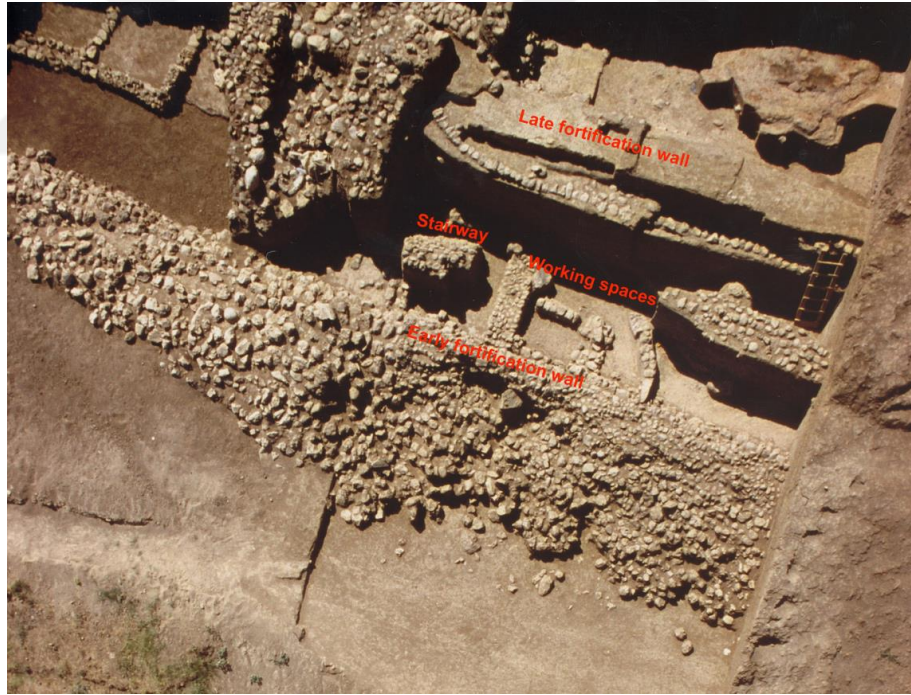
1: Titriş Höyük'ten *glacis* görünümü (Guillermo ve Adnan, 1993: fig. 11).

2: Acemhöyük sur duvarı, *glacis* ve yapı katları görünümü (Özcan, 2013: res. 4).

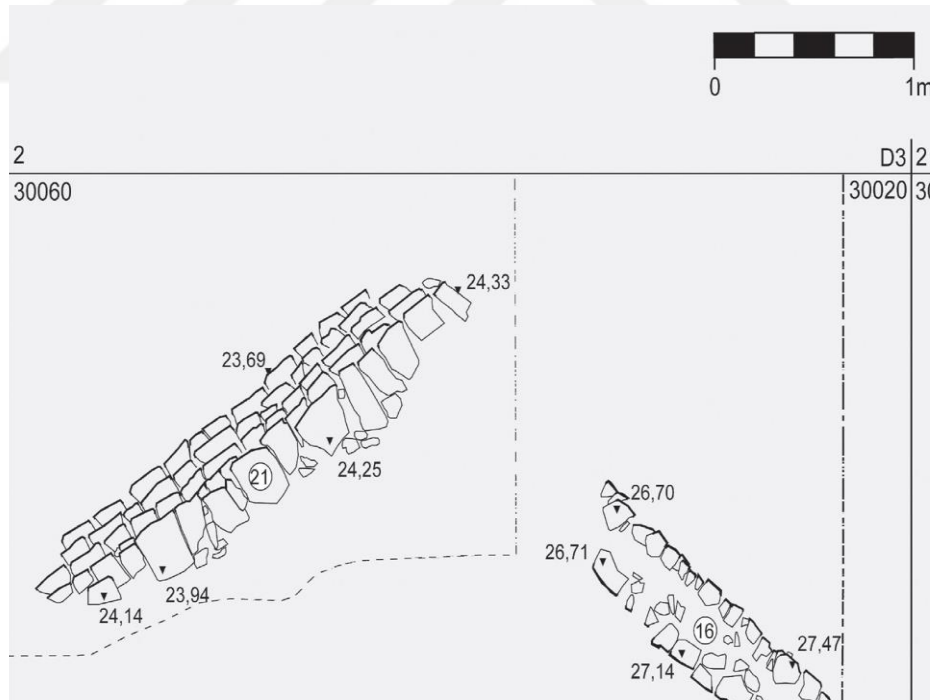
1: Çokçapınar Höyüğü *glaciis* görünümü (Sarı, 2017b: res. 7).

2: Bakla Tepe Höyükten sur duvarı ve *glaciis* (hendek?) görünümü (Şahoğlu ve Tuncel, 2012: Fig. 4).

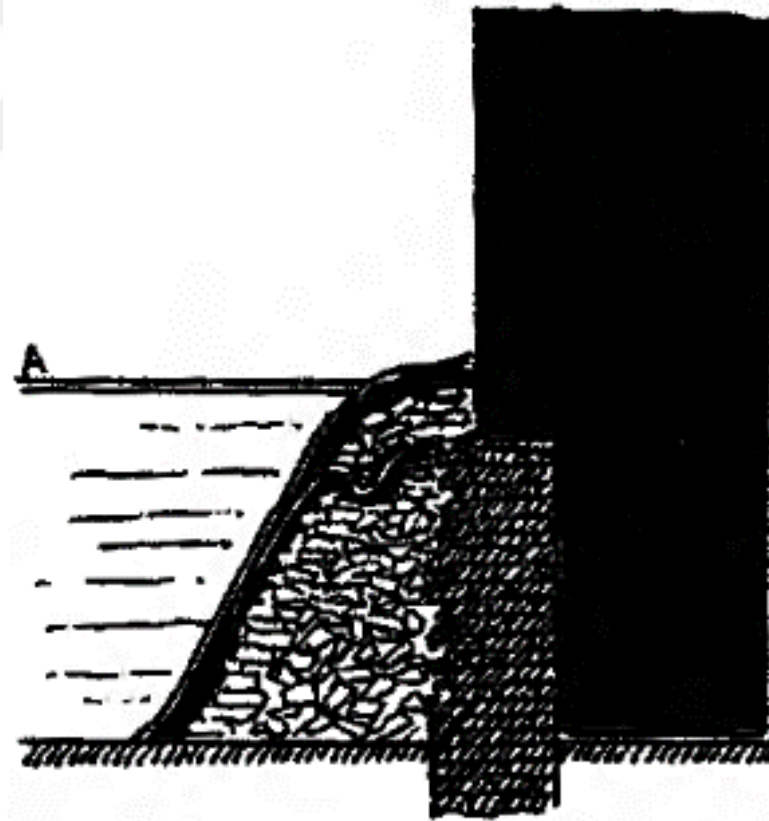
1: Kinet Höyük sur duvarı ve *glacis* görünümü ([https://dortyol.bel.tr/onemli-mekanlar-detay/kinet-hoyuk-\(bir-kuzeydogu-akdeniz-limani\)/](https://dortyol.bel.tr/onemli-mekanlar-detay/kinet-hoyuk-(bir-kuzeydogu-akdeniz-limani)/) 28.08.2020).

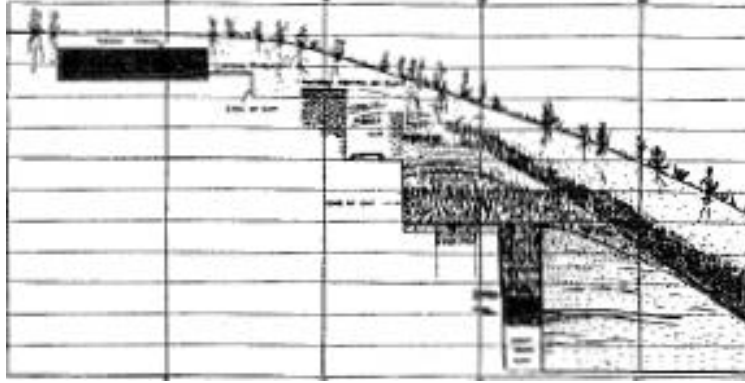
2: Maydos Kilisetepe Höyüğü *glacis* planı çizimi (Sazcı, 2013: Plan 3).

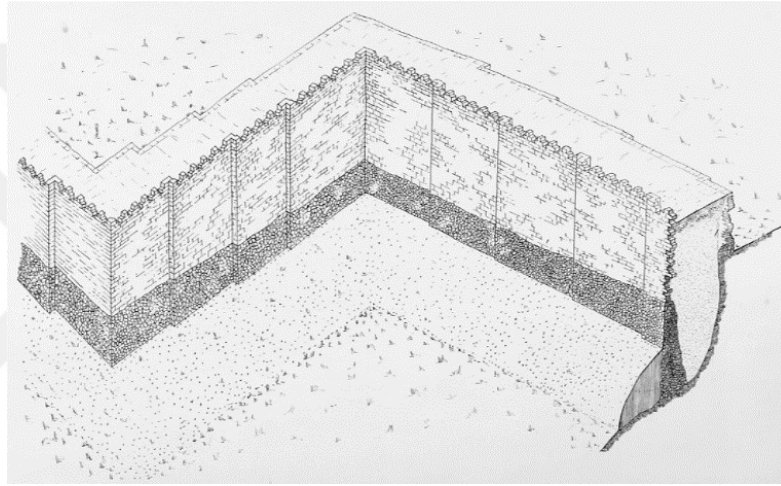
1: Maydos Kilisetepe Höyüğü *glacis* yukarıdan görünüm (Sazcı ve Mutlu, 2018: Resim 1).

2: Tell Atçhana'dan tapınak duvarı ve *glacis* rekonstrüksiyonu (Wooley, 1955: fig. 24).

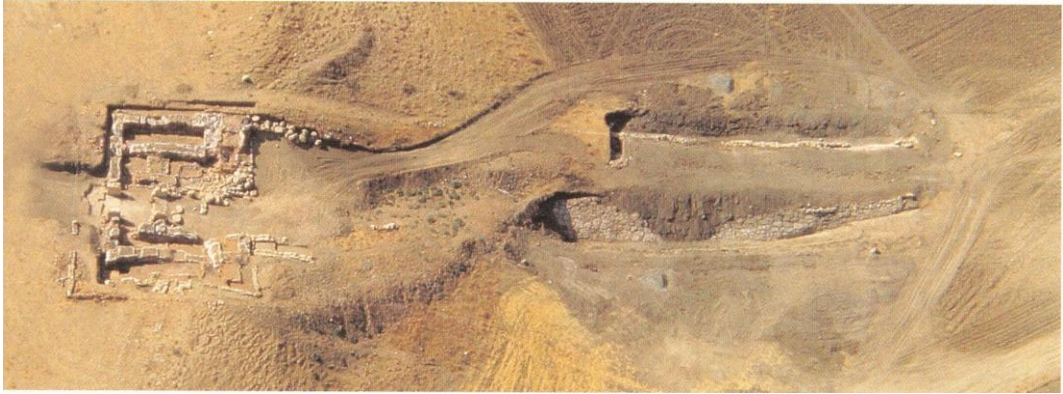
1: Tell Atchana'da sur duvarı ve *glacis* rekonstrüksiyonu (Wooley, 1955: fig. 52 a).

2: Alishar, Hitit Dönemi Alishar sur duvarı ve *glacis* rekonstrüksiyonu (Osten, 1937: fig. 52).

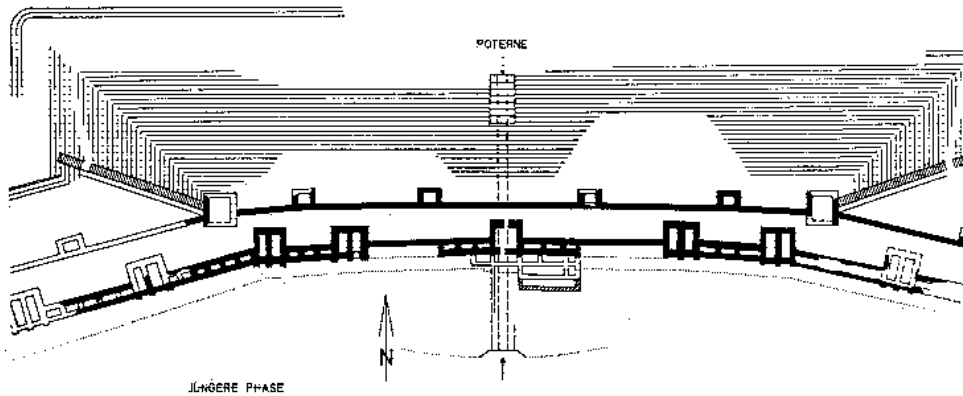
3: Araban Höyük'ten *glacis* görünümü (Ünal, 2015: fig. 9).

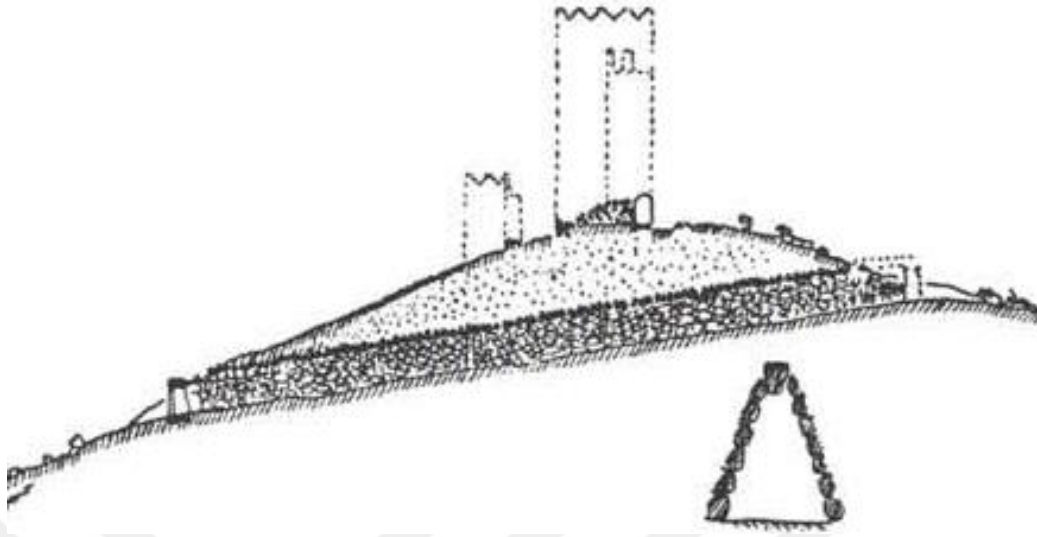
1: Sarissa-Kuşaklı Kuzeybatı Barajı glacis görünümü (Hüser, 2006: abb. 5).

2: Taşlı Geçit Höyüğü glacis görünümü (Benati ve Zaina: 2013: fig. 7).

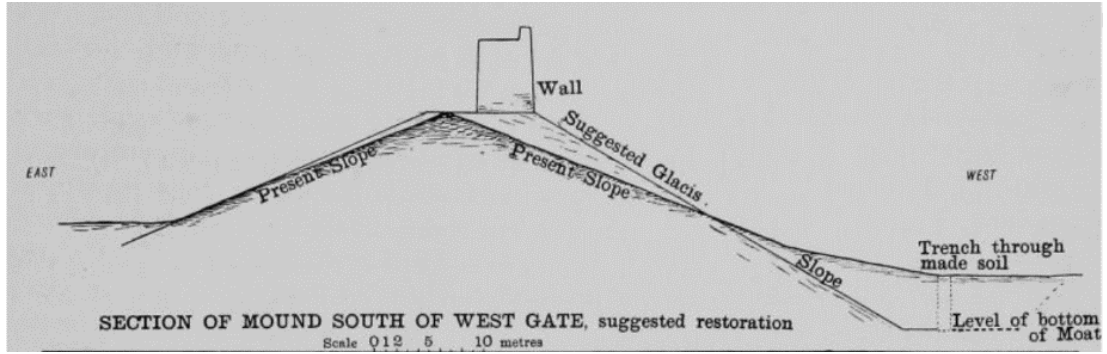
3: Yerikapı (Sphinksli Kapı) konumundaki savunma sistemi (Neve, 1983: Resim 21).

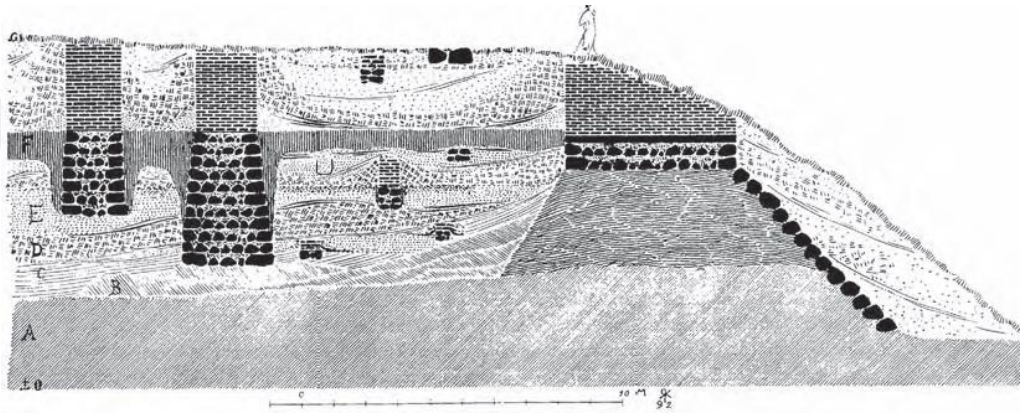
1: Yerkapı savunma yapısı profilden görünüm (Klahn, 1994: Abb 2 a-b).

2: Alaca Höyük'te *glacis* görünümü (Koşay, 1951: Lev. 16).

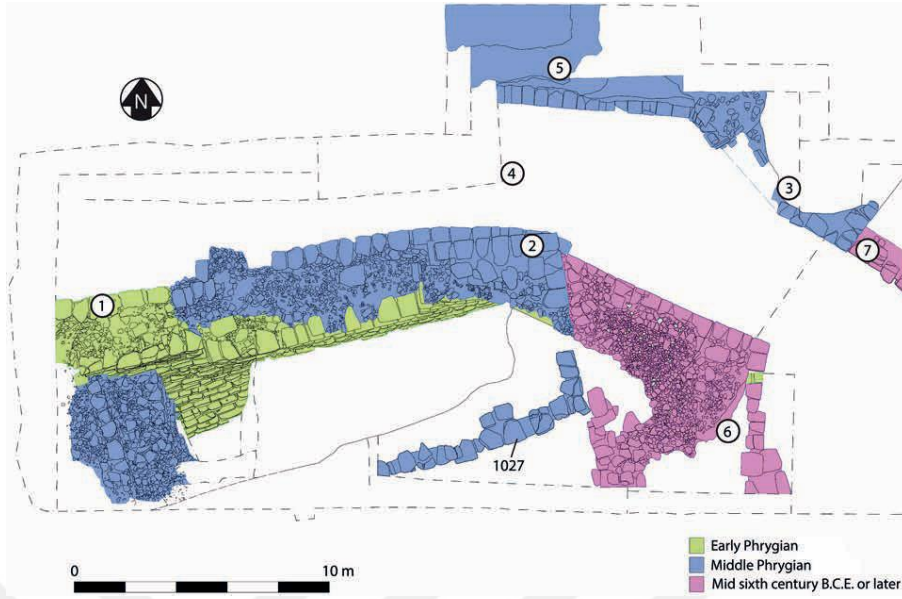
1: Karkamış sur duvarı ve *glacis* rekonstrüksiyonu (Wooley, 1921: fig. 14).

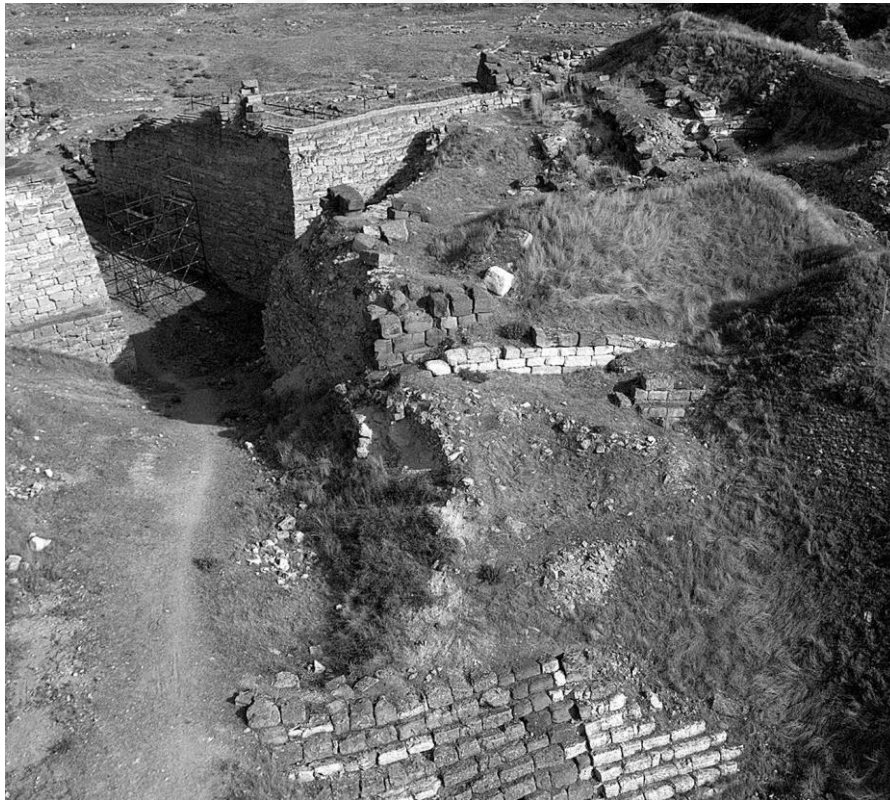
2: Şam'al'dan *glacis* rekonstrüksiyonu (Schloen ve Fink, 2009: 221).

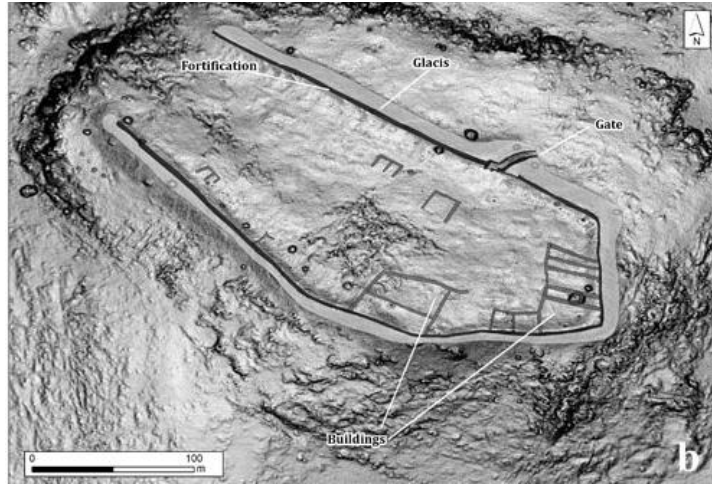
3: Alışar, Geç Hitit-Phryg Dönemi Alışar sur yapısı ve *glacis* görünümü (Schmidt, 1931: fig. 176).

1: Gordion'da kentin kuzeyinde kalan kısımdan erken Phryg Dönemi savunma duvarı ve *glacis* çizimi (1 nolu yeşil duvar) (Rose, 2017: fig. 21).

2: Gordion kent girişi önünde bulunan *glacis* (Rose, 2017: fig. 24).

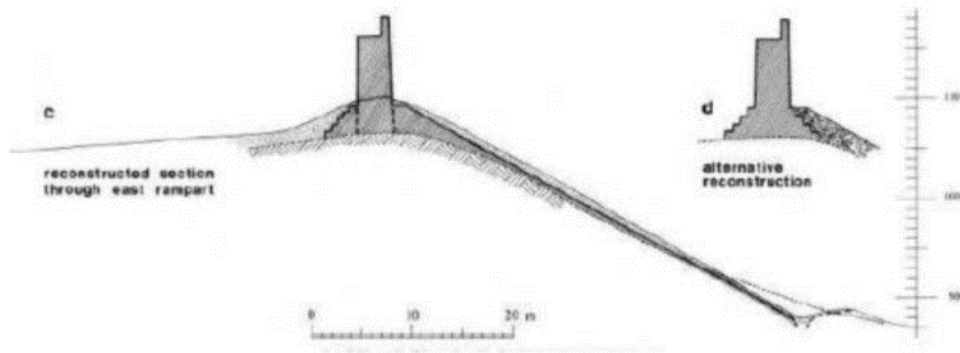

1: Seçme Kalesi uzay fotoğrafindan savunma yapısı (kapı, sur duvarı, *glacis* gibi) ve evlerin görünümü (Massa vd. 2020: fig. 10 b).

2: Hacıtuğrul Höyüğü *glacis*

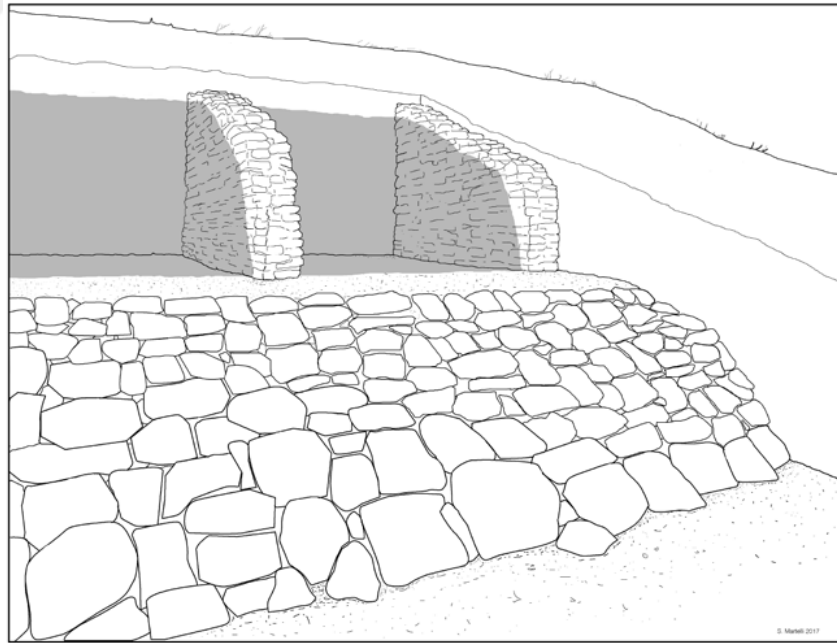
(<http://triptych.brynmawr.edu/cdm/singleitem/collection/Mellink/id/1096/rec/2> 24.08.2020).

3: Çevre Kale'den sur duvarı ve *glacis*in rekonstrüksiyonu (Summers, 1992: fig. 4).

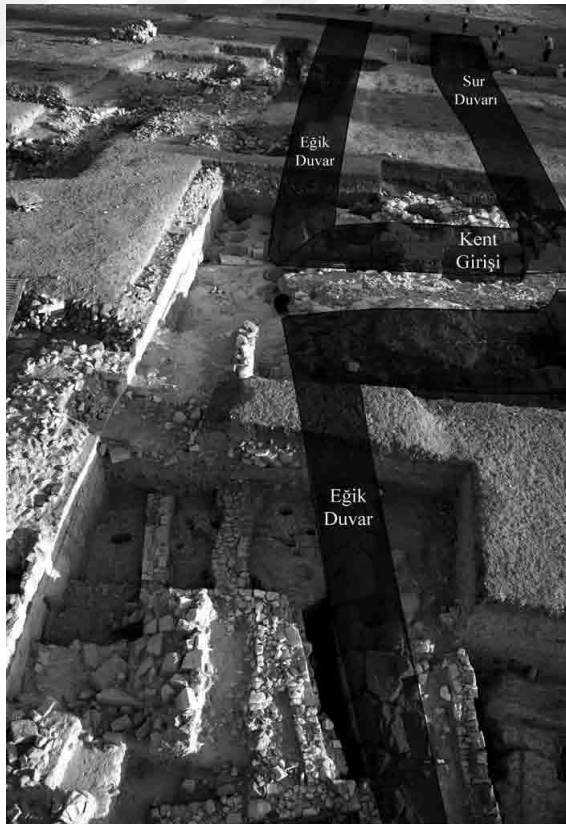
1: Havuzköy'den *glacis* görünümü (Vergnaud, 2012: fig. 116).

2: Uşaklı Höyük Alan C olarak adlandırılan alanda *glacis* rekonstrüksiyonu (Mazzoni vd. 2019: plan 6).

1: Uşaklı Höyük Alan D olarak adlandırılan açmada *glacis* görünümü (Mazzoni vd. 2017: fig. 8).

2: Klazomenai'de sur duvarı ve *glacis* görünümü (Ersoy vd. 2009: Res. 14).

1: Aslanlı Kapı *glacis*in görünümü (Vergnaud, 2013: Fig. 6).

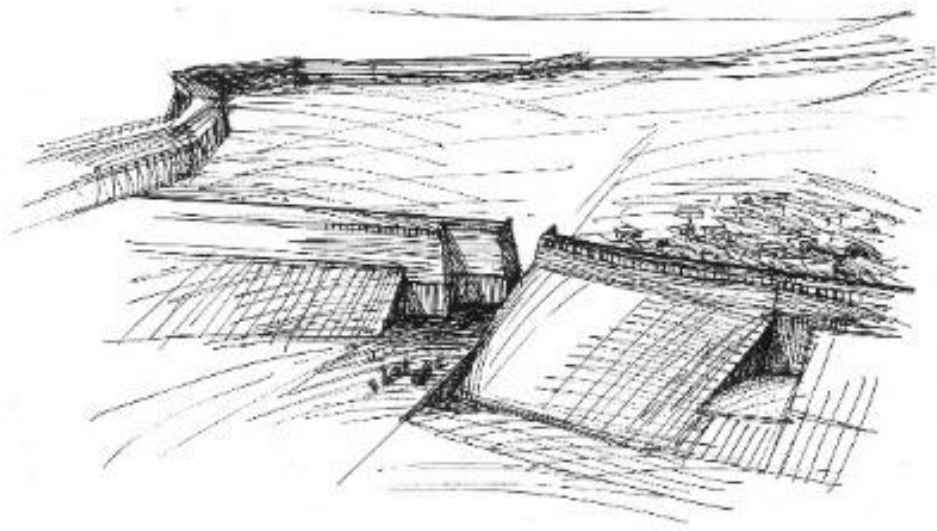
2: Daskyleion'un kuzey eteklerindeki *glacis* (2020).

3: MMS sektöründe sur duvarı ve *glacis* çizimi (Cahill ve Kroll, 2005: fig. 10).

1: Sardeis, *glacisin* günümüzde görünümü (2020).

2: Sardeis surları ve *glacisleri* rekonstrüksiyonu (Greenewalt, 2010: Res. 25).

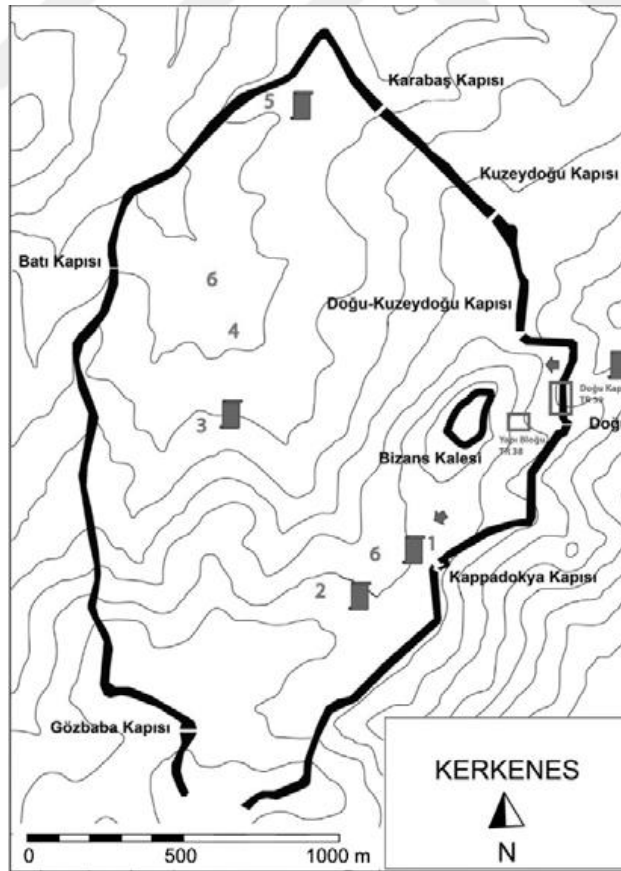
1: Akalan *glacis* görünümü (Dönmez, Uluggerli, 2010: 37).

2: Sinop Kalesi Op 1 açması *glacis* üstten görünümü (Doonan vd. 2016: fig. 3).

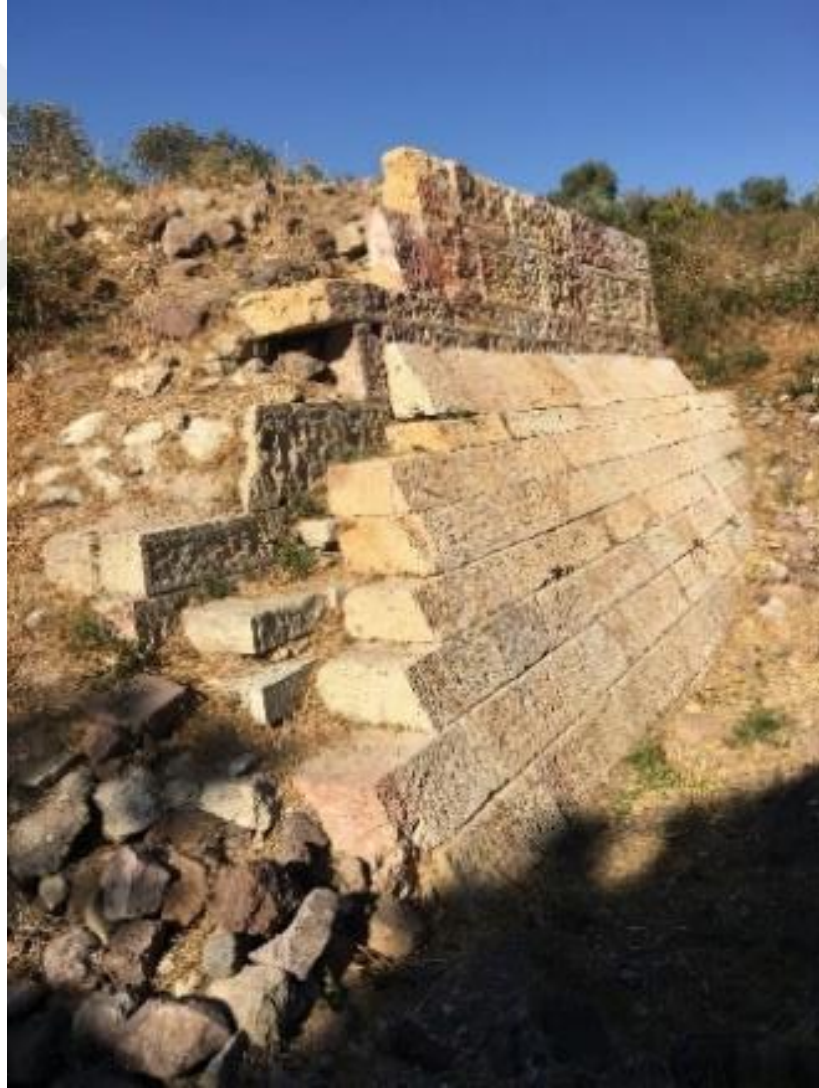
1: Tilkigediği Tepe Höyüğü *glaxis* görünümü (Summers vd. 1995: Plate 1 b).

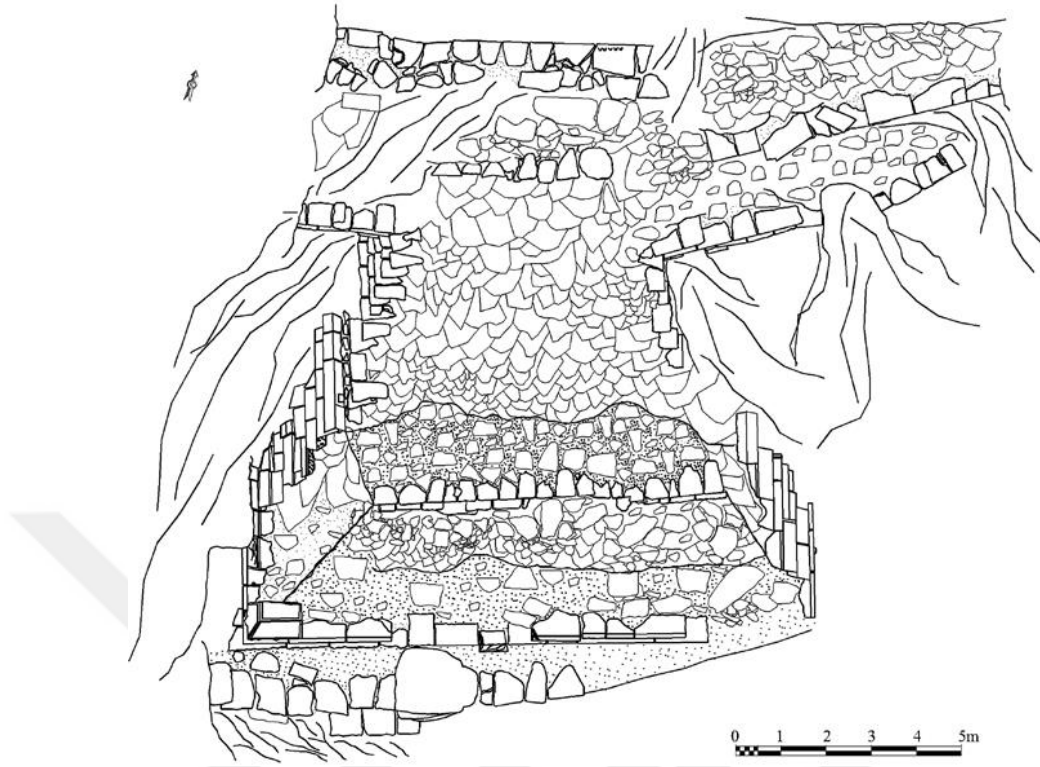
2: Kerkenes Kent Planı (Baran, 2016: 50).

1: Kerkenes'te *glacis*in karşıdan görünümü (Vergnaud, 2012: Fig. 105).

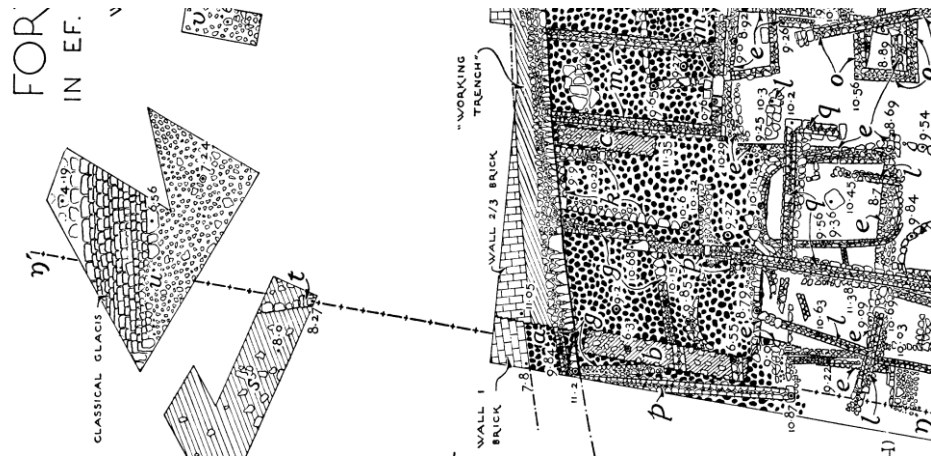
2: Phokaia surları önündeki *glacis* görünümü (2017).

1: Ortabelen’de glacis çizimi (Özbey ve Yiğit, 2019: fig 4).

2: Ortabelen’de glacis (Özbey ve Yiğit, 2019: fig 12).

1: Smyrna'da Klasik Dönem basamaklı *glacis* planı (Nicholls, 1958: fig. 24).

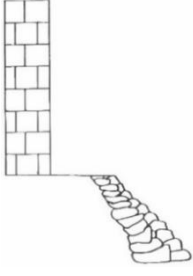
2: Smyrna'daki glacis görünümü (Nicholls, 1958: plate 19 d).

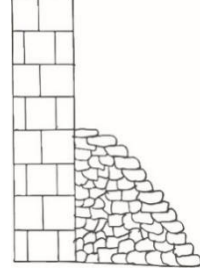
1: Pergamon *glacis* görünümü (Mellink, 1991: fig. 29).

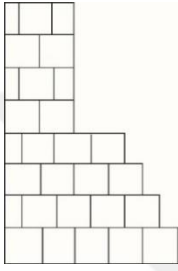
2: Beçin Kalesi *glacis* görünümü (2022).

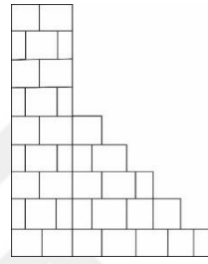
1: Duvar altında yamaçta
glacis örneği.

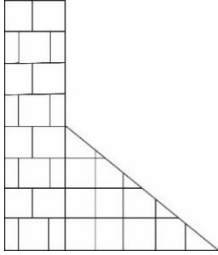
2: Duvar önüne düzensiz taşlardan
glacis örneği.

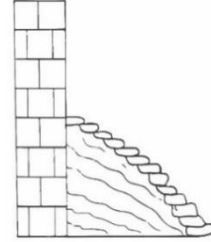
3: Duvarla birleşik basamaklı taş
glacis örneği

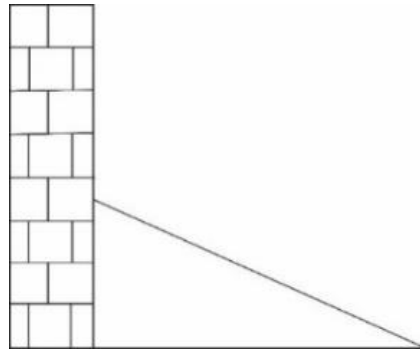
4: Duvar önünde basamaklı taş *glacis*
örneği

5: Duvar önünde düz yatay
taş *glacis* örneği.

6: Duvar önünde taş kaplama *glacis*
örneği.

7: Duvar önünde toprak *glacis* örneği.